

המצפן

המדריך לנבחרי ונבחרות ציבור
לקידום שוויון בשלטון המקומי

מאי 2023, אייר תשפ"ג

עריכה: איה ידידיה ונעמה מושינסקי
עיצוב גרפי ועימוד: מעיין מנור

תוכן עניינים

5	הקדמה
11	מבנה הרשות המקומית
22	תקציב העירייה
30	תכנון ועירוניות
40	דמוקרטיה עירונית: שיתוף ציבור
45	"חיים ביחד": קהילות בעיר
50	הדור הבא: חינוך בעיר
59	צעירים וצעירות בעיר
65	רווחה ושירותים חברתיים
71	שוויון מגדי במרחב העירוני
76	הקהילה הגאה
84	דת ועיר
91	העיר והפלנטה: היערכות לשינויי האקלים
98	צדק סביבתי: סביבה וטבע בעיר
106	מקורות

הקדמה

"אם המאה ה-19 התאפיינה באימפריות, והמאה ה-20 במדינות לאום, המאה ה-21 שייכת לערים. הערים מחדשות ומובילות פעולה גלובלית בכל שדה אפשרי. מתמיכה בצמיחה כלכלית ויזמות ועד מאבק בזיהום האוויר, מעבר לאנרגיה נקייה או התמודדות עם לחצים של גידול אוכלוסין מהיר - הערים הן אלו אשר מובילות את המערכה. ערים הן המקום שבו אנו חוגגים את המגוון ורואים בהבדלים מקור גדול לכוחנו המשותף. ערינו הן מקום שבו כל אחד ואחת, לא משנה מאיזה רקע, יכולים להרגיש בבית".

(אן אידלגו, ראש העיר פריז, סאדיק קאן, ראש העיר לונדון)

המגמה העולמית ברורה: בעוד כוחן של המדינות הולך ונשחק, והאדם הפשוט חש שיכולתו להשפיע על המדינה מעטה, הערים תופסות מקום משמעותי בעיצוב סדר יום עצמאי ובהתמודדות עם הסוגיות המורכבות ביותר.

בישראל, השלטון המקומי נמנה עם המוסדות הציבוריים היחידים הזוכים לאמון הולך וגובר מהציבור. 63% הביעו בו את אמונם בסקר שערך המכון הישראלי לדמוקרטיה ב-2021, לעומת 29% בלבד שהביעו אמון בממשלה. נתון מעניין נוסף הוא שבבחירות המוניציפליות האחרונות (2018), 40% מראשי הרשויות התחלפו - נתון המבטא עניין ברוח רעננה של מנהיגות, כזו שמדברת בגובה העיניים ומספקת מענה אמיתי לסוגיות היומיום. ואכן, בזמנים מורכבים כגון מגפת הקורונה, המשבר הפוליטי חסר התקדים שפקד את ישראל, מחלוקות ציבוריות בסוגיות חינוכיות וצורך בפתרון

יצירתי להתניידות בסופי השבוע - הערים ידעו להתייצב בחזית ולהוכיח את הרלוונטיות שלהן לשטח.

הרשויות המקומיות מתמודדות עם אחריות גדלה והולכת על מגוון רחב של תחומים שהמדינה, בצורה שיטתית וכחלק ממגמת ההפרטה, הזניחה והותירה לשוק החופשי ולעמותות המגזר השלישי. לעומתה, לפוליטיקאים המקומיים אין פריבילגיה לגלגל עיניים ולטעון שמצב התחזוקה הירוד בבית הספר אינו מעניינם, או שתחנת אוטובוס לא מוצלת אינה בסמכותם - הם נמדדים יום-יום, שעה שעה, ונדרשים לספק תוצאות. לשלטון המקומי יש פוטנציאל ויכולת למצוא פתרונות לאתגרים הנמצאים בלב המחלוקות, לעיתים אף ברמה הלאומית - נושאים ה"תקועים" בכנסת ובממשלה בגלל מורכבות פוליטית יכולים להיפתר בצורה יעילה ורגישה לצרכי האוכלוסייה ברמה המקומית. יתרה מכך: הם חייבים להיפתר. **השלטון המקומי מטפל ב"חיים עצמם"**, ולא אחת מספק פתרונות מורכבים המאפשרים את החיים המשותפים. זאת דרך מתן מענה ופתרון מקומי המותאם לצרכי התושבים וקשוב למאפיינים הייחודיים של כל עיר ועיר, ולעיתים אף של כל שכונה ושכונה.

כדי להבטיח שהשלטון המקומי יצליח למלא את תפקידו ההולך ומתרחב באופן שמיטיב עם התושבים, נדרשים לקום מנהיגות ומנהיגים, הרואים עצמם אחראים למציאות הישראלית, ולקחת על עצמם את משימת ניווט הערים והובלתן לנוכח אתגרי המאה ה-21. לשם כך הקמנו את **"קול מקומי"** - גוף שמטרתו להצמיח ולהכשיר את דור המנהיגות הבא בשלטון המקומי ובמדינה. אנו חותרים למנהיגות אותנטית ומעוררת השראה, כזו שתדע לייצר פתרונות חדשים ומורכבים ולקדם צדק חברתי, שוויון ודמוקרטיה ברשויות המקומיות ומשם במדינה כולה.

להיות נבחר או נבחרת ציבור בשלטון המקומי, זהו עניין מאתגר במיוחד. הסטטוס העכשווי מייצר תפקיד ללא הכרה, אשר סמכויותיו אינן מעוגנות בחוק - וזאת בסתירה מוחלטת למערכת הציפיות ולפוטנציאל הטמון בו. לכן, אחת ממטרות העל שלנו לשנים הקרובות היא **לחזק את מעמדם של חברות וחברי המועצה ולצייד אותם בכל הכלים הנדרשים לביצוע תפקידם**. למטרה זו בדיוק מכוון **"המצפן"** - ספר מדיניות ראשון מסוגו המבקש לקדם מדיניות של שוויון, צדק חברתי ודמוקרטיה בשלטון המקומי.

הספר מחולק לפרקים המשקפים את נושאי הליבה שהם, בעינינו, המפתח לקידום מדיניות שוויונית בשלטון המקומי. התוכן נכתב על ידי ובשיתוף נבחרי ציבור מכהנים בשלטון המקומי, בוגרות ובוגרי המחזור הראשון של תכנית הליבה של "קול מקומי". לצידם, חברנו לארגונים שותפים שכתבו חלק מהפרקים, כמו גם למומחים העוסקים בנושאי הליבה ברמה המוניציפלית באופן יומיומי.

המצפן הוא מורה נבוכים, מסמך מדיניות מקצועי של "עשה" ו"אל תעשה", השואף להשפיע ולעצב מדיניות שתיטיב עם כלל תושבי העיר ותקדם פתרונות ומענים לבעיות המורכבות בזירה המוניציפלית. אנו גאות ונרגשות להפקיד אותו בידכם, מנהיגות ומנהיגים המבקשים לשנות ולעצב את עתידה של החברה הישראלית, ככלי עבודה ובסיס איתן לקידום מדיניות. לקוראי המסמך נמליץ לבחור את הנושאים המרכזיים ובעלי המשמעות הרבה ביותר בכל רשות, להתמקצע בהם ולקדם אותם, בעזרת המידע המקיף ודרכי הפעולה המופיעים בפרק הרלוונטי. לצד זאת, יש חשיבות רבה לשיתופי פעולה בקואליציה העירונית, להיכרות ומיפוי המצב ברשות, לעבודה לצד ועם הדרג המקצועי ולחשיבה יצירתית על פתרונות המותאמים למצב הספציפי של כל עיר ושכונה. הדרך למקסם השפעה ברשות המקומית עוברת, בראש ובראשונה, בקואליציה ובהנהלת העירייה, וזאת מבלי להמעיט בחשיבות האופוזיציה בתוך השלטון המקומי (שבמקרים מסוימים נדרש לשבת בה). לטובת כל אלה, נוסף על הפרק הרלוונטי לסוגיות המרכזיות בעיניכם, חשוב להכיר גם את התמונה הכוללת.

גם המצפן המדויק ביותר אינו מבטיח שהדרך תהיה קלה. סביר להניח שהמסמך יתעדכן בהמשך הדרך, ואפשר גם שיאותגר על ידי תפיסות ערכיות אחרות. כך או כך, כמי שרואים עצמם אחראים על כלל תושבי העיר, חיוני שנמשיך לשים את האזרחים במרכז ולדאוג שרשויות המדינה והשלטון המקומי ישרתו את כלל תושבי הרשות. כי בסופו של דבר, עיר טובה איננה סך התשתיות המונחות בבסיסה, ואף לא אתרי התרבות או המורשת. עיר טובה הופכת לכזאת בזכות הערכים השזורים במהותה. אנשים באים והולכים, ילדים גדלים, עסקים נפתחים ונסגרים, אבל שוויון הזדמנויות וצדק חברתי הם לב העניין. ועל נבחרי הציבור לשזור אותם במבנה הרשות ובכלל תכניות העבודה. **השלטון המקומי הוא הביטוי הפוליטי והמעשי של**

ענייני היומיום. אם נשכיל לראות את עומק והיקף ההשפעה שיש לבחירות המקומיות על חיינו, נדע לראות בבחירות הקרבות, באוקטובר 2023, נקודת מפנה. צומת שגם בו החברה הישראלית תיבחן. ויחד, נוכל לו.

.....

מסמך זה לא היה יכול להיכתב ללא שותפים רבים לחזון ולביצוע, אשר חקרו, קראו, למדו והובילו הלכה למעשה מדיניות שוויונית בערים רבות ברחבי הארץ.

ראשית, נודה למשרד הפנים על שלל החומרים והידע האצור בחוברות הזמינות ברשת לגבי עבודת נבחר ציבור בשלטון המקומי. מחוברות אלו השכלנו רבות בתכנית קול מקומי ובפרט בעבודה על המצפן, ואנו ממליצים לכל נבחרת ונבחר ציבור לעיין בהן.

שנית, ברצוננו להודות באופן אישי לחברות וחברי המחזור הראשון של "קול מקומי", שהיו שותפים פעילים לכתיבת המסמך: אור גרינפלד, איטל בציר אלשיך, אלמיתו זגייה, אניס ארמלי, דרור בקל, הילה חסן לפקוביץ, טל לוי, יקבה אלנה, ליאורה ניאזוב, מאיה נורי, מגי וגר, עידו אטיאס, עינת קידרון, עפרה אברמוביץ, קברט גטנט, רווית בייליס, רועי גברא ורועי זך.

נבקש להודות גם לשותפינו להיגוי ולהקמת התכנית והמצפן מיומם הראשון: רמי הוד מקרן ברל כצנלסון, מיקי דריל מקרן פרידריך אברט, שי כהן ואודי וולקוב מהברית הישראלית. נודה גם לגופים השותפים במצפן, אלה המקדמים יומיום מדיניות של שוויון וצדק חברתי ברבים מהנושאים הכלולים במסמך, אשר חברו אלינו והעשירו אותנו ואת המצפן במומחיות ובידע: האגודה למען הלהט"ב, ארגון חיים וסביבה, התנועה הקיבוצית, תנועה ישראלית, מיזם 5050 ועמותת מרחב. תודה לכל מי שיעץ לנו במהלך כתיבת המסמך ולכל מי שהרצה בפנינו במהלך השנתיים האחרונות, ושממנו העמקנו את תפיסת העולם המקומית שלנו. בלעדיכם, המצפן לא היה יוצא לפועל.

איה ידידיה ונעמה מושינסקי, מנהלות "קול מקומי"
 יזהר (איזי) כרמון, מנכ"ל המרכזים לצדק חברתי

תודות

המצפן יצא לאור בתמיכתם ועזרתם של עשרות אנשים וארגונים שחברו יחד למשימה מורכבת וחשובה זו. נודה גם לנבחרי ונבחרות ציבור, מומחים ומומחיות מהאקדמיה, השדה האזרחי והציבורי, אשר נרתמו למשימה, העשירו את משתתפי ומשתתפות "קול מקומי" בידע ובניסיון שצברו לאורך השנים והיוו עבורנו השראה. הירידה לפרטים הקטנים היא שהופכת את המצפן למסמך המדיניות המוצלח שהוא. נאחל לכולנו להמשיך ולעדכן את המסמך, במטרה להעמיק בנושאים ולהגדיל את מניין העוסקים במדיניות מקומית בחיי היומיום.

תודות (לפי הא"ב): אביעד הומינר-רוזנבלום, אביעד סיני, אודי וולקוב, אופיר דקל, אור גרינפלד, אורי קידר, איטל בציר אלשיך, אלה אלכסנדר, אליאור עמר, אלישבע סבתו, אלמיתו זגייה, אמיר חכימיאן, אמלי קליידרמן, אניס ארמלי, אפרת בנימין, אתי לוגסי, אתי קונור אטיאס, גיא רונן, גיל סגל, דני גוטווין, דרור בקל, האגודה למען הלהט"ב, הילה חסן לפקוביץ, הלל שוקן, המכון הישראלי לדמוקרטיה, המרכזים לצדק חברתי, התנועה הקיבוצית, ויוי וולפסון, ד"ר ולריה סייגלשיפר, זהר וייס, חברת הכנסת נעמה לזימי, חגי מיורק, ארגון "חיים וסביבה", חן אריאלי, חן ברדה, טל ולנטיין, טל לוי, טליה שי, יאיר נהרי, יוגב שרביט, יונת רוטביין, ים טליאס, יניב ריינגוורץ, יעל יחיאלי, יקבה אלנה, לב ליטמן, לורה וורטון, לורה טלינובסקי, ליאורה ניאזוב, לירון אבנת, לירי פנחס, מאיה נורי, מגי וגר, מזל שאול, מיזם 5050, מיטל להבי, מיכאל ביטון, מיכל שרז שילאור, מיקי דריל, מיקי פלד, מירב כהנא, מעיין מנור, מרכז אדווה, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, משרד הפנים - אגף הון אנושי, נאור ירושלמי, ניסן בן חמו, ניר מיכאלי, נרי שוטן, נתנאל רובינשטיין, סיגל מורן, ד"ר סמיר מחאמיד, סשה מירצקי, עוזי שמש, עומר שכטר, עידו אטיאס, עידו גרינבלום, עידן ורון, עילאי הרסגור, עינת קידרון, עיריית תל אביב-יפו, עמותת מרחב, עמית בן עמי, עפרה אברמוביץ, קברט גטנט, קרן ברל כצנלסון, קרן גנדיר, קרן חבצלת, קרן פרידריך אברט, רוית בייליס, רוני גבעוני, רונית ארנפרוינד, רונית שניר, רועי גברא, רועי זך, רותם שניצקי, רחל עזריה, רמי הוד, רן קוניק, רפיק חלאבי, שי גולוב, ד"ר שי פרוכטמן, שלומי בן ששון, שני גרינברג, שרית גולן שטיינברג, תנועה ישראלית, תנועת הבוגרים - השומר הצעיר, תני פרנק.

מבנה הרשות המקומית²

כהונה בת חמש שנים טומנת בחובה הזדמנויות רבות. תפקיד חברי המועצה הוא ביטוי נוסף של הדמוקרטיה הישראלית ודווקא ברמה היומיומית, המחוברת לנימים הרגישים ביותר של חיי הציבור וצרכיו. חשוב לזכור כי מליאת המועצה או העירייה היא עולם בפני עצמו - זו לא רק "הכנסת של העיר" כי אם במה להשפעה, אחריות וקידום מדיניות של שוויון.

היכרות עם דרכי העבודה של השלטון המקומי היא מפתח הכרחי לקידום מדיניות. בלי ללמוד את מבנה הרשות, לא ניתן להעריך היכן נכון להשקיע את שעות העבודה וכיצד למקד את המשאבים והמאמצים. בשנים האחרונות חלים שינויים משמעותיים במבנה השלטון המקומי. השלטון המרכזי ומשרד הפנים מעבירים סמכויות נרחבות יותר לרמה המוניציפלית. במקביל, התושבות והתושבים הופכים מעורבים יותר ודורשים לקבל שירותים ברמה מקצועית וגבוהה יותר.

סמכויותיהם של חברי המועצה רבות, והן משפיעות על התפקוד היומיומי של הרשות מול התושבים - חינוך, קהילה, עסקים ותרבות. לצד זאת, נכון לראות רשות מקומית גם כארגון גדול ומשפיע ברמה הארצית והאזורית - ארגון השולח זרועות ליישובי הסביבה ולמשרדי הממשלה. כדי לקדם שוויון יש להרכיב את שני זוגות המשקפיים הללו ולפעול בשתי הרמות בעת ובעונה אחת.

2 פרק זה נכתב בסיוע המדריך לנבחר ברשויות המקומיות 2018 של משרד הפנים

כדאי לדעת שבמשרד הפנים, באגף הון אנושי האמון על נבחרי הציבור ברשויות המקומיות, עמלים על הנגשת המידע והכשרת הנבחרים. המשרד הוא גם הסמכות העליונה בסוגיות רבות העולות מהשטח. רצוי להסתמך על הסגל המקצועי באגף ולהכיר את עבודתו המקצועית והנגישה.

בפרק זה יוצג מבנה הרשות המקומית ברמתה הנבחרת: אילו ועדות הן ועדות חובה, מה נמצא בסמכותן, מהו תפקידם של חברי המועצה, וכיצד תוכלו ליישם את המוטל עליכם כנבחרי ציבור בעיר.

מבנה הדרג הנבחר ברשות מקומית

השלטון המקומי בישראל כולל, נכון למועד כתיבת המסמך, 257 רשויות מקומיות. שר הפנים הוא הסמכות הקובעת בנוגע לסוגיות רבות ברשות, והחלטות רבות המפורטות בפרק זה הן תחת סמכותו.

הרשויות המקומיות בישראל נחלקות לשלושה סוגים:

- עיריות
- מועצות מקומיות (בהן גם מועצות תעשייתיות - נכון להיום קיימות 2)
- מועצות אזוריות

מספר חברי המועצה בכל סוג רשות נקבע לפי מפתח של מספר התושבים נכון למועד כתיבת מסמך זה. מספר חברי המועצה יכול לעלות במדרגה אחת בכל פעם, גם אם מספר התושבים צמח ביותר ממדרגה. כך, בעיר שמספר תושביה עלה מ-20 אלף ל-65 אלף, מספר חברי המועצה יגדל רק מ-11 ל-15 (ולא ל-17).

מספר תושבים/ות ברשות מקומית	מספר חברי/ות מועצה
עד 1,000	5
1,001 עד 3,000	7
3,001 עד 10,000	9
10,001 עד 15,000	11
15,001 עד 25,000	13
25,001 עד 50,000	15

17	75,000 עד 50,001
19	100,000 עד 75,001
23	125,000 עד 100,001
23	150,000 עד 125,001
25	200,000 עד 150,001
27	250,000 עד 200,001
29	300,000 עד 250,001
31	300,001 ומעלה

במועצות האזוריות מתקיים מבנה אחר וייחודי המכונה "שלטון דו-רובדי", ועליו נרחיב בהמשך.

מבנה מועצת העיר ועבודתה

מועצת העיר היא ביטוי לאופיים ולהרכבם של תושבי העיר, ותפקידה לייצגם. יחד עם זאת, ראש העיר הוא בעל הסמכות לוודא שהדברים מתבצעים בידי המועצה, והרשות כולה כפופה למשרד הפנים. זהו מבנה המאפשר מרחב פעולה משמעותי, ויש בו אפשרויות ללקיחת אחריות אף בתחומים שנחשבו בעבר כסמכותו של השלטון המרכזי.

מועצת העיר היא הגוף בעל הסמכות החוקית לאשר או לעצור קידום מדיניות כזו או אחרת, שראש העיר וחברי מועצה אחרים מבקשים לקדם. בסמכויות חברי המועצה כלולים מינויים, פיטורים והדחות, אישור ענייני הכספים של הרשות, ניהול מקרקעין, הקמת תאגידים עירוניים, חקיקת חוקי עזר, דיון בדוחות הביקורת וכן פיקוח, ביקורת ובקרה על ראש הרשות והדרג הממונה.

מועצת העיר קובעת את תכנית העבודה של הרשות ומי יהיו בעלי התפקידים האמונים על המשימות השונות בדרג הנבחר - חלוקת התיקים, סגנויות וסגנים. המועצה היא גם הגוף המחוקק העירוני באמצעות חוקי עזר. על חוקי העזר לעבור תהליך ממושך של הכנה, ניסוח, דיון, התייעצות, אישור ופרסום טרם ייכנסו לתוקפם. אם חוק עזר עירוני לא

עבר את כלל השלבים (כולל אשרור ממשרד הפנים), יש ביכולתם של חברי המועצה לעצור או למנוע את קידומו. באתר משרד הפנים ניתן למצוא חוקי עזר לדוגמה.

למועצת הרשות יש מועדים ל"ישיבות מן המניין", הישיבות הסדורות שמהוות את השלד של עבודת המועצה. בעירייה ובמועצה מקומית הישיבות נקבעות אחת לחודש ביום ובשעה קבועים. בנוסף, ישנן "ישיבות שלא מן המניין" שראש הרשות רשאי לכנס על מנת לקדם צעדים מידיים. גם חברי המועצה יכולים לזמן ישיבה שלא מן המניין, על בסיס הגשת בקשה מפורטת לראש הרשות שעליה חתומים שלישי מחברי המועצה. כל ישיבת מועצה שאינה עומדת בגדר של 'מניין חוקי' לא יהיה לה תוקף. (לדוגמה במועצה של 31 חברים נדרשת נוכחות של לפחות 16 חברים).

המועצה "מנהלת את עצמה", אולם היכולת לעשות כן תלויה בהרכב ובאופי השחקנים היושבים בה - גודל הסיעה, היקף חברי הקואליציה לעומת האופוזיציה, ותק וניסיון, קשרים ובריתות ועוד. המועצה היא גוף פוליטי לכל דבר ועניין, ותפקידיה מקצועיים - עליה לדאוג לכלל תושבי העיר ולא רק לקבוצות מסוימות.

חברי מועצה יכולים לכהן בתפקידים שונים: יו"ר ועדה או תאגיד עירוני, נציג בוועדה וסגן ראש עיר בשכר.

סגני ראש העיר בשכר מכהנים בתפקידים משמעותיים, אך לעומת שאר חברי המועצה, נאסר עליהם לעסוק בעוד עיסוק נוסף במקביל. בנוסף, אחד מהם ייבחר לכהן כממלא מקום ראש העירייה, בכפוף לאישור המועצה.

להלן מספר הסגנים שניתן למנות לפי מפתח התושבים ומספר חברי המועצה בעיר³:

3 הטבלה מתוך המדריך לנבחר ברשויות המקומיות 2018, משרד הפנים
https://www.gov.il/BlobFolder/generalpage/elected-officials-doc/he/file_govextra_elected-officials-doc_elected-officials-016.pdf

מס' סגנים/ות בשכר שאפשר למנות	מס' סגנים/ות שאפשר למנות	מספר תושבים/ות ברשות מקומית (עיר או מועצה מקומית)
0	3	עד 10,000
1	3	10,001 עד 20,000
2	3	20,001 עד 45,000
2	4	45,001 עד 100,000 (הוכרה כרשות קולטת עליה בנגב או בגליל)
2	3	45,001 עד 100,000 (לא הוכרה כרשות קולטת עליה בנגב או בגליל)
3	4	100,001 עד 150,000 (הוכרה כרשות קולטת עליה בנגב או בגליל)
3	3	100,001 עד 150,000 (לא הוכרה כרשות קולטת עליה בנגב או בגליל)
3	4	150,001 עד 200,000
4	5	200,001 עד 250,000
4	5	250,001 עד 400,000
6	6	500,000 ומעלה
8	8	ירושלים
שר הפנים רשאי לאשר תשלום שכר לסגן נוסף מעבר לאמור לעיל		רשות מעל 250,000 תושבים (למעט ירושלים) שאינה מקבלת מענק איזון ולא היה לה גרעון שוטף בשנתיים שקדמו לבקשה

ועדות המועצה

בכל רשות מוניציפלית ישנן ועדות שחובה להקים ולצידן ועדות רשות. כמעט תמיד, מליאת המועצה מכהנת גם כוועדה המקומית לתכנון ובנייה. מלבדה יש להקים גם ועדת משנה לתכנון ובנייה, שלה יש למנות מבקר פנימי, וכן לבחור ועדה לענייני ביקורת שתדון ותטפל, בין השאר, בדוחות המבקר.

ועדות הרשות, אף שאין חובה להקימן על פי חוק, קיימות ופועלות תחת שם זה או אחר כמעט בכל הרשויות. הן מאפשרות לנווט את נושא עיסוקן

באמצעות גוף דמוקרטי-פוליטי המתמחה בתחום מסוים. ועדה מוסמכת למנות לעצמה ועדת משנה לטיפול חד פעמי או קבוע בנושא מסוים שבתחום סמכותה. ועדת המשנה תהיה כפופה לוועדה הראשית.

יו"ר הוועדה הוא הסמכות המובילה את עבודתה. ביכולתו לכנס את הוועדה בכל עת, והוא מחויב לעשות כן לפי החלטת הוועדה, לבקשת שליש מחבריה או לבקשת המועצה. היו"ר קובע את סדר היום של הוועדה. הוא דואג להיערכות המוקדמת לשיבה, אחראי על ניהול השיבה כולל מתן זכות דיבור ומזמין נציגים שונים לשיבות הוועדה (נציגי ציבור, אנשי מקצוע וכדומה).

לכל ועדה מניין חוקי של חברים והוא הכרחי לשיבה תקינה - במיוחד ישיבות המועצה. ישיבות הוועדות ובפרט ישיבת המועצה מחויבות בפרוטוקול תקני ובשקיפות ציבורית.

יו"ר הוועדה הוא המאשר את הפרוטוקול. ישנן ועדות עם מספר חובה של חברים, לצד נציגות חובה של האופוזיציה. בנוסף, ישנן המלצות לחברים נוספים (נציגי ציבור, נציגי ארגונים ועוד), כמו גם למשקיפים ללא זכות הצבעה. באחריות יו"ר הוועדה להכיר מי חובה שישב בוועדה ולדאוג לקיים את הנדרש.

ראש הרשות, או מי מסגניו, הוא יו"ר ועדת ההנהלה והוועדה למניעת אלימות. ראש הרשות וסגניו לא יעמדו בראשות ועדת הביקורת.

ניהול פרוטוקול וזכות לעיין במסמכי ועדות אינם בגדר המלצה, כי אם חובה. זכותם של כל חברי המועצה לדרוש לראות פרוטוקולים ולעיין במסמכים, ועליהם לשתף בפרוטוקולי הוועדות שבניהולם.

לצד הוועדות, קיימים תפקידי חובה סטטוטוריים: מנכ"ל / מזכיר, גזבר, מהנדס, מבקר, מנהל מחלקת חינוך, מנהל יחידת נוער, יועץ משפטי, יועצת לקידום מעמד האישה ורופא וטרינרי.

ועדות חובה ורשות :

מועצה אזורית	מועצה מקומית	עירייה	ועדה
●	●	●	ועדה מקומית לתכנון ובנייה
●	●	●	ועדת משנה לתכנון ולבנייה
●	●	○	ועדת הנהלה
○	○	●	ועדת כספים
●	●	●	ועדת מל"ח (משק לשעת חירום)
●	●	○	ועדת בטחון
●	●	●	ועדה לאיכות הסביבה
○	○	●	ועדה לבטיחות בדרכים
●	●	●	ועדה לענייני ביקורת
●	●	●	ועדת הנחות
○	○	●	ועדת חינוך
○	○	●	ועדה לקידום מעמד הילד
●	●	●	ועדה למאבק בנוגע הסמים
●	●	●	ועדת ערר לענייני ארנונה
●	●	●	ועדה לקליטת עלייה
●	●	●	ועדת מכרזים
●	●	●	ועדת רכש ובלאי
●	●	●	ועדת תמיכות
●	●	●	ועדה חקלאית (בתנאים מסוימים)
●	●	●	ועדה להנצחת זכרם של נרצחי טרור
●	●	●	ועדה להקצאות קרקע ומבנים
○	●	●	ועדה למיגור אלימות
○	○	○	ועדת מנגנון
○	○	○	ועדת רווחה
○	○	○	ועדת רישוי עסקים
○	○	○	ועדת שמות מקומות ציבוריים
○	○	○	ועדת תחבורה
○	○	○	ועדת שוויון מגדרי

○ ועדת רשות ● ועדת חובה

גופי סמך ותאגידים עירוניים

תאגיד עירוני הוא חברה כלכלית שהוקמה על ידי העירייה לצורך השגת מטרה שהיא מסמכות העירייה ומתפקידיה. התאגיד יכול להיות בעלים או שותף, למשל באמצעות ניירות ערך. תאגיד עירוני הוא גוף ציבורי המשרת את צרכי הציבור, עם מסגרת בעלת כלים משפטיים וארגוניים גמישים ויכולת לנצל הזדמנויות כלכליות, ליזום ולנהל פרויקטים כלכלית ועסקית.

חברי מועצה יכולים לכהן כדירקטורים בחברות או בתאגידים עירוניים.

ניתן, ולעיתים אף חשוב, להקים תאגידים משותפים לרשויות סמוכות - איגוד ערים או אשכולות עירוניים. הדבר מאפשר לחסוך במשאבים ולייעל את השירותים לתושבים. באיגודים ובאשכולות קיימת נציגות לכל אחד מהיישובים.

לצד התאגידים העירוניים, קיימים גופי סמך (למשל, המועצה הדתית) המתקצבים ומנוהלים לצד ועדות הרשות אך באופן עצמאי.

התנהלות תקינה במועצה

ראש הרשות ימסור למועצה **אחת לשלושה חודשים** דו"ח על מצבה הכספי של הרשות ויפרט בו את הוצאותיה והכנסותיה. הדיון במצב הכספי של הרשות צריך להיות מפורסם.

הקצאות קרקע, תמיכות, הנחות בתשלומים או קנסות הם עניינים המאושרים בישיבות מועצה ובחלק מהוועדות. חשוב להיות ערים לכך ולוודא שחלוקת משאבי העירייה מתקיימת באופן שוויוני, תקין ושקוף.

החומרים - דוחות, פרוטוקולים, סיכומי ישיבות ומסמכים מהדרג המקצועי - אמורים להיות מונגשים לחברי המועצה. דעו לדרוש אותם.

בכל ישיבת מועצה ניתן להגיש שתי שאילתות. שאילתה היא כלי עוצמתי והיא מחייבת תשובה פומבית - השתמשו בה בחוכמה.

חוזים שאין להם תקציב מאושר וחוזים המעניקים זיכיון או מונופול ברשות טעונים את אישור המועצה ואישור השר בכתב.

עסקאות של מכירה, השכרה ליותר מחמש שנים, משכון והחלפה של מקרקעי הרשות טעונים אישור של רוב חברי המועצה ואישור השר או מי מטעמו.

צעדים לעבודה נכונה במועצה

- חשוב להגיע מוכנים לישיבות. בררו טרם הישיבה מהם הנושאים העולים לסדר היום ומה כל משתתף בישיבה מבקש לקדם ביחס אליהם.
- דאגו להשתתפות סדירה ופעילה שלכם בישיבות המועצה ודרשו עמידה בסדר היום - מי מדבר ומתי, כמה זמן מוקצה לכל דובר, האם מגיעים נציגים נוספים בהזמנה, האם הישיבה משודרת/מוקלטת לטובת הנגשתה לציבור.
- בישיבות שבהן אתם מקדמים נושאים לסדר היום, דאגו להזמין (באופנים המקובלים ובזמן) נציגים רלוונטיים מהעירייה, מקרב הדרג המקצועי וכן נציגי ציבור רלוונטיים.
- ישיבות המועצה הן במה לבנות את מעמדכם, אבל הן גם ישיבות לקידום מדיניות עירונית. זוהי זירה פוליטית ונכון לראותה ככזאת, ומתוך כך לחשב את מעשיכם.

המרחב הכפרי: השלטון הדו-רובדי במועצות האזוריות

חלק זה נכתב בשיתוף התנועה הקיבוצית

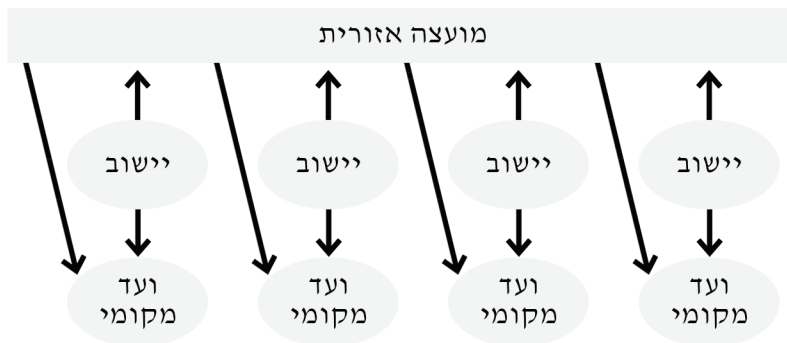
מועצה אזורית היא רשות מקומית שבשטחה יישובים כפריים (קיבוץ, מושב, יישובים קהילתיים ולעיתים גם יישובים עירוניים ומוסדיים). בישראל ישנן 54 מועצות אזוריות, שהן 22% מכלל הרשויות המקומיות. כל המועצות האזוריות חברות במרכז השלטון האזורי בישראל. בתחומי המועצות האזוריות יש למעלה מ-970 יישובים שאוכלוסייתם מונה מעל 700

אלף נפש (8% מאוכלוסיית המדינה). 85% משטחי המדינה נמצאים בתחומי השיפוט של המועצות האזוריות (הנתונים לקוחים מאתר השלטון האזורי).

לכל יישוב יש ועד מקומי ונציגות נבחרת במועצה האזורית. המועצה האזורית היא רשות מקומית כפרית בעלת מאפיינים ייחודיים ביחס לעיריות ולמועצות המקומיות. הבולט בין מאפיינים אלו הוא שלכל יישוב במועצה האזורית יש ועד מקומי משלו וכן נציג נבחר מטעמו למליאת המועצה האזורית.

היחס בין המועצות האזוריות לבין היישובים מורכב משני רבדים שלטוניים:

- ברובד העליון - המועצה האזורית, המורכבת מנציגי היישובים שבתחום המועצה ובראשה עומד ראש מועצה, אשר נבחר בבחירות אישיות על ידי כלל התושבים. חברות וחברי היישוב בוחרים גם את נציג היישוב למליאת המועצה.
- ברובד התחתון - הוועדים המקומיים שביישובים.

איור מתוך: הנבחר והשלטון הדו-רובדי במועצה האזורית, משרד הפנים, 2018. החיצים השחורים מתארים את בחירת הוועד המקומי והנציגים למועצה האזורית על ידי היישוב; החיצים האדומים מתייחסים להאצלת הסמכויות מהמועצה האזורית לוועדים המקומיים.

מטרת המבנה הדו-רובדי היא ליצור איזון בין ההיבט התפקודי של מתן

שירותים מוניציפליים לתושב ובין ההיבט הייצוגי-פוליטי והניהול העצמי של היישוב, לצורך ייצוג האינטרסים ומתן המענה הקהילתי לתושבי המקום.

למועצה האזורית מלוא הסמכויות המוניציפליות ביחס ליישובים שבשטחה. לוועד המקומי מוקנות אך ורק הסמכויות שהמועצה האזורית האצילה לו, כך שאין לו סמכויות עצמאיות. המועצה האזורית אף רשאית לבטל האצלת סמכות לוועד המקומי, ובלבד שניתנה לו ההזדמנות להשמיע את טיעונו בעניין.

התמודדות למליאת המועצה שונה מהתמודדות למועצת העיר - כדי להיבחר למליאה נדרשות חתימות של 20-50 מתושבי היישוב שממנו מגיע המועמד והגשת הרשימות בזמן על ידי היישוב למועצה האזורית. בחלק מהיישובים במרחב הכפרי מתקיימות בחירות מקדימות למועמדות בקלפי פנימית.

כלים לעבודה במרחב הכפרי

1. המדריך לנבחר, משרד הפנים
2. תוכנית המסלול - מעצבים/ות מנהיגות במרחב האזורי

תקציב העירייה

תקציב העירייה, כמו כל תקציב, משקף סדרי עדיפויות. לכן, הוא גם מהווה הזדמנות פז לקידום סדר יום המבטא את ערכי השוויון והדמוקרטיה.

גישה שוויונית ודמוקרטית לניהול מוניציפלי תיבחן ברמה גבוהה של מחויבות חברתית של הרשות לתושביה ותבקש להבטיח את רווחתם. זאת באמצעות מעורבות משמעותית ודאגה שהמשאבים הציבוריים - כספי ציבור, שטחים, מתקנים, נכסים אנושיים ותרבותיים, עובדות ועובדי הרשות - יהיו נגישים לכול וישמשו לצמצום פערים ולשוויון הזדמנויות. על ההנהלה הנבחרת של העיר לגלות מעורבות ומחויבות גבוהה לרווחת הפרט בכלים העומדים לרשותה, ועליה לפעול בצורה אקטיבית לשמירה על זכויות הפרט והחברה.

במאמר מוסגר, אם להרחיב את היריעה, הרי שבין הרשויות המקומיות בישראל מתקיימים פערים כלכליים ומשאביים המשקפים ומנציחים את הפערים בחברה הישראלית. המדינה יכולה וצריכה לנקוט צעדים משמעותיים לצמצום הפערים בין הערים ולבניית מערכת איזונים, אשר בהיעדרה, חלה הקצנה באי שוויון בהזדמנויות בין אזרחיה. ואולם, בפרק זה נעסוק בתקציב הפנימי של הרשויות המקומיות.

בעת העיסוק בתקציב העירוני, חשוב בראש ובראשונה לשאול:

1. מהו השינוי שברצונכם להוביל, אשר ישפיע על המציאות בחמש השנים

הקרובות ויהפוך את החיים בעיר לטובים ושוויוניים יותר?
2. אילו שניים-שלושה פרויקטים משמעותיים, כאלו שבאמת יחוללו שינוי בתחום - בבחינת גיים ציינג'ר - חשוב לכם לקדם וחשובים לקהל שאתם מייצגים?

כל מה שצריך לדעת על תקציב העירייה

- ♦ **תקציב העירייה הוא, בראש ובראשונה, הצהרת מדיניות.** בפועל, זוהי תוכנית הפעולה הכלכלית לביצוע משימות הרשות לשנת הכספים (המוגדרת מ-1 בינואר עד 31 בדצמבר באותה שנה). התקציב הוא מסמך משפטי הנותן תוקף חוקי להוצאות הרשות. הוא גם משמש כלי בקרה ומדד ליעילות הפעילות ברשות.

- ♦ **התקציב קובע את המסגרת הכלכלית ואת היקף הפעילות בכל תחום,** כדי להבטיח מקורות מימון מתאימים לביצוע כל פעולה.

- ♦ **בניית התקציב ואישורו יתנהלו לרוב על פי לוח הזמנים הבא:**
 1. טיוטה ראשונית של המטה מוכנה לקראת ספטמבר.
 2. טיוטה ראשונה לוועדת הכספים באמצע-סוף אוקטובר.
 3. אישור התקציב עד סוף השנה (כאן לוחות הזמנים מאוד מוגדרים וברורים).⁴

- ♦ **אישור התקציב, בהווייתו, הוא מעשה פוליטי** - ככל שראש הרשות חזק יותר, כך יעבור התקציב בקלות רבה יותר. גם לאחר אישור התקציב, כ-30% מסעיפיו צפויים להשתנות במהלך השנה.

- ♦ **מבנה התקציב הוא אחיד ומחייב בכל הרשויות בישראל** - הוא מורכב מתקציב רגיל ומתקציב בלתי רגיל (תב"ר), כאשר כלל הוצאות הרשות

4 אישור התקציב בשנה רגילה נדרש עד סוף השנה או שלושה חודשים מאישור תקציב המדינה. בשנת בחירות, המועד האחרון לאישור התקציב תלוי במועד הבחירות.

ממומנות משניהם. במקרים מסוימים יכולה הרשות לאשר תקציב נוסף (מילואים) לתקציב הרגיל, להעביר כספים בין סעיפים בתקציב או להכניס שינויים לתב"ר במהלך השנה.

♦ **תקציב רגיל יכול את כל סעיפי ההכנסות וההוצאות הרגילים בשנת תקציב.**

מקורות התקציב הרגיל

- הכנסות עצמיות (ארנונה, אגרות שירותים, רישיונות, קנסות, דמי שכירות ועוד)
- תשלומי העברה ממשרדי ממשלה - בחלק מהשירותים, בעיקר בתחומי חינוך, רווחה, בריאות וקליטה, הרשות המקומית מהווה מעין קבלן של שירותים שביסודם הם ממלכתיים, ומכאן שעל משרדי הממשלה הייעודיים לממנם.
- מענקים של משרד הפנים - חלק מהרשויות מקבלות מהממשלה "מענקי איזון". אלו מחושבים על פי נוסחת ועדת גדיש, המביאה בחשבון את הנתונים של כל רשות מקומית הזכאית למענק כדי להבטיח בה 'שירותים מוניציפליים מינימליים'.
- השתתפויות ממשלתיות עקיפות - משרדי הממשלה השונים מעבירים כספים דרך הרשות המקומית לגופים שונים הפועלים בתוכה, לדוגמה: מועצה דתית ואיגודי ערים.
- סיוע ממוסדות ציבוריים ארציים ותמיכה בפרויקטים מוגדרים באמצעות מפעל הפיס, הסוכנות היהודית ועוד.

הוצאות התקציב הרגיל

- הוצאות לשירותים - כלל השירותים המסופקים על ידי הרשות המקומית, לרבות שירותים ממלכתיים המסופקים באמצעותה. רוב ההוצאות הללו הן שכר או פעולות תפעוליות.
- פחת על נכסים
- פירעון הלוואות ותשלומים.

♦ **תקציב בלתי רגיל (תב"ר), המכונה גם "תקציב פיתוח", כולל את הפעולות החד פעמיות הנוגעות לרכישת נכסים ופיתוח תשתיות המבוצעות על ידי הרשות המקומית.** להבדיל מהתקציב הרגיל, תקציב הפיתוח עשוי להיות רב שנתי, משום שהוא מיועד לפרויקטים ספציפיים. לכל פרויקט פיתוח שהרשות מבקשת להוציא לפועל יש להכין תקציב פיתוח בנפרד. התקציב יכלול אומדן תקבולים ותשלומים לפרויקט.

מקורות התקציב הבלתי רגיל (על פי רוב)

- השתתפות של מוסדות ותרומות
- הכנסות ממכירת רכוש של הרשות (בעיקר מקרקעין)
- אשראי מקבלנים וספקים
- הלוואות מבנקים או מאוצר המדינה
- מענקים ממשלתיים לפיתוח או פרויקטים ספציפיים.

♦ **יותר ארנונה עסקית פירושה יותר כסף פנוי להשקעה בעיר -** ארנונה ממגורים לעולם לא תכסה את העלויות ואת צרכי התושבים. לכן, יכולתה של רשות מקומית לממן את צרכיה, לספק מגוון שירותים רחב לתושביה ולהפגין איתנות תגיע מהכנסות נוספות, כאשר הארנונה העסקית היא החשובה והיציבה מכולן. היחס המומלץ בהכנסות מארנונה הוא 40% / 60% לטובת הארנונה העסקית.

♦ **המדינה היא שחקן מרכזי בבניית התקציב ובהפניית המשאבים,** אם בצורה ישירה (תקציבי חינוך ורווחה כמרכיבים משמעותיים מאוד ברשות), אם בקביעת תעריף הארנונה העירוני (על פי נוסחה קבועה), דרך מענקי האיזון וגם בפרויקטים ייחודיים ובתוכניות מצ'ינג, מימון תואם (כאשר המדינה מעניקה X שקלים עבור כל שקל שיוצא מתקציב העירייה לתוכנית).

♦ **החברות והתאגידים העירוניים הפועלים תחת הרשות מהווים חלק בלתי נפרד מהתקציב ומיישום סדר העדיפויות העירוני.**

- ♦ **רשות ענייה אין פירושה תושבים עניים, ולהיפך.** רשות אשר משופעת בעסקים יכולה להיחשב רשות "עשירה" אך המעמד הכלכלי של תושביה יכול להיות מגוון וכיוצא בזה גם הפוך - רשות עם תושבים ממעמד סוציו-אקונומי גבוה יכולים לגור ברשות "ענייה" בכספים נזילים.
- ♦ **שיתופי פעולה בין רשויות היא דרך להגדיל הכנסות או להקטין הוצאות.** זהו כלי למינוף יתרון הגודל לטובת הגדלת סל השירותים בעיקר דרך איגודי ערים בנושאים שונים: איכות הסביבה, וטרינריה אזורית, מוסדות ציבור אזוריים, תרבות וספורט ועוד. כדי להתגבר על קשיי המרחק ניתן לספק שירות "נוודד".

צעדים לקידום שוויון

מיפוי המצב הקיים והקמת תשתית לשינוי:

את התקציב יש לבחון, כחברי מועצה מעורבים ובעלי אג'נדה, בעיניים חומריות.

1. **צעד ראשון הוא לבקש את התקציב מחמש השנים האחרונות - רצוי בקובץ אקסל גולמי ובאופן שמאפשר קישור בין מהות הפעילות להיקף ההוצאה בגינה.** בין היתר, יש לבדוק ולנתח את הנקודות הבאות:
 - פילוח הכנסות הארנונה לעסקית/מגורים
 - תכנון מול ביצוע - בפועל וביחס להבטחות בחירות
 - מהו היקף ושיעור הכסף ה"לא צבוע" ברשות? מהם הפרויקטים הגדולים שקודמו בעיר בשנים האחרונות אשר אינם נמצאים תחת תקציב מוגדר מראש?
 - מהו היקף הרזרבות והשימוש בהן?
 - עוגת התקציב - מהו חלקו היחסי של כל תחום ונושא?
 - השוואה - מול רשויות אחרות בעלות מאפיינים דומים.

2. בשלב הבא מומלץ לשבת עם הגזבר/ית, עם חבר/ת מועצה לשעבר או עם מומחה/ית, ולנתח:

- מה חשוב בעיר?
- במה בוחרים להשקיע?
- במה בוחרים שלא להשקיע?
- מי נהנה מהתקציב המוצע? למי הוא נגיש?
- האם כלל האוכלוסיות בעיר נלקחות בחשבון בתוך התקציב?

3. אם התגלו פערים ופרטים לא מובנים, חשוב לדרוש הסברים ולקבל תשובות מגזבר העירייה.

צעדים לפעולה במהלך בניית התקציב, בתקופת אישורו ולאחר מכן עד התקציב הבא:

1. זכרו שהחשוב הוא להוציא לפועל פרויקטים שיקדמו שוויון ודמוקרטיה - ולכן, נכון להתמקד ולבחור שניים-שלושה נושאים או פרויקטים שחשוב להציף, לקדם ולהתעקש עליהם. באופן כללי, התמקדו בתמונה הגדולה, קדמו את המדיניות ואל תיתפסו לסמנטיקות.

2. בנו כוח בתוך המועצה - מצאו שותפים בתוך מועצת העיר לקידום נושאים החשובים לכם, שתפו אותם ברעיון ואף בקרדיטים לאחר ההצלחה.

3. בנו כוח ציבורי - בכוחו של לחץ ציבורי לייצר שינוי משמעותי. רוצים לקדם מהלכים? דאגו שהציבור יהיה הגב שלכם.

4. שינוי מדיניות לטווח ארוך מגיע מהכנסה ועיגון סעיפים בשורת תקציב - דרשו שהוצאות על פרויקטים שחשובים לכם יעוגנו בסעיף תקציבי ולא יאושרו כ"קופה קטנה". כך תבטיחו את המשכיותם משנה לשנה.

5. **עדכון קריטריונים לוועדת התמיכות העירונית** - מבחינה חוקית, ניתן לעדכן ולשנות תבחיני תמיכה עד חודש אוגוסט, משום שהטייטה הראשונית מוגשת כבר בספטמבר. על מנת שתוכלו להשפיע על התמיכות ולדאוג שיהיו מגוונות, מגיעות לכלל הציבור ולא מפלות, חשוב להפנות לכך קשב על פי לוח הזמנים.
6. **דרשו שוויון ב"תקציבים פוליטיים"** - דאגו לדרוש את מקומכם השוויוני סביב השולחן. אם יש תקציב המיועד לפעילות גרעין תורני, אין סיבה שלא יהיה תקציב דומה לטובת פעילות של גוף ליברלי.
7. **דרשו הקפדה על החוק ועל התקנות** - במהלך בניית התקציב, אישורו ולאורך כל הקדנציה. את התקציב יש לבחון מדי רבעון, ונכון להתעקש על כך.
8. **דרשו מהעירייה וצרו בעצמכם הנגשת מידע ומשאבים לציבור** - חשוב שהעירייה תקפיד לעדכן את הציבור בצינורות הרשמיים מטעמה. בנוסף, השתמשו בדרכי הקשר שלכם עם הציבור וכך תחזקו את אמונו.
9. **דאגו לכתובת ברורה ביחס לפרויקטים שהצלחתם להכניס לתקציב** - מאיפה הכסף יגיע (אגף, מחלקה, תאגיד עירוני, חברה כלכלית) ומהי הסמכות ואחריות שלכם כלפיו.

מושגים

מענק איזון: מענק הניתן מהמדינה לרשות שאינה מכניסה מספיק כספים - בדרך כלל רשות הדלה בהכנסות משטחי תעשייה, תעסוקה ומסחר, קרי ארנונה שאינה ממגורים - לטובת איזון עם הוצאותיה. מטרתו לסייע לרשות לספק שירותים מינימליים ונורמטיביים לתושבים. המענק מושפע מאשכול סוציו-אקונומי, קיום בפריפריה, ארנונה מעסקים ועוד. 85% ממנו מתקבלים בכל מקרה, והיתר מותנים בעמידה ביעדי גביית ארנונה. באופן כללי, המענקים נשחקים בשוויים פר תושב ככל שמספר התושבים גדל, אולם לרוב, השחיקה אינה מורגשת בעקבות הצמיחה.

ניהול ערך ציבורי (PVM - Public Value Management): מודל הנשען על מודלים קודמים של מינהל ציבורי אך מציב במרכזה את שאלת הערך הציבורי. שאלות כמו מי מופקד על יישום מדיניות - השוק או הממשלה, מוחלפות בשאלה כיצד ניתן לקדם ערכים ציבוריים. עשייה זו דורשת מכוונות מעשית ברמות שונות של הממשל (מיקרו ומקרו) כמו גם זיהוי ערכים ציבוריים והסכמה עליהם לאחר דיון משותף בין בעלי העניין השונים. עוד נטען שכדי לקדם מדיניות בעידן הנוכחי, יש מקום לפתח מערך כלים חדש - תהליכי למידה ומשא ומתן בין שחקנים ממוגזרים שונים בחברה, אשר יובילו ויכוונו את מעצבי המדיניות.

רשות איתנה: משרד הפנים קובע כי רשות איתנה היא נטולת גירעון שוטף ועומדת במספר קריטריונים נוספים הנוגעים לאופן התנהלותה. רשות כזאת איננה זכאית למענקי איזון, אך לפי סעיף 232 לחוק פקודת העיריות, היא נהנית מהקלות משמעותיות בפיקוח. בצידן, קיימים בחוק מנגנוני בקרה שנועדו לוודא כי הרשות ממשיכה לתפקד כראוי גם ללא פיקוח הדוק של משרדי הממשלה הרלוונטיים.⁵

פורום הערים העצמאיות ("פורום ה-15"): ארגון המאגד ערים עצמאיות בישראל אשר אינן מקבלות מענקים מהממשלה כגון מענקי איזון או פיתוח, וכאמור, נהנות מהקלות בפיקוח. הפורום הוקם בשנת 2002 על ידי 15 ערים, הצפונית שבהן חיפה והדרומית באר שבע, ובהמשך הצטרפו לשורותיו גם אשקלון ורמת השרון.

תכנון ועירוניות

נכתב בשיתוף 'מרחב - התנועה לעירוניות בישראל'

תכנון עירוני הוא אחד הנושאים החשובים ביותר בעיר, עם השפעה מכרעת ויומיומית על חיי התושבים בכל תחום. רבות מהבעיות בעיר קשורות בתכנון לקוי. מנגד, חלק ניכר מהעוצמות והגאווה המקומית קשור בתכנון חכם ונכון. מכאן גם הכוח הרב של התכנון העירוני בצמצום פערים חברתיים וקידום שוויון בחברה.

"העיר היא מקום המחיה של בני האדם המאפשר להם בו זמנית לקיים קשרים ברמה מגוונת של אינטימיות תוך שמירה על אנונימיות מרבית". (פרופ' אדריכל הלל שוקן, מייסד עמותת מרחב, התנועה לעירוניות בישראל)

שלב התכנון הוא למעשה שלב הנחת היסודות או תהליכי ההתחדשות בעיר, בשכונה, ברובע או במתחם. לשלב זה יש חשיבות מכרעת והשפעה על כל מה שיצמח בהמשך מיסודות אלה. תכנון נכון יכול לייצר רחובות נעימים להליכה עם מגוון שימושים, עסקים ואוכלוסיות. מהצד השני, תכנון לקוי עלול להדיר אוכלוסיות מהמרחב, לבנות פרברי שינה ולצמצם נגישות לתעסוקה, שירותים, השכלה, בריאות ועוד. כיצד לוקחים את הכול בחשבון? המשימה עשויה להרתיע, אך כל שנדרש לעשות זה לחזור למקורות - לרחובות המיועדים לאנשים, ולא למכוניות.

לרשות המקומית יש כוח רב בצמצום פערים ובקידום שוויון. במקומות

שאין בהם רגולציה ארצית, עירייה יכולה להוביל מדיניות דרך קביעת רגולציה מקומית, הקצאת משאבים עירוניים ותכנון עירוני הרואה את האדם במרכז. חשוב לשים לב שפיתוח פרויקטים חדשים אינו דוחק החוצה אוכלוסיות מוחלשות, או כאלו שבהיעדר מגוון דירות יאלצו לעזוב את העיר. יש להקפיד על מגוון צורות וגדלי דירות, אפשרויות של שכירות ארוכת טווח ודירור ציבורי בכל פרויקט חדש - לא בשוליים או כ"מס" שהעיר נאלצת לשלם, אלא כזכות לייצר חלוקה שווה באתגרי העיר והחברה והזדמנות למפגש בין אוכלוסיות שונות.

צעדים לקידום שוויון

מיפוי המצב הקיים והקמת תשתית לשינוי

1. **נושא התכנון הוא קריטי לעיסוק מצד נבחרי הציבור.** הוא משפיע על רוב הנושאים האחרים ביומיום העירוני.
2. **מועצת העיר בכללותה היא ועדת התכנון והבנייה** המאשרת סופית את התוכניות הגדולות.
3. **התעקשו על חברות בוועדת המשנה לתכנון ובנייה** - היא זו המתכנסת בתדירות קבועה וגבוהה ובה מתקבלות רוב ההחלטות השוטפות. זהו פרום המשפיע בצורה בלתי רגילה על התפתחות העיר ועל חיי התושבים.
4. **בדקו לעומק ומפו:**
 - אילו פרויקטים גדולים קודמו בקדנציה האחרונה?
 - אילו מטלות קבלן קיבלו היזמים הגדולים שבנו בעיר בשנים האחרונות?
 - האם יש פרויקטים גדולים המתוכננים לצאת לפועל בזמן הקרוב או שיש צורך באישור עבורם?
 - אילו פרויקטים קשורים ומשפיעים על אוכלוסיות שחשוב לכם שיהיו מיוצגות?

5. עשו שיעורי בית ולמדו כיצד לקרוא באופן בסיסי תוכנית בנייה. זכרו: כל סוגיה בעולם התכנון והבנייה היא גם "תכנונית" וגם "פוליטית". חשוב שחברי המועצה יקדישו את תשומת הלב הנדרשת לכל תוכנית ותוכנית.

מבנה הרשות, משאבים ותשתיות

בבואנו לבחון או לאשר כל פרויקט, גדול כקטן, עלינו לשים לב לעקרונות התכנון לעירוניות מיטיבה:

1. קידום מרחב ציבורי המאפשר נגישות והשתתפות שווה לכול - המרחב הציבורי, התכנון שלו וכיצד בסופו של דבר ייראה, יקבעו במידה רבה מי יהיה חלק ממנו. מי יוכל להגיע אליו ואיך, מי יצטרך עזרה, ומי יסתובב בתחושה שהמרחב בטוח, נוח מתאים לצרכיו - ובכך גם יחוש כלפיו שייכות. כאשר מתכננים מרחב ציבורי, חשוב תמיד לזכור את כלל האוכלוסיות הצפויות להשתמש בשירות: אנשים עם מוגבלויות (נעזרים בכיסאות גלגלים, עיוורים, חרשים, אילמים וכיו"ב), נשים, ילדים, הורים עם עגלות, קשישים ועוד. מרחב שאינו מאפשר לאדם עם כיסא גלגלים להגיע למתנ"ס בפלטפורמה הראשית הוא מרחב מדיר.

2. קידום תכנון בעל עירוב שימושים והימנעות מחלוקת העיר לאזורים בעלי מאפיינים אחידים כגון קריית חינוך או אזור תעשייה - מבנים ורחובות עם שימושים מעורבים מבטיחים עירוב של אנשים, היינו: נוכחות של אנשים שונים בזמנים שונים למטרות שונות. נוכחות כזאת ברוב שעות היממה מגבירה את הביטחון האישי. שימושים מעורבים מאפשרים גם להקטין את היקפי הנסיעות ולצמצם את התלות ברכב.

3. גיוון שימושים המקדם עסקים בעיר והימנעות מיחידת שטחי מסחר גדולה מדי - גם כאשר יש עירוב שימושי קרקע, ייתכן שיוגדרו מגבלות לשימושים מסוימים. יש לשאוף לצמצם ככל הניתן מגבלות על סוגי שימושים (מסעדות, מוסכים) ולהיצמד למגבלות כלליות (רעש, זיהום). באשר למסחר, מומלץ להגדיר "יחידת מסחר" שעל בסיסה

יוגדרו מבני מסחר (30-50 מ"ר ליחידה). באופן זה יובטח כי תישמר גמישות ביעודי הקרקע והגדלים המתאפשרים לכל יחידת מסחר, דבר שיעזור לעסקים קטנים אשר יוכלו לפעול במתחמים מסחריים, ומנגד, יאפשר לאחד ולפרק יחידות מסחריות לגדלים מתאימים.

4. תכנון רשת רחובות רציפה וצפופה - זו מאפשרת נגישות וגמישות מרביות. רשת שבה המרחקים בין הצמתים הם 60-150 מטרים מספקת מגוון אפשרויות תנועה ונגישות נוחה לכול. רשת צפופה הופכת עיר להליכתית (ראו ההגדרה שבסוף הפרק), כזו המגבירה חשיפה לעסקים והזדמנויות, מצמצמת את גודש התחבורה ברחובות הראשיים ותורמת לבטיחות בדרכים. רשת צפופה גם מחלקת את העיר לחלקות קטנות המקנות לה גמישות התפתחותית - תכונה חיונית במערכת עם צרכים משתנים.

5. קידום צפיפות עירונית ושימוש יעיל בקרקע - צפיפות עירונית (מספר תושבים פר שטח ציבורי בעיר) ברמה מספקת היא מרכיב הכרחי בעירוניות טובה. צפיפות עירונית היא אחד המפתחות ליצירת סביבה מגוונת כיוון שבמקום בו חיים בני אדם רבים בשטח מצומצם, יכול להתפתח מגוון של עסקים, מוסדות חינוך, תרבות ועוד. כך לדוגמה מרכזי הערים אל מול שכונות פרבריות, בהן לרוב אין התפתחות כזו. יש להימנע מהפיתוי של הרחבת העיר כמענה לביקוש למגורים ותעסוקה. יש למצוא דרכים לניצול קרקע קיימת שאיננה בשימוש יעיל בתוך העיר. ככלל, צפיפות ציבורית משפיעה על איכות המרחב הציבורי - יש לתכנן את ממדיו של כל מרחב ציבורי בהתאם למספר האנשים העשויים לעבור בו במקרה.

6. התעקשות על מגוון תכנוני בפרויקטי דיור ובשכונות חדשות על מנת לאפשר מענה לצרכים שונים ופילוח גיל מגוון בשכונה - הגיוון האנושי הוא חלק מעוצמתה של העיר, ולכן חשוב להתעקש שכל מתחם בה יתוכנן כך שיתאים לכולם. גיוון באופן הבינוי, באדריכלות ובגדלי הדירות הוא הכרחי למשיכת אוכלוסייה מגוונת. **יש להימנע ממתחמים אחידים מבחינת גודל הדירות וצורות המגורים (שכירות, בעלות, דיור ציבורי) המיועדים לאוכלוסיות הומוגניות ולא מאפשרים את מגוון**

ההזדמנויות ההכרחי לקיומה של עיר טובה. מתחמים הומוגניים המוקמים ומאוכלסים בבת אחת, מזדקנים ומתנוונים בבת אחת.

7. עידוד מגוון אפשרויות של תחבורה ותנועה, עידוד הליכתיות והימנעות

מעידוד השימוש ברכב פרטי - נגישות לתעסוקה, שירותים ופנאי היא מרכיב חיוני ברווחתו של הפרט. העיר צריכה לאפשר מגוון של אמצעי תחבורה ותנועה זמינים ונוחים. תכנון מוקדים עירוניים סביב תחבורה ציבורית הוא דרך טובה לשיפור הנגישות להולכי רגל, לרוכבי אופניים ולמשתמשי התחבורה הציבורית. הדבר מתאפשר, בין היתר, דרך ניהול מדיניות חניה נבונה, המתמחרת את החניה לא לפי עלות השטח אלא בהתאם לביקוש.

8. קידום בנייה של מבני ציבור, פארקים וגנים בוני עיר בשכונות החדשות

ובכלל העיר - מקומות ציבוריים מהווים חלק חשוב מהעיר ומהרחוב וראויים לתכנון איכותי ומובלט, כשמספר רב של תושבים נמצאים במרחק הליכה מהם. יש לעודד אדריכלות המתייחסת למרכיב האנושי (לדוגמה הולכי רגל ואנשים במרחב) ולצמחייה ולצבעוניות, שיחד יכולים להעניק איכות חיים גבוהה לתושבי השכונה. שטחי ציבור נרחבים המופרדים ומרוחקים ממגורים מגדילים את עלויות התחזוקה, מהווים בזבוז משאבים ופוגעים במערכת האקולוגית. כמו כן, מבני ציבור הם של הציבור וצריכים לענות על צרכיו. לעיר כולה יש אינטרס שמבני הציבור ישמשו את האוכלוסייה למגוון שימושים ולאורך כמה שיותר שעות ביממה.

9. קידום דיור בר השגה ודיור ציבורי כמקדמי שוויון בעיר - יש לדחוף

כל העת למימוש צרכי הקבוצות השונות לדיור ולהביא לשיח העירוני את משבר הדיור ואת האופציות השונות למצוא לו פתרונות יצירתיים במרחב העירוני. למשל, לעודד יחידות דיור קטנות והשכרה ארוכת טווח.

10. הימנעו מכריתת עצים - עצים הם תשתית עירונית ולאומית. עץ ותיק

שקול ליותר ממאה עצים חדשים. זאת, כאשר לעץ צעיר במרחב העירוני לוקח כ-10-15 שנה להתבסס ולהוות תרומה סביבתית משמעותית.

בעשור הראשון העירייה נדרשת להשקיע בו משאבים רבים מבחינת השקיה וגיזום. מנגד, עץ ותיק ומבוסס מהווה תרומה סביבתית משמעותית למרחב הכוללת הצללה, קיבוע פחמן והפחתת פח, ייצור חמצן, חלחול מים ועוד. החל מנובמבר 2008, כל עץ בוגר בישראל הוא אילן מוגן על פי חוק. על אדם המעוניין לכרות עץ בוגר, או להעתיקו למקום אחר, לקבל אישור מהגורם המוסמך (פקיד היערות האחראי על האזור שבו צומח העץ).

11. קדמו צל טבעי במרחב העירוני - במדינות חמות כמו ישראל, הפרש הטמפרטורות בין שטחים מוצלים לבין שטחים שאינם מוצלים במרחב העירוני עשוי להגיע לכדי 15 מעלות ויותר בחודשי הקיץ. עלולות להיות לכך השפעות על בריאות האוכלוסייה, על תחבורה פעילה, על הרווחה ועל הכלכלה העירונית והארצית. הצללה נכונה ואיכותית משפיעה רבות על הכלכלה המקומית, על בריאות התושבים ועל רמת הקהילתיות ותחושת השייכות למקום.

12. הכניסו משקפיים אקלימיים ומקיימים בכל שלב בתכנון ובביצוע - האתגר הגדול של דורנו הוא משבר האקלים. הערים מתחממות, המרחבים הפתוחים מתרוקנים, והשכבות החלשות הן הראשונות להיפגע. תכנון נכון יכול לעזור להורדת הטמפרטורה בעיר.

ציבור התושבים וקהילה

1. קדמו שיח ציבורי בנושאי תכנון ובנייה - הרחבת הדיון על אופן חלוקת המשאבים יוכל לחזק את הדמוקרטיה ואת יכולת ההשפעה והמעורבות של התושבות והתושבים.

2. קדמו תהליכי תכנון משותפים, בדגש על פינוי-בינוי ותהליכי התחדשות עירונית - עיר טובה מעודדת שיתוף פעולה של הקהילה ובעלי עניין בהחלטות לפיתוח היישוב. זאת, הן על מנת ליצור מעורבות ואחריות ציבורית המאפשרות ביצוע בפועל, והן על מנת לייצר תוכניות טובות יותר המקדמות שוויון ואינן מותירות אף אוכלוסייה או קבוצה

מאחור. החיבור איננו גורם מפריע - שיתוף הציבור ובעלי העניין עשוי לתרום לפרויקטים המתאימים יותר לצרכי המשתמשים בהם ולזרז את קידומם.

3. חזקו את מרכז העיר - טיפוח הקהילה המקומית יוצר תחושה חזקה של גאווה מקומית. שיקום וחיזוק מרכז העיר הם המפתח והתמריץ להעצמת העיר כולה. חיזוק המרכז כמקום מפגש והזדמנויות תורם לחיי כלל תושבי העיר וסביבתה. מה גם שאת עקרונות התכנון קל יותר להגשים במרכז העיר הוותיק.

4. שימו דגש על מורשת וזהות מקומית - המורשת הטבעית והבנויה של העיר היא נכס יקר. יש להגדיר את אותם שטחים פתוחים, מרקמים בנויים, שכונות ותיקות ומבנים מיוחדים המהווים חלק מאופיו של היישוב, לשמרם ולטפחם. חשוב לשקול ולתכנן כל פרויקט חדש כך שיתרום לזהותה הייחודית ולמיצובה של העיר, תוך שימור המורשת החיובית התורמת לתחושת השייכות והזהות של התושבים. ואולם, אין לעשות כן במחיר של פגיעה בנגישות ובהשתתפות השווה של כלל האוכלוסיות.

5. פזרו מבני ציבור העלולים לעורר התנגדות תושבים באופן שוויוני ורחב. הכוונה למה שמוכר כמבני נימבי"י (NIMBY - Not in my Back Yard) דוגמת הוסטלים, העשויים להשפיע על צביון של שכונות.

6. הקפידו על מינהל תקין של מכרזים וקבלנים בפרויקטים עירוניים. ודאו כי "מטלות הקבלן" מנוצלות לצורך ציבורי אמיתי, ולא הופכות לשטחים שהציבור לא באמת מסוגל להגיע אליהם ונועדו כדי לצאת ידי חובה.

שאלות שחשוב לשאול וכלי עבודה

1. עמותת מרחב לקידום עירוניות בישראל מלווה נבחרי ציבור בערים בנושאי תכנון ובנייה - www.miu.org.il

2. אתר המפות של ישראל - www.govmap.gov.il - מאפשר לחפש כל קודה בישראל על פי שימושי קרקע וסטטוס עכשווי.

מושגים

המועצה הארצית לתכנון ובנייה - זהו המוסד התכנוני העליון במדינת ישראל לתכנון ובנייה. הוא כפוף להחלטות הממשלה בלבד.

הוועדות המחוזיות לתכנון ובנייה - בכל אחד משבעת המחוזות (צפון, חיפה, המרכז, תל אביב, יהודה ושומרון, ירושלים ודרום) פועלת ועדה מחוזית לתכנון ולבנייה שהוקמה מתוקף סעיף 7 לחוק התכנון והבנייה התשכ"ה-1965. נוסף על יו"ר המחוז ומתכנן המחוז, בוועדה חברים תשעה נציגים ממשרדי ממשלה עם זיקה לתכנון, חמישה נציגים מהרשויות המקומיות שבמחוז, נציג מינהל מקרקעי ישראל, נציג הארגונים הסביבתיים ונציג המהנדסים והאדריכלים.

הוועדה המקומית לתכנון ובנייה - תפקידה כוללים עריכה, הפקדה ואישור התוכניות שבסמכותה, כמו גם עריכה והמלצה להפקדה של תוכניות בתחומה אשר סמכות האישור שלהן נתונה בידי הוועדה המחוזית. חבריה הם חברי המועצה ברשות. כמו כן עוסקת הוועדה המקומית במתן היתרי בנייה מכוח תוכניות בניין עיר (תב"ע) מאושרות ובמתן הקלות שונות.

ועדת המשנה לתכנון ובנייה - מוקמת על ידי הוועדה המקומית ומורכבת ממספר קטן יותר של נציגים. החלטותיה של ועדת המשנה הן כדין החלטות של הוועדה המקומית, אלא אם הדיון בנושא הועבר למליאת הוועדה המקומית.

ותמ"ל, הוועדה הארצית לתכנון ובנייה של מתחמים מועדפים לדור - הוקמה בשנת 2014 כדי לתת פתרון למשבר הדיון ולקצר את תהליכי התכנון, זאת באמצעות:

- תוכנית אחת בוועדה אחת - התוכניות נדונות באופן בלעדי על ידי הוועדה.
- לוח זמנים קשיח - הוועדה מאשרת / מאשרת בשינויים / דוחה תוכנית

- תוך 24 חודשים ממועד הגשתה.
- סמכויות מורחבות - רוב סמכויות המועצה הארצית לתכנון ולבנייה, למעט חריגים המפורטים בחוק הותמ"ל.
- תכנון היקף גדול של דיור בר השגה כחלק מהתוכניות - בכל תוכנית בקרקע שרובה מקרקעי ישראל יוגדרו כ-30% מיחידות הדיור להשכרה לטווח ארוך.
- תכנון בהיקף נרחב - מינימום 750 יחידות דיור במסלול קרקע פרטית, 500 יח"ד במסלול פינני-בינוי ו-200 יח"ד ביישובי מיעוטים.

תמ"א - תוכנית מתאר ארצית (ברמת הממשלה)

תמ"מ - תוכנית מתאר מחוזית (קיימים כאמור שבעה מחוזות)

תוכנית כוללנית - תוכנית מתאר עירונית

תוכנית מתאר מפורטת - הרמה המפורטת ביותר של תוכנית בנייה. השלב הבא הוא היתר בנייה.

הליכתיות, או נוחות הליכה (Walkability) - מידת הנוחות, הבטיחות וההתאמה של רחוב, שכונה, עיר או מטרופולין להולכי רגל. זהו היבט חשוב בתכנון עירוני בר קיימא עם יתרונות כלכליים, בריאותיים, סביבתיים וחברתיים רבים. משכך, יותר ויותר ערים בעולם מקדמות בשנים האחרונות את נוחות ההליכה. הליכתיות היא מושג חשוב בתחומים של קיימות, תכנון ערים מקיים, עירוניות מתחדשת, אקולוגיה עירונית וקידום בריאות.

הסכם גג להתחדשות עירונית - זהו הסכם שנערך בין המדינה - רשות מקרקעי ישראל, משרד האוצר ומשרד הבינוי והשיכון - לבין רשויות מקומיות, על מנת להגדיל את היצע הדירות. ההסכם מאפשר הקמה של שכונות חדשות בנות אלפי יחידות דיור בתחום הרשות המקומית שחתמה עליו.

עירוב שימושים - הימצאות של מספר שימושי קרקע, למשל: אזור מסחר, משרדים ומגורים, בסמיכות גיאוגרפית ולעיתים על אותו תא שטח. עירוב

שימושים מאפשר ניצול יעיל של הקרקע בכל שעות היממה, מצמצם את הביקוש לתחבורה ממונעת ומעודד עירוניות, ולכן נחשב לעיקרון תכנוני רצוי.

מבא"ת - מבנה אחיד לתוכניות. נוהל מבא"ת קובע הנחיות מחייבות לעריכת תוכנית: כיצד לערוך את התשריט של כל תוכנית, באילו צבעים לסמן את ייעודי הקרקע השונים, איך לערוך את ההוראות ועוד. המבנה האחד מאפשר להבין בקלות את תשריט התוכנית ולקרוא את ההוראות, כאשר הוראות בנושא מסוים מופיעות תמיד באותו המקום. החל משנת 2012 קובע נוהל מבא"ת שהתוכניות חייבות להיות מקוונות.

מטלות יזם/קבלן - הסכמים בין יזמים ובין הרשויות, המתבצעים במקביל להליכי אישור התוכניות וקובעים פרויקטים ציבוריים שבחובת היזם לבצע בעיר. באמצעות הסכמים אלו הרשות משיגה תועלות ציבוריות שונות דוגמת: הקצאת שטחים לטובת הציבור, מימון מבני ציבור, פיתוח שטחים ציבוריים, מימון סלילת דרכים ועוד.

גינטריפיקציה (בעברית: עילות) - תהליך עירוני-חברתי בורגני, מתוכנן או בלתי מתוכנן, של מעבר אוכלוסייה מהמעמד הבינוני והגבוה לשכונות חלשות, לרוב במרכזי ערים, תוך שינוי מתמשך של אופי השכונה ודחיקת האוכלוסייה המקורית. פעמים רבות מלווה התהליך בהתחדשות עירונית של פני הרחובות, שיפוץ בתים ותחלופה של עסקים באזור. תהליכי גינטריפיקציה מתרחשים בעשורים האחרונים בחלק גדול מהמרכזים העירוניים בישראל ובעולם.

דמוקרטיה עירונית: שיתוף ציבור

שיתוף ציבור מבטא מעורבות עמוקה של התושבים ופוטנציאל לחוויה דמוקרטית אמיתית, ככלי להתמודדות עם "חוסר האונים הפוליטי" הדומיננטי במדינה בכלל ובשלטון המקומי בפרט. כדי שהתהליך יהיה אותנטי ואפקטיבי, נדרשים מהנהגת העיר אומץ ובחירה מושכלת של הסוגיות שבהן לעמדת הציבור אכן יש מקום ומשקל.

"שיתוף הציבור הוא כלי מרכזי ביצירת איכות חיים גבוהה בעיר. הוא מאפשר התאמה מרבית בין צרכי התושבים לבין השירותים המסופקים להם על ידי הרשות העירונית. בעזרתו מתחזקת תחושת השייכות והמחויבות של התושב לעיר, ומתעצמת מחויבות העירייה כלפי הציבור בעיר. שיתוף הציבור בהחלטות על פיתוח וניהול העיר מהווה ביטוי מוחשי ליישום ערכי הדמוקרטיה בחיי היומיום. מנגנוני שיתוף הציבור מאפשרים לכל אזרח לבחור את הדרך ואת המידה שבהן הוא רוצה להיות מעורב. עיר המתנהלת בעזרת שיתוף הציבור הופכת, בסופו של דבר, להיות בית לתושביה וידידותית למבקריה".

(מתוך אתר עיריית תל אביב)

שיתוף ציבור נתפס כתחום עכשווי ופופולרי. רשויות רבות מעוניינות להצטייר ככאלו המקדמות ומקיימות אותו ביומיום העירוני. ואולם בפועל, פעמים רבות התהליכים אינם מעמיקים ומסתכמים ביידוע הציבור,

סקרים בפייסבוק העירוני ומפגשי שולחנות עגולים עם תושבים ובעלי עניין, ללא התייחסות לתהליך ארוך טווח ולדרך ברורה ללקיחת הדברים בחשבון בעת קבלת ההחלטות.

לא על כל נושא מתאים ונכון לבצע תהליך עמוק של שיתוף ציבור. ישנם נושאים שבהם אכן, כל שנדרש הוא יידוע והפניית תשומת הלב של האזרחים, שכן יש בהם צורך במכלול של ידע ושיקולים שאין לתושב הממוצע, בשונה מהדרג המקצועי וההנהגה הנבחרת. יש לקבוע מהם הנושאים שבהם חשוב לקבל את נקודות המבט של התושבות והתושבים, ובהם לתכנן ולהוציא לפועל תהליכים אמיתיים - כאלו שבעלי הכוח בעירייה מושפעים מהם באמת.

לשיתוף ציבור יש רמות שונות, וחשוב להכירן ולדעת להשתמש בכל הרמות בדרכן ובצורתן המתאימה - מניהול דפי הרשתות החברתיות של העירייה ושאלונים מקוונים ועד הקמת קבוצות מיקוד העוברות תהליכי עומק ושולחנות עגולים. לכל מרכיב יש מקום משלו, וחשוב לנתח מה מהכלים מתאים לכל נושא ובעיה.

תהליכי שיתוף ציבור טובים מחזקים את תחושת השייכות והביטחון בעיר ואת האמון בהנהגת העיר. מנגנוני שיתוף אפקטיביים אמורים להבטיח שהפעולה הננקטת משרתת בראש ובראשונה את התושבים. לבסוף, בשיתוף ציבור יש פוטנציאל משמעותי לגיוס תושבים שבהמשך, יהפכו לשותפים אמיתיים לדרך שאתם מקווים להוביל בעיר.

צעדים לקידום שוויון

מיפוי המצב הקיים והקמת תשתית לשינוי

1. בדקו את תהליכי שיתוף הציבור שהתקיימו בעירייה בשנים האחרונות - אילו מהם היו משמעותיים?

2. התעקשו על הצבת נציגי ציבור בכל ועדות העירייה - לכל ועדה תנאים שונים להכנסתם לישיבות ולפעילות. בדקו באילו מהוועדות כבר

יושבים נציגים ובאילו יש לוודא שהם נכנסים. ערכו שיחות בנושא עם נציגי הוועדות שאתם מובילים או משתתפים בהן.

3. בקשו למסד סקרי שביעות רצון סדירים מטעם העירייה - כדי לקיים בקרה על תהליכים ולהצליח למדוד את פעילות המועצה והנהגת העיר, יש חשיבות רבה לכך שתהיה לתושבות והתושבים דרך ברורה להשפיע.

4. התעקשו על שקיפות בנעשה במועצה ובעירייה - החוק מחייב עיריות להנגיש לציבור את החלטות המועצה, אם זה בשידור ישיר בדף הפייסבוק של העירייה או בפרסום הפרוטוקול.

5. דרשו פרסום של התקציב המפורט של הרשות, על שלל סעיפיו, בפורמט אקסל פתוח - החוק אומנם מחייב את הרשויות המקומיות בפרסום תקציבן באתר האינטרנט הרשותי, אולם לא קיימת בחוק הגדרה באשר להיקף התקציב ותתי הסעיפים שעל הרשות לפרסם. החל מ-2018, קבלת פרס "מינהל תקיין" ממשרד הפנים מותנית בפרסום תקציב הרשות על כלל סעיפיו.

מבנה הרשות, משאבים ותשתיות

1. קדמו התנסות של תקציב משתף ברשות - תהליך של קבלת החלטות באופן דמוקרטי, שבו אזרחים מן השורה מחליטים כיצד להקצות חלק מהתקציב הרשותי. תקציב משתף מאפשר לאזרחים לזהות, לדון ולתעדף פרויקטים שונים שיש צורך לממן מכספי הציבור, והוא נותן בידיהם כוח להחליט כיצד להוציא את הכסף.

2. קדמו תהליכי תכנון משותפים, בדגש על פינוי-בינוי ותהליכי התחדשות עירונית - עיר טובה מעודדת שיתוף פעולה של הקהילה ובעלי עניין בהחלטות לפיתוח היישוב. זאת, הן על מנת ליצור מעורבות ואחריות ציבורית המאפשרות ביצוע בפועל, והן על מנת לייצר תוכניות טובות יותר המקדמות שוויון ואינן מותירות אף אוכלוסייה או קבוצה מאחור. החיבור איננו גורם מפריע - שיתוף הציבור ובעלי העניין עשוי לתרום לפרויקטים המתאימים יותר לצרכי המשתמשים בהם ולרזא את קידומם.

ציבור התושבים וקהילה

1. ערכו מיפוי, הבדילו בין סוגי החלטות ובאילו מהן נכון לערוך שיתוף ציבור, ותכננו שיתופי ציבור מותאמים לכל נושא והחלטה. אם בחרתם בשיתוף הציבור, זכרו שאתם מחויבים לקחת בחשבון את מה שעולה ממנו.

• בנושאים לא מורכבים או נפוצים (הופעות ביום העצמאות, מתקנים במגרשי משחקים או בחירת שם לאירוע/רחוב) אפשרי ונכון ליצור שיתוף ציבור בפלטפורמות הציבוריות של העירייה - קבוצות וואטסאפ, עמודי פייסבוק וכדומה.

• בנושאים מהותיים וקריטיים לקהילה ולעיר, קדמו שיתוף ציבור מעמיק. בנו יחד עם האגפים ובעלי התפקידים בעירייה תהליך התואם את הנושא עם תשומת לב לכל הפרטים, ובכלל זה כיצד לקחת בחשבון, באופן אמיתי ומהותי, את ההערות וההארות שיעלו מהשטח.

2. קיימו שיחות על בסיס קבוע עם תושבות ותושבים - קבלו פרספקטיבות חדשות מבחוץ. הבוחרים שלכם יידעו לומר לכם טוב מכולם היכן הם חשים מחוברים לעירייה ולפעילות בעיר והיכן פחות, ומה מעניין אותם לדעת יותר. מתוך השיחות הללו, שאותן חשוב לקיים לכל אורך תקופתכם כנבחרי ציבור, תפיקו שיקוף שילמד אתכם רבות.

3. שתפו באופן קבוע את הנעשה בעירייה בנכסים הדיגיטליים שלכם (ואטסאפ, ניוזלטר, פייסבוק ועוד) **ובקשו מהציבור להגיב** - לציבור מגיע לדעת בזמן אמת על החלטות, במיוחד משפיעות וחשובות כמו תקציב או פרויקט בנייה גדול. חשבו באילו סוגיות חשוב לכך לשתף את ציבור הבוחרים (לא הכול חשוב במידה זהה).

4. זכרו: תושבים מעורבים הם תושבים שאכפת להם. עלינו כנבחרי ציבור להיות נגישים ונגישות לצרכים של תושבים, לשאלות שעולות ולחששות הקיימים ולהתייחס למעורבות התושבים כזכות ולא כעול.

מושגים

עיר חכמה - מושג שעדיין לא הוגדר לחלוטין וניתן למצוא לו הגדרות שונות. מהותו: השלכות המהפכה הטכנולוגית ומהפכת המידע על המרחב העירוני, המקומי והאזורי, והשימוש באפשרויות החדשות והחדשניות לשיפור תפקוד הרשות המקומית והשירות הניתן לתושביה. מרבית המדינות, ובהן ישראל, מצויות בשלבים התחלתיים של מיפוי והבנת האפשרויות הגלומות במהפכה זו עבור שדה השלטון המקומי. מרחב ההשפעה של ה"עיר החכמה" נוגע לתחומי התחבורה העירונית, מערכות החניה, איכות הסביבה, המרחב העירוני הציבורי, התרבות, מערכת הבריאות הציבורית, התשתיות, מערכות בטיחות וביטחון, מערכות שליטה ובקרה, שימוש במידע וידע לשיפור השירות, הקשר עם התושב, שיתוף הציבור ושיתוף המידע, הנגשת מידע ושירותים לתושב וכן תפקודה של הרשות המקומית עצמה והמערכות הפנימיות שבהן היא משתמשת (CRM, GIS, דוא"ל ארגוני, מערכות ניהול משימות ועוד).

Placemaking ("יוצרים מקום") - תהליך של התערבות קהילתית במרחב הציבורי. את המתודה, המופצת בכל העולם ובשנים האחרונות אף בישראל, פיתח הארגון האמריקאי (Project for Public Spaces (PPS). מדובר בכלי חברתי לקידום עירוניות טובה, אורח חיים מקיים ואזרחות פעילה. שיטה זו רואה במרחב הציבורי ובשותפות הקהילתית מנוע לקידום מקום שטוב לחיות בו. "יוצרים מקום" הוא תהליך מתמשך של הקהילה לעיצוב המרחב המשותף בסביבתה הקרובה באמצעים פשוטים, גמישים וזולים. ההזדמנות והאחריות שמייצר התהליך הן אלו הבונות את הקהילה המובילה אותו, והן מחזקות ומעצבות את יכולותיה.⁶

"חיים ביחד": קהילות בעיר

נכתב בשיתוף 'תנועה ישראלית'

כוח אזרחי במהותו איננו מאורגן, והוא שונה מהכוח הכלכלי והפוליטי בעיר. כדי לאזן את התמונה ולאפשר את צמיחתו, על נציגי הציבור לנקוט פעולות שיובילו להתגבשות מבני כוח אזרחיים. אפשר וחשוב ליצור נורמות, הן מצד האזרחים והן מצד הרשות המקומית, של שיתוף פעולה לטובת היישוב.

הנוף האורבני והקהילתי של ישראל משתנה ללא הרף. שכונות ענק נבנות ומובילות לגידול מהיר של יישובים. לשינויים הללו יש השפעה רבה על רבדים שונים בעיר - הכלכלה, הנוף וכמובן הקהילות. למשל ותיקים מול חדשים ותמורות מהירות באיזונים הפנים יישוביים. כל אלו באים לידי ביטוי במתחים בין הצרכים השונים של התושבים, בחזון הנבדל שלהם באשר למצב הרצוי ביישוב ובחלוקת הכוח שהשינויים הדמוגרפיים מובילים אליה.

המשנה השוויונית והדמוקרטית, הרואה לנגד עיניה את הציבור כולו, חותרת לבנות עיר הבנויה לצרכי היומיום של האוכלוסיות השונות בה במאה ה-21. עיר המותאמת לחזון, לתפיסות העולם ולצרכים השונים של הקהילות והשכונות בתוך המדיניות הרשותית ומייצרת איזון ושוויון לטובת אותן קהילות שאינן מאורגנות או יודעות לתקשר בצורה מיטבית עם השלטון המקומי.

צעדים לקידום שוויון

מיפוי המצב הקיים והקמת תשתית לשינוי

1. **ערכו מיפוי של הקהילות השונות בעיר** - חפשו והכירו את ועדי השכונות, הקהילות הדתיות, קיבוצים עירוניים אם קיימים כאלו. צרו לעצמכם רשימת קשר מסודרת כדי לקחת בחשבון את כל מי שניתן.
2. **במהלך הקמפיין ואחריו, היפגשו עם נציגי קהילות שונות בעיר** כדי לשמוע מהם על הקשר עם העירייה ועל הצרכים שלהם. מהם הדברים, הפרויקטים והמשאבים שהם, כקהילה, זקוקים להם? מהי המסגרת שבה מתקיים הקשר של הקהילה עם העירייה? מהם הצרכים שלא מקבלים מענה?
3. **מפו את חלוקת המשאבים והנכסים לקהילות** - עברו על התקציב, על הקצאות הקרקע הקיימות ועל פרויקטים מהשנים האחרונות ובחנו אילו משאבים מגיעים לקהילות השונות.
4. **הקימו רשות או מינהלת קהילות עירונית** שתדע לעבוד ישירות מול ויחד עם הקהילות והשכונות.

מבנה הרשות, משאבים ותשתיות

1. **קדמו מבנה לניהול משולב של העיר, לרבות:**
 - **מסגרות לקהילות ולשכונות השונות להתארגנות עצמית כחלק מהעשייה העירונית**, כך שיוכלו להשמיע את קולן ולבטא את הצרכים שלהן.
 - **כלים לאותן קהילות לתווך את צרכיהן לעירייה באופן שוטף** דרך מבנה ברור לעבודה עם הרשות המקומית על כלל מוסדותיה.
 - **הכשרת הפקידות המקומית** לעבודה מכוונת קהילות.
 - **פלטפורמה עירונית לקידום הקמתן של קהילות** (שכונתיות או סביב חיבור אחר) ושימוש במשאבים ציבוריים לשם כך. לדוגמה,

המתנ"ס העירוני כמרחב מפגש חינמי.

2. קדמו התארגנות והתאגדות שכונתית בכל העיר:

- **ועדי שכונות** דמוקרטיים וייצוגיים ככלי להתארגנות עצמאית של השכונות השונות. יש להתעקש על תקצוב הוועדים והגדרת תחומי האחריות והממשק שלהם, הן כלפי השכונה והן כלפי הרשות.
- **פורום ועדי שכונות** - מסגרת המתכללת את פעילות הוועדים. אסיפת נציגי שכונות העובדת עם הרשות.

3. **ודאו, דרך התקציב ותוכניות העבודה של התיקים שבידיכם או שסיעתכם מחזיקה, כי המרחב הציבורי וחלוקת המשאבים מקדמים שוויון.** נכון להקצות בסעיפי התקציב השונים סכומים לפעילות של ועדי השכונות, כמו גם תקציב ליוזמות המגיעות מהשטח. הדבר יאפשר גמישות במענה לצרכים חדשים העולים מהקהילות השונות ואינם מופיעים בתקציב הרשות.

ציבור התושבים וקהילה

1. **קדמו מדיניות יישובית המחבקת וחוגגת את השוני התרבותי ביישוב,** וקיימו מסגרות ואירועים המשלבים בין קהילות ולא מפרידים.
2. **קדמו אספות תושבים בעת קידום נושאים חדשים או שנויים במחלוקת.** אלו מאפשרות לשמוע מגוון קולות, גם מקהלים שאינם מיוצגים או מאורגנים פוליטית.⁷ האסיפה היא כלי שמייצר מסגרת פעילות רשותית שבה תושבים שאינם מעורבים בדרך כלל יהיו שותפים לשיח הציבורי.
3. **התאימו את עבודת הרשות המקומית לעבודה עם קהילות וועדי שכונות:**
א. הדרכות לפקידות העירונית בכל הרמות על שירותיות גבוהה לתושבי העיר.

7 אסיפת אזרחים התקיימה ב-2022 בטבעון. מהלך נרחב יותר מתנהל בימים אלו בחולון בליווי 'תנועה ישראלית'.

ב. הרחבה והתאמה של שעות הפעילות של שירותי הרשות המקומית לכלל הקהלים.⁸

4. מנו נציגי ציבור מגוונים בוועדות החובה והרשות במועצת העיר, אף מעבר למינימום המתחייב בחוק.

5. אם יש כוונה לסיים או לסגור פרויקט, תקציב או תמיכה בקהילה או בקבוצה מסוימת - עשו זאת בהידברות, ורצוי תוך מתן פתרונות אפשריים בתחילת התהליך לצרכים העשויים להשתנות במהלכו.

כלי עבודה ושאלות שחשוב לשאול

1. שאלות ביחס לקהילות, ועדי השכונות והקבוצות השונות:

- אילו אוכלוסיות או קבוצות אינן מיוצגות ולא מקבלות תקציבים ראויים (ביחס לקבוצות אחרות בעיר)?
- איך מנגישים את המחלקות הקיימות לטובת אוכלוסיות מוחלשות?
- מי כבר פועל בשטח לטובת האוכלוסיות הללו? ומה נעשה בפועל?
- מה יש לנו להציע להן כפתרון מהמערכת העירונית?
- מהו סדר היום של אותה אוכלוסייה או קבוצה, מה חשוב לה לקדם?
- עם מי ניתן לשתף פעולה?
- על מי ההחלטה הספציפית צפויה להשפיע?

2. עזרו לתושבים להתאגד: תושבים פונים אליכם בבקשה להקים ועד שכונה או התארגנות קהילתית? הפנו אותם ל"תנועה ישראלית" (www.israelimovement.co.il) המסייעת ליוזמות אזרחיות בכל רחבי הארץ להתארגן ולהתחיל להניע מהלכים שישפרו את איכות החיים במגוון תחומים.

8 ישנם שירותים רשותיים או מדינתיים המוקמים באופן ארעי, כגון ספרייה שכונתית נודדת.

מושגים

ועד שכונה - קבוצה של תושבי שכונה או רובע הפועלים למען קידום האינטרסים של תושבי השכונה. לוועד השכונה שני תפקידים מרכזיים, פנימי וחיצוני: כלפי חוץ, זהו החוט המקשר בין העירייה, גופים מקומיים נוספים והאנשים הנמצאים תחת אחריותם. ועד השכונה מתקשר עם התושבים בנושאים המקומיים החשובים להם - טובת הרחוב, איכות גן המשחקים, גישור קונפליקטים, הגברה של תדירות האוטובוסים, טיפוח אזור ירוק על ידי פעילי שכונה, ייצוג השכונה מול העירייה או גופים אחרים ועוד. כלפי פנים, ועד השכונה מהווה מסגרת שבה אנשים יכולים לחוש מחדש את הזיקה זה לזה, את השייכות למקום ולקבוצה ואת משמעותיות החיים בחברה. הוועד יכול לחולל תהליכים קהילתיים ולהעלות את ההון החברתי, המחויבות והחיבור של התושבים לשכונה.

(מתוך ק.מ.ה - המרכז לקהילה, מנהיגות והשראה במכללת אורנים)

תנועות בוגרים וקיבוצים עירוניים - קיבוצים עירוניים הם קהילות מקומיות אשר הוקמו על ידי צעירים וצעירות, בוגרי תנועות נוער, בערים בפריפריה הגאוגרפית או החברתית של ישראל. חברי הקיבוצים העירוניים רואים את משימתם המרכזית בקידום שוויון ודאגה לעתידה של החברה הישראלית, ולכן עוסקים בעיקר בעשייה חברתית וחינוכית בערים שבהן הם מתגוררים. רוב הקיבוצים העירוניים הם חלק מתנועות בוגרים ארציות, לדוגמה: תנועת הבוגרים של השומר הצעיר, תנועת תרבות ועוד.

הדור הבא: חינוך בעיר

מערכת החינוך העירונית היא בבואה להתפתחות העיר. ההחלטות שמתקבלות היום ישפיעו על דור העתיד, ולכן לקידום אג'נדה יש פוטנציאל לטיפול דור שירצה, בתורו, לקחת אחריות על העיר והמדינה. שיתוף ההורים, יצירת מעמד ראוי לאנשי החינוך וההוראה ומתן שירות ברמה גבוהה לתלמידים ולקהילה הם נדבך מהותי באחריות החינוכית על הילדות והילדים של כולנו.

חוק חינוך חובה מחייב את הממשלה לתת מענה חינוכי לכל ילדה וילד בישראל. האחריות על יישומו נחלקת בין השלטון המרכזי לבין הרשות המקומית, ובשנים האחרונות משקלה של האחרונה מתעצם. ראש הרשות מוגדר כ"ראש רשות החינוך המקומית", והוא האחראי הישיר למצב החינוך בעיר. חלוקת האחריות בין משרד החינוך לבין הרשות אינה מסתכמת ברמת התקציבים, אלא נוגעת גם לתכנים ולבעלות על המסגרות עצמן. ככלל, החינוך מגיל 3 ועד סיום חטיבת הביניים (כיתה ט') הוא ברובו בבעלות משרד החינוך וקמעסיק והאחראי. החטיבות העליונות (גיל התיכון) הן לרוב בבעלות הרשות (בית הספר עירוני X) או רשתות החינוך (עמל, דרכא, אורט).

לרשות המקומית אחריות לא רק על ההיבטים הטכניים-פיזיים של המוסדות החינוכיים שבתחומה, כפי שהיה מקובל בעבר, אלא גם על סוגיות חינוך מקצועיות מהותיות. עליה לפתח תפיסה חינוכית כלל יישובית. ביכולתה של עיר לעצב את מערכת החינוך בשלל דרכים - החל מהמבנים הפיזיים, אשר רובם בבעלות העירייה, דרך האחריות על אופני ההעסקה של הסייעות

במעונות ובגנים, עבור בתכנים המועברים בבתי הספר ועד לחינוך הבלתי פורמלי המשלים לחינוך הבית ספרי. כך יכולה רשות ליצור אקלים עירוני-חינוכי ייחודי המשפיע לא אחת על בחירת ההורים לחיות כמשפחות בעיר, שכן חינוך הוא מהגורמים המכריעים בבחירת מקום המגורים.

מערכת חינוך הנשענת על ערכים שוויוניים ודמוקרטיים תפעל מתוך ניסיון תמידי ליצור שוויון הזדמנויות בין כלל התלמידות והתלמידים בעיר. זאת, כדי לדאוג שכל ילדה וילד יקבלו את מלוא המרחב לפיתוח הכישורים והמיומנויות הנדרשים להם כדי לממש את עצמם בהווה ובעתיד. העיר יכולה להשקיע משאבים רבים ביצירת מרחב חינוכי שוויוני המקדם את הפעוטות, הילדים והנוער ומכין אותם לאתגרי העתיד. חינוך עירוני שוויוני ודמוקרטי שם דגש על ראייה הוליסטית של הילדים והנוער ומשלב בין הפורמלי לבלתי פורמלי, תוך הקצאת משאבים ליצירת חוויה של רצף חינוכי עירוני. זאת, לצד התייחסות לאנשי המקצוע הרשותיים באגף החינוך לא רק כפקידות אלא כנשות ואנשי חינוך, בעלי חזון ארוך טווח ושותפים לעשייה למימוש. זאת ועוד: הורים בני זמננו הם תושבים מעורבים הרוצים לקחת אחריות. בבואנו לעסוק בחינוך בעיר, עלינו לערב את כל מי שהדבר נוגע לו באופן ישיר - הורים, תלמידים וצוותים חינוכיים. עלינו לתת מענה לצרכים מהשטח, ויחד עם זאת, לקדם את האג'נדה החינוכית השוויונית הבסיסית שלנו.

במציאות הנוכחית, עם הגברת הביזור בין משרד החינוך לרשות המקומית, לנבחרי ציבור בשלטון המקומי יש יכולת השפעה גדלה והולכת על שמירת החינוך בעיר כציבורי, ליברלי ושוויוני. על השלטון המקומי לראות בעצמו את האחראי והמעצב של המרחבים החינוכיים השונים לצד הגופים השותפים - בתי ספר, תנועות נוער, מסגרות העשרה ועמותות מפעילות.

צעדים לקידום שוויון

מיפוי המצב הקיים והקמת תשתית לשינוי

1. **בוועדת החינוך שברשות** מכהנים ראש העיר (או ממלא מקום) כיו"ר הוועדה ושלושה עד שישה חברי מועצה, ולצידם שני מנהלי בתי ספר

(יסודי וחיבה עליונה), נציג ועד ההורים היישובי ויו"ר מועצת התלמידים העירונית (שאינו בעל זכות הצבעה).

2. ערכו מיפוי מקיף של התינוקות, הפעוטות, הילדים ובני הנוער שבתחום הרשות. בדקו את התקצוב העירוני פר ילד לפי פילוחי גיל, שכונה, שנים ופורמלי לעומת בלתי פורמלי. בדקו את מדד הטיפול של בתי הספר ברשות⁹ - אם כבר קיים מיפוי כזה, ודאו את עדכניותו.

3. דאגו להתחבר להנהגת ההורים היישובית. ודאו כי היא מתנהלת באופן תקני, דמוקרטי ומזמין.

4. הגיעו להכשרות צוותי החינוך והכירו את המנהלים והמנהלות שבשטח - בתי ספר, מתנ"סים, תנועות נוער ואגף החינוך בעירייה. עמדו מקרוב על האתגרים, היוזמות וההתפתחויות הרצויות.

5. בדקו את מצב תוכנית האב לחינוך ברשות. אם זו אינה קיימת, דאגו לנסחה.

מבנה הרשות, משאבים ותשתיות

1. קדמו תוכנית אב רשותית לחינוך שוויוני בעיר - אפשר והכרחי להשפיע על התוכנית ולעצבה באופן שוויוני ומקדם עבור כלל הקהילות בעיר. בדקו את מצב התוכנית, מהם יעדיה ולמה היא מכוונת, והשפיעו עליה כך שתקדם את התוכן והאג'נדות הרצויים לכלל התושבות והתושבים.

2. קדמו חינוך ציבורי איכותי, מונגש וייחודי הקרוב לבית - יש חשיבות אדירה בשמירה על בתי הספר כציבוריים ואיכותיים בכל חלקי העיר ולכל האוכלוסיות. כדי להיות קשובים לרצונות ההורים והתלמידים, אם עולה צורך או בקשה בנושא, נכון לאפשר לבתי ספר ייחודיות על פי חזון ניהולי או צרכי תושבים. אולם חשוב להתנות זאת בקריטריונים

⁹ מדד הטיפול הוא אמצעי של משרד החינוך להעריך את קהילת התלמידות והתלמידים בכל בית ספר ביחס למצב הסוציו-אקונומי, על מנת לקדם מענים מותאמים ומשאבים לפי צורך.

ברורים השומרים על השוויון בעיר - איסור על תשלומים נוספים, שמירת מקומות לתושבי השכונה בבית הספר, הגבלת אזורי רישום, קבלה בהגרלה לתושבי שכונות אחרות ועוד. חשוב במקביל לחזק את בתי הספר הקיימים בשכונות המגוונות.

3. שימו דגש על ערכים דמוקרטיים ליברליים בתוכניות החינוכיות

המגיעות לבתי הספר ולגופי החינוך העירוניים השונים - לרשות המקומית יש כוח ותפקיד חשוב במניעת כניסתם של גופים שאינם ליברליים לבתי הספר ובבחירה בגופים ערכיים להעברת מערכי חינוך בגופי החינוך העירוניים.

4. צרו במות לרצף חינוכי עירוני - בידי העירייה הכלים והיכולת ליצור

חיבורים בין המערכות הפורמליות והבלתי פורמליות בעיר, בכל הגילים. יצירת רצף חינוכי הוליסטי מתחילה במבנה אגפי החינוך (חיבור בין אגף נוער לבין אגף חינוך, כדוגמה) וכוללת צעדים של קידום החינוך הבלתי פורמלי בעיר והתעקשות על היותו פתוח לכול, בכל חלקי העיר ובתוך בתי הספר.

5. קדמו תוכניות חינוכיות משלימות מטעם הרשות - בבואנו לקדם שוויון

נרצה ליצור מערכת חינוכית מקיפה עבור כלל התלמידים - מעבדות, תוכניות העשרה, טיולים והיכרות עם אתרי העיר וחינוך בלתי פורמלי בכל רחבי העיר והשכונות.

6. התעקשו על העלאת מעמד עובדי ההוראה והחינוך בעיר - על העירייה

לראות עצמה כשותפה של עובדי משרד החינוך ודרג הפיקוח, לצד שמירה על תנאי העסקתם ועל כבודם התעסוקתי של עובדי החינוך ברשות. יש לזכור שהסייעות, עובדי מחלקת החינוך העירונית ועובדי השירות והתחזוקה בענף החינוך בעיר הם עובדות ועובדי עירייה לכל דבר. ראוי לקדם את מעמדם התעסוקתי בעיר ולקחת אחריות על חוויית העבודה ותנאי השכר שלהם.

7. קדמו תמיכה תקציבית והקצאת מבני ציבור לתנועות ולארגוני הנוער

- לכל ילדה וילד, נערה ונער מגיע חינוך בלתי פורמלי איכותי וקרוב

לבית. כדי להבטיח פעילות חינוכית משמעותית אחר הצהריים לכול, יש לתמוך באופן עקבי וראוי בתנועות נוער מגוונות בעיר בצד מתן מענה לפעילויות נוספות - חוגים, שיעורי נגינה, תגבור לימודים. הרשות יכולה וצריכה להקצות כספים ומבנים כך שלא יוותרו אף ילדה וילד שלא נהנים מפעילות משלימה ומפתחת.

8. הקימו מחלקות ייעודיות להכשרה ולחיזוק מעמד הסייעות, הגננות ונשות ואנשי החינוך לגיל הרך, תוך שיפור תנאי ההעסקה ככל שניתן.

9. חזקו את הסמכות והאחריות העירונית על בתי הספר. זוהי עמדה ערכית של הרשות: בין שהבעלות על בית הספר היא עירונית ובין שהוא משתייך לרשת ארצית כזאת או אחרת, האחריות על איכות החינוך בו מוטלת על הרשות. יש לדאוג שמה שקורה בין כתליו ידוע לעירייה ומוסכם עליה.

ציבור התושבים והקהילה

1. קדמו שיח עירוני עקבי בין הורים, מורים, מנהלים ותלמידים - שיתוף פעולה כזה, שמטרתו ליצור קהילה שכונתית או בית ספרית, מקדם הלכה למעשה פתרונות לבעיות העולות מהשטח ויכול ליצור חוויה אמיתית של דמוקרטיה ושיתוף בעיצוב החינוך והחיים בעיר. זאת לצד שיתוף בוועדת החינוך היישובית ונקיטת פעולה אקטיבית לחיזוק דמויות משמעותיות בעלות השפעה וקירובן אל חברי המועצה.

2. פעלו להפחתת תשלומי הורים - יש לשאוף להפחית את התשלומים עד כמה שניתן, ולוודא שנושא התשלום אינו מהווה חסם עבור ילדים להורים שידם אינה משגת. ניתן לייצר תוכניות חינוכיות ושירותים נוספים על ידי מיפוי תלמידים ממצב סוציאקונומי נמוך ומתן תמיכות לפי קריטריונים המביאים זאת בחשבון - שיעורי עזר, סבסוד פעילות ועוד.

3. עודדו ותמכו ביוזמות קהילתיות ועירוניות במערכות החינוך

הפורמליות והבלתי פורמליות - יצירת במות לעשייה עירונית בתוך היומיום החינוכי של בתי הספר, הגנים, מרכזי הנוער העירוניים ותנועות הנוער. קידום יוזמות ועידודן יוכלו להעצים את המודעות ותחושת האחריות ולתת ביטוי לצרכי התושבים ורצונותיהם, תוך שמירה על אופי ייחודי לשכונות ולקהילות. במסגרת זו, נכון לתמוך ולעודד התארגנויות אזרחיות והנהגות הורים בעיר.

4. **קדמו "אזרחות דמוקרטית" בקרב אוכלוסיית הילדים והנוער** - ראוי שהתלמידות והתלמידים יכירו את האופי הייחודי של מקום מגוריהם, ומומלץ להשקיע בהפיכתם לאזרחים מעורבים ומודעים כבר בגיל בית הספר. במהלכים מסוג זה יש משום "רווח כפול": להווה, חיבור בין תושבים והעשרתם; לעתיד, הצמחת דור הגאה בעירו, מחובר אליה ומעוניין לקחת עליה אחריות. דוגמאות לפעילות אפשרית: ימי לימוד ייחודיים, היכרות עם נופי העיר ואתרי המורשת, ציון ימים ייחודיים לעיר, חיבור בין תושבים, ימי ניקיון עירוניים ועוד.

5. **פעלו לחיזוק מעמדם של מנהלות ומנהלי בתי הספר** - זוהי מנהיגות קהילתית משמעותית המורכבת מדמויות מפתח. על הרשות וחברי המועצה לחזק את מעמדם ולתת להן ביטוי ומרחב פעולה.

6. **פעלו למען תגמול, הכרה ויחס ראוי לסגל ההוראה מהגיל הרך ועד התיכון** - אלו הם תושבות ותושבים העובדים למען הרשות. יש לתגמל אותם ולהתייחס אליהם כראוי, מהשתלמויות מטעם הרשות ועד הכרה חברתית דוגמת "יום המורה". אבל יותר מכך: מדובר בשותפיהם המידיים של חברי המועצה בקידום תהליכים משמעותיים. גם התוכנית הרשותית השוויונית ביותר לא תוכל לצאת לפועל ללא הירתמות של כלל דרגי החינוך בעיר.

7. **הכירו את תוכניות ההתנדבות השונות וחזקו אותן בתקצוב הולם** - ברשות פועלים לא אחת מתנדבות ומתנדבים רבים המשלימים את החינוך הרשותי - מתנדבי שנת שירות ובנות שירות לאומי, אזרחים ותיקים, חיילי צה"ל בחיל החינוך ועוד.

8. **חזקו את הנהגת ההורים היישובית והקפדה על הימצאותם של כוחות דמוקרטיים בה** - לוועד ההורים הרשותי יש אפשרות להשפיע על תכני הלימוד ברשות, עד היקף של 25% משעות הלימוד.¹⁰ כיום, אין לכך כמעט ביטוי ברשויות מקומיות, אך זהו נתון חשוב שכדאי ורצוי לקדם - הן כביטוי למנהיגות תושבים והן כדרך לקידום אג'נדות שוויוניות.
9. **חזקו את השכונות והקהילות המוחלשות ואת מתן התנאים החינוכיים המטיבים ביותר** - יש לאפשר הקצאות קרקע והקמת מוסדות חינוך, גני משחקים ומתקנים חינוכיים נוספים דווקא בשכונות המוחלשות, לצד הסעות בחינם למרכזי חינוך רשותיים, הזנה, כניסות בהנחה למוסדות התרבות השונים, סבסוד חוגי העשרה ועוד, על בסיס מצב סוציאקונומי ומתוך רצון לחזק את החלש.
10. **קדמו בניית מערכת חזקה ומתפקדת לחינוך המיוחד, לשירותים הפסיכולוגיים ולשירותי הרווחה העוסקים באוכלוסיית הילדים והנוער** - אוכלוסיות הזקוקות למענים מיוחדים נדחקות לרוב יותר ויותר לשוליים, בשל היעדר תקצוב או מיקום השירותים מחוץ לרשות (רבים מהשירותים ניתנים באופן אזורי). חשוב לוודא כי כלל האזרחים בעלי הצרכים המיוחדים מקבלים מענה משלים ומקיף מהרשות, על חשבון הרשות, ובאופן נרחב יותר.

כלי עבודה ושאלות

- ♦ **תמיכות רשותיות ותמיכות ממשלתיות בתוכניות החינוך השונות** - בדקו מהי חלוקת התקצוב בין הממשלתי לרשותי. ודאו כי הגופים השונים ממקסמים את האפשרויות העומדות בפניהם על ידי הוצאת קולות קוראים רשותיים ועידוד התוכניות השונות (בחינוך הפורמלי והבלתי פורמלי). הקפידו לגשת לקולות קוראים ממשלתיים. מפו את

10 לפי חוק חינוך ממלכתי, 1953. לפרטים: https://www.gov.il/BlobFolder/generalpage/elected-officials-doc/he/file_govextra_elected-officials-doc_elected-officials-003.pdf

האפשרויות והציעו אותן למי שניתן.

♦ **אין צורך "להמציא את הגלגל מחדש"** - למשל, להקים תנועת נוער עירונית. כדי לפתח ולהטמיע תוכניות ייחודיות לרשות, אפשר ורצוי להיעזר בגופים מומחים, בעלי ניסיון רב ויכולות מוכחות, הקיימים כיום. עם זאת, חשוב לזכור כי גם בהפעלה עקיפה, העיר נותרת האחראית.

♦ **חיבור למוקדים נוספים בעיר** - שיעורי נגינה בקונסרבטוריון העירוני, למידה והתנסות בעסקים שונים בעיר, מנטורינג של אנשי עסקים וחניכה של תלמידים, טיול בטבע העירוני, ביקורים במוזיאון המקומי ולמידה על ההיסטוריה של היישוב - כל אלו יוצרים אקוסיסטם רשותי המחזק את העיר כולה. בדקו מהן האפשרויות העומדות בפניכם כדי לקדם חיבורים שכאלו.

♦ **קישורים חשובים:**

- אתר משרד החינוך: <https://edu.gov.il>
- חוברת הדרכה לוועד ההורים המוסדי - נמצאת באתר משרד החינוך
- אתר מת"ן - מועצת תנועות הנוער: www.tni.org.il

מושגים

"פורום החינוך היישובי" - כולל את מנהלי אגפי החינוך השונים בשיתוף גורמים ממשלתיים, גורמים פנים רשותיים, נציגי קהילה ותלמידים.

אזורי רישום - משתנים בהתאם לקבוצת הגיל (גני ילדים, יסודי, על יסודי). לרוב, אזור הרישום ייקבע על ידי הרשות ומטרתו לאפשר לכל ילדה וילד בעיר להתחנך במוסד הקרוב ונגיש לביתו. בגילים הצעירים ישנה חשיבות גדולה לקרבה בין מקום המגורים לבין המוסד החינוכי. בחטיבות העליונות ניתן לפתוח את אזורי הרישום כדי לייצר מפגש בין קהילות שונות בעיר. מועדי הרישום למסגרות הם לרוב בתחילת השנה (ינואר-מרץ) והם נקבעים ומפורסמים מראש. הורים יכולים לערער על החלטות הרשות המקומית

להציב את ילדיהם במוסד חינוכי ספציפי, ומנהל המחוז של משרד החינוך, תוך התייעצות עם רשות החינוך המקומית, יקבל את ההחלטה הסופית בעניין. כלל המידע בנושא מפורט בחוזר מנכ"ל משרד החינוך הנוגע לאזורי רישום.¹¹

גפ"ן, גמישות פדגוגית חינוכית - תוכנית של משרד החינוך המבקשת לאפשר למנהלי בתי ספר לנהל את תקציבם באופן מבוקר וייחודי. למנהל/ת אפשרות לבחור את התוכניות החינוכיות עבור בית הספר ואף להשפיע על שכר העובדים, לרבות סגל ההוראה. נדרש אישור מהרשות וממשרד החינוך לתוכנית הסופית.

11 ראו מאגר חוזרי מנכ"ל: https://apps.education.gov.il/Mankal/Horaa.aspx?siduri=485#_Toc256000032

צעירים וצעירות בעיר

האוכלוסייה הצעירה היא הקטר העירוני. עיר עם צעירים היא עיר עם עתיד, עיר תוססת ומתפתחת, כזו שמייצרת מוטיבציה להישאר בה, לעבוד בה, לבקר ולפתח אותה. כדי להצליח לשים את הצעירות והצעירים בראש סדר העדיפויות, נדרשת חשיבה מסדר גבוה יותר בכל צמתי ההחלטה העירוניים.

צעירות וצעירים, בני 18-35, מהווים כרבע מהאוכלוסייה בישראל. בשלב הזה בחייהם הם נדרשים להחלטות משמעותיות שיעצבו את עתידם. נושאים גדולים וחשובים עומדים על הפרק: גיבוש הזהות העצמית והקשר לחברה, בחירת מסלול השכלה וקריירה, זוגיות והקמת משפחה, קניית דירה ועוד. דווקא בנקודה זו, כל עיר צריכה ויכולה לשמש עבורם מרחב לחיות ולהתפתח בו. כך תוכל גם להשפיע על בחירתם להישאר ולבנות בה את חייהם הבוגרים. כדי לעמוד במשימה, חשוב להכיר את הצרכים הספציפיים של אוכלוסיית הצעירים ולהתאים להם מענים.

אתגרי החיים במדינת ישראל משפיעים רבות על האוכלוסייה הצעירה. הורים לפעוטות שנדרשים להוציא אלפי שקלים בחודש על מסגרת פרטית, סטודנטים שנאלצים ללמוד ולהשתכר במקביל, עובדים במשכורות התחלתיות, משרתי מילואים או נשים בחופשת לידה - רוב רובן של קבוצות אלו נכללים בפלח האוכלוסייה של צעירות וצעירים בישראל. לנבחרי הציבור בעיר יש אחריות לפעול למענם, ובפרט למען אלו ביניהם המתמודדים עם מיעוט הזדמנויות וחסמים מובנים. עבורם, מרחב הבחירה

עלול להיות מצומצם הרבה יותר, דבר שלעיתים קרובות מקשה על מימוש היכולות והשאיפות.

בבואנו לעצב את מדיניות העיר ביחס לצעיריה, נכון לחלק את תקופת החיים הזו לקבוצות גיל שונות, ולכל קבוצה ליצור ולבנות את המענים והעשייה העירונית המותאמים לצרכים הקונקרטיים.

צעדים לקידום שוויון

מיפוי המצב הקיים והקמת תשתית לשינוי

1. **הכירו את הפעילות הקיימת במרכז הצעירים בעיר** - בקרו במרכז הצעירים והגיעו לכמה פעילויות בו. שבו לפגישה עם צוות הניהול של מרכז הצעירים בעיר ומפו איתו את ההישגים, הצרכים והאתגרים של הצעירות והצעירים בעיר.
2. **פעלו להקמת ועדת צעירים רשותית, אם אין אחת כזו** - ועדה זו איננה ועדת חובה, אך רצוי להקימה ולדאוג לפעילות שוטפת בהצפת צרכי הצעירות והצעירים בעיר. דאגו שבוועדה יישבו נציגי ציבור בגילים שונים ומקבוצות מגוונות בעיר.
3. **היפגשו דרך קבע עם צעירות וצעירים בני העיר** אשר בכוחם להציף את קולה של קבוצת אוכלוסייה זו ולהיות הפנים של העשייה שלכם בקרבה.

מבנה הרשות, משאבים ותשתיות

1. **פעלו להקצאת משאבים משמעותית לטובת מרכז הצעירים העירוני** - ברוב הערים בישראל קיימים מרכזי צעירים רשותיים בשיתוף רשות הצעירים במשרד הנגב והגליל. תפקיד המרכזים הוא לתת מענה לצעירי העיר דרך פרויקטים שלרוב מתבצעים בשותפות עם הרשות, משרדי ממשלה שונים וקרנות.

2. **הכירו את הקולות הקוראים של רשות הצעירים** - מרכזי הצעירים מקבלים את רוב התקצוב הממשלתי שלהם דרך קולות קוראים בנושאים שונים. דאגו להכירם באופן קבוע, ואם הם מתאימים, סייעו למרכז הצעירים להגיש מועמדות בפשטות וביעילות.
3. **דאגו שבכל פרום עירוני משמעותי נמצאים צעירים**, בדגש על מנהל/ת מרכז הצעירים בעיר, ושניתן להם המקום המתאים להביע את הרצונות, הצרכים, הבעיות והמענים הנדרשים.
4. **דאגו לייצר שיח מורכב לגבי תפיסת הרשות ביחס לצעירים** - צעירות וצעירים בגילים מגוונים מתעניינים ועוסקים בדילמות חיים שונות הדורשות מענים ייחודיים. חשוב גם לזכור שתקופת הקורונה טשטשה וערערה את "מסלול החיים המסורתי", ויש צורך להתאים את השיח גם לכך.
5. **הנגישו מידע וסקרים לציבור הצעירים בעיר** - מתוך רצון להדגיש את קול הצעירים, חשוב לדאוג שהמידע והשאלות הגדולות של העיר מגיעים גם אל האוכלוסייה הצעירה בה.

ציבור התושבים והקהילה

נחלק את העשייה העירונית לנושאים מרכזיים בחייהם של צעירות וצעירים:

1. תעסוקה וקריירה

- **קדמו יוזמות ועסקים של צעירות וצעירים בעיר** - אם זה בפרסום עירוני, בהנחות ובהטבות או בהקמת אקסלרטורים לפיתוח יוזמות ועסקים.
- **הנגישו יעוץ תעסוקתי בחינם או בתשלום סמלי לתושבי העיר ויצירת חיבורים בין מקומות עבודה מקומיים לצעירים המחפשים עבודה**. שוק התעסוקה משנה פניו בצורה משמעותית בשנים האחרונות - צרו מערכת המתאימה את עצמה לצרכי הצעירים המחפשים את דרכם בו.

- **קדמו הקמת מתחמי עבודה ולמידה (Open Space) עירוניים.** תקופת הקורונה טשטשה את מסגרות העבודה הקלאסיות, ורבים עובדים לפחות חלק מהזמן מהבית. נצלו את המשאבים העירוניים על מנת להיות רלוונטיים לשוק התעסוקה המשתנה וכך לאפשר לעובדים מהבית מרחב מפגש ועבודה משותפים.

2. השכלה והכשרה

- **פתחו מערך מלגות מקומיות לסטודנטים תושבי העיר.** תקופת הלימודים היא תקופה מאתגרת כלכלית, שבה סטודנטים מתמרנים בין עבודה ולימודים. לכן, נכון ונחוץ לקיים מלגות מקומיות שביכולתן אף לחבר את הסטודנטים לעיר, למשל דרך עשייה חברתית מקומית בחינוך.
- **קדמו תכניות משותפות עם מוסדות אקדמיים באזורכם,** שבמרכזן הטבה או מלגה לתושבי העיר.
- **הנגישו את מגוון ההכשרות והקורסים בעיר בצורה מותאמת לצעירים** כדי להגדיל את מספר המשתמשים בתוכן שהעירייה מציעה, קדמו הקמת אפליקציה או ניוזלטר חודשי הנשלח לצעירות ולצעירים - כאלו שנוח להצטרף אליהם ושההרשמה דרכם לאירועים פשוטה ונהירה.

3. הורות צעירה והקמת תא משפחתי

- **קדמו הקמתם של מרכזי הורים צעירים ומרכזים לגיל הרך בחינם או בתשלום סמלי.** כדי להקל על תקופת החיים המאתגרת של הורים צעירים, לצד המרפאות והתחנות לבריאות המשפחה ("טיפת חלב"), ניתן וכדאי לקדם מערך משלים לתקופה זו. למשל: סדנאות לאימהות ואבות צעירים, הקמת מרחבי פעילות וחוגים עירוניים להורים וילדים בגיל הרך.

4. מעורבות חברתית וקהילתית

- **הקימו קבוצות עשייה לצעירים בנושאים שונים בעיר.** צעירות וצעירים לפני הקמת משפחה פנויים לעשייה חברתית משמעותית. מרכז הצעירים יכול להפוך למקום תוסס של עשייה וקידום

מדיניות בעיר, ויש להשתמש בו גם לכך.

5. דיוור

- **קדמו חוזה בעל "תו תקן עירוני" להשכרת דירה וייעוץ משפטי לשוכרים.** עולם השכרת הדירות הוא מורכב ופרוץ. על פירוב, לצעירים אין ניסיון וכלים להתמודד עם בעלי בתים, במיוחד בתקופות השיא לקראת שנת לימודים אקדמית. הפכו את מרכז הצעירים העירוני למרחב בעל ידע וסמכות, שמטרתו לתת מענה גם בנושאי דיוור.
- **קדמו דיוור בר השגה.** משבר הדיוור הוא אחד המשברים החמורים במציאות הישראלית. קדמו תוכנית לדיוור בר השגה לצעירים ולזוגות צעירים הכוללת השכרה ארוכת טווח, בניית דירות קטנות המתאימות לצעירים ועוד.

6. בילוי וחיי לילה

- **שימו דגש על אירועים עירוניים מוכוונים לצעירות ולצעירים בני גילים שונים.**
- **עשו שימוש במרחב הציבורי ליצירת מקומות בילוי לצעירים.** אשרו סגירת מדרכות ורחובות על מנת לאפשר לעסקים קטנים להגדיל את מרחב העסק בשעות הלילה.

7. תחבורה מותאמת צעירים

- **קדמו מערכת השכרה שיתופית,** אשר תאפשר לתושבים ללא רכב לשכור רכב לשימוש כזה או אחר.
- **קדמו תחבורה ציבורית בשבת.** בשנים האחרונות הוקמו מערכי הסעות עירוניים לטובת היסעים בשבת בתוך העיר ובסביבתה. קדמו פרויקט דומה בעיר שלכם, ביחס לצרכים ולמענים הנדרשים.

כלי עבודה ושאלות

1. פורטל הצעירים באתר "כל זכות": <https://www.kolzchut.org.il>
2. מזא"ה 9 - האתר של מרכז הצעירים התל אביבי הכולל מערך לשכירות הוגנת: <https://mazehnine.wixsite.com>

מושגים

כפרי סטודנטים - קהילות סטודנטים המאפשרות לצעירים להשתלב ולטפח את הפעילות הקהילתית, בדרך כלל ברשויות בפריפריה הגיאוגרפית והחברתית של ישראל. בתמורה לכך זוכים הסטודנטים למגורים במחירים מוזלים ולמלגות.

רווחה ושירותים חברתיים

כוחה של עיר יימדד ביכולתה לדאוג גם למי שאינו תמיד נראה או נשמע. בידי נבחרות ונבחרי הציבור מצוי הכוח להשמיע את קולם ולשפר את מצבם של החלשים והפגיעים ביותר בחברה הישראלית.

בבואנו לקדם שוויון, תחום הרווחה והשירותים החברתיים הוא אחד התחומים המורכבים והרגישים ביותר לעיסוק. הוא פועל תחת משרד הרווחה ורוב סמכויותיו אצלו. יחד עם זאת, השלטון המקומי הוא המוציא לפועל של התוכניות והמענים לתושבים, הן ברמת הציבור הרחב והן ברמת המשפחות והפרטים המסתייעים בשירותים החברתיים. באשר לתקצוב, רוב התוכניות והמענים פועלים במתכונת מצ'ינג: המדינה נושאת בכ-75% מהעלויות, והרשות בכ-25%.

עולם הרווחה והשירותים החברתיים הוא עולם שלם של ציפיות וצרכים העולים מהשטח ומהאזרחים מכל הגילים והסוגים. עולם שלם של תוכניות נרחבות, נהלים, ארגונים, אירועי חירום ואוכלוסיות עם צרכים מגוונים. תקופת הקורונה הוכיחה עד כמה נחוצה וחשובה מערכת שירותים חברתיים מתפקדת ויעילה, ועד כמה העיר תלויה ביכולת של מחלקת הרווחה כדי לספק מענים המותאמים לצרכים יומיומיים או חד פעמיים של אוכלוסיות שונות.

כיום, למחלקת השירותים החברתיים יש שני תפקידים מרכזיים המתבטאים בתוכניות שונות: הראשון, התפקיד הקלאסי שלה מאז

ומעולם - יצירת מערכת מתפקדת של מענים לתושבי העיר העומדים בזכאות להם. השני, תפקיד המתגבש בשנים האחרונות והתעצם בתקופת הקורונה - יצירת חברה עם חוסן קהילתי המסוגלת להתמודד עם מצבי חירום, שבה האזרחים רואים עצמם אחראים לטובת הקהילה וכלל האוכלוסייה.

שירותי הרווחה והשירותים החברתיים פונים בראש ובראשונה לאוכלוסיות הפגיעות ביותר בחברה הישראלית: אנשים ונשים החיים בעוני ובהדרה חברתית; ילדים, בני נוער וצעירים במצבי סיכון; משפחות במשבר ובמצוקה כלכלית; מקרי אלימות במשפחה; קשישים עריריים; אנשים עם מוגבלויות; חלקים מקהילת הלהט"ב ועוד. לצד זאת, העובדות והעובדים הסוציאליים, שהם גורמי המפתח בטיפול ובבנייה של השירותים החברתיים בעיר, אינם מתוגמלים כראוי בשכרם ובתנאי העסקתם ולרוב גם אינם זוכים לכבוד ולהערכה הראויים להם, אף לא ברשות המקומית.

בפרק זה נבקש לחדד: מהו תפקידה של מחלקת הרווחה והשירותים החברתיים בעיר? כיצד ניתן להשפיע עליה? מהי מטרת העל של הטיפול והעבודה בקהילה? וכמובן, חשוב תמיד לשאול את עצמנו, מיהן האוכלוסיות והערים המוחלשות ומדוע הגיעו למצב הזה. בעודנו מרכיבים משקפיים של שוויון, נשאף שאותם אנשים ונשים ייצאו ממעגל הפגיעות, ושמעגלי ההדרה, העוני ומצבי הסיכון יקטן ככל שרק ניתן.

צעדים לקידום שוויון

מיפוי המצב הקיים והקמת תשתית לשינוי

1. התעקשו על הקמתה של ועדת רווחה ברשות - ועדה זו, שאיננה ועדת חובה, פועלת לצד מחלקת הרווחה בחלק מהרשויות. היא מייצרת סדרי עדיפויות רשותיים ומסייעת בפתרון אתגרים וניצול הזדמנויות לטובת אוכלוסיות בהדרה. זאת באמצעות הכלים הפרורמליים וחשיבה מחוץ לקופסה. ועדת הרווחה מייצעת למנהל/ת מחלקת הרווחה ומגבה את ענייני הרווחה במועצת העיר, אך מנועה

מלהתערב בטיפול פרטני (תקנות שירותי הסעד, התשכ"ד-1963).

2. היפגשו בעקביות עם מנהל/ת מחלקת הרווחה בעיר והבינו לעומק את

מבנה המחלקה / אגף ברשות שלכם - למדו את התחום ממי שעוסק בו באופן יומיומי. הדרג המקצועי בתחומי הרווחה והשירותים החברתיים זקוק לכם לקידום הנושאים הדחופים והחשובים בעיניו - הקשיבו לו בצניעות והציעו דרכי פעולה.

3. היפגשו עם תושבות ותושבים מרחבי העיר והתחברו לאוכלוסיות

מגוונות - כנבחרי ציבור העוסקים בתחום הרווחה והשירותים החברתיים, בכוחכם להשמיע את קול התושבים בעניינים הנוגעים לפיתוח שירותי הרווחה והקהילה. זו יכולה להיות במה עבורכם לשמש שופר לצרכי האוכלוסיות הפגיעות ביותר בעיר.

4. למדו על תפקוד הרשות בתקופת הקורונה - מפו את נקודות העיוורון

הפוטנציאל מתוך מה שקרה ומה שלא.

5. דחפו להקצאת משאבים נוספים לחיזוק מערכות הרווחה - אומנם,

רוב תקציב הרווחה מגיע ממימון ממשלתי קבוע. אולם בדרך כלל ישנם עוד קולות קוראים ותמיכות, וכדאי לחקור ולבדוק למה הרשות יכולה לגשת על מנת להרחיב את התקציב. ניתן לפעול ברמה הממשלתית וכן בשולחנות עגולים בין מגזריים לפי שכונות או אוכלוסיות (הגיל הרך, יסודי, נוער, צעירים, זקנה, בעלי מוגבלויות) על מנת ליצור חיבורים משאביים בין האגפים והמחלקות השונים ברשות.

6. דאגו להעסקת רכז מתנדבים עירוני העוסק במיפוי ומקסום הכוחות

החברתיים הפועלים ברשות - מלגאים, מתמחים, בנות ובני שנת שירות ושירות לאומי ותוכניות נוספות, מקרב תושבי העיר או מחוץ לה. זאת, לצד ניהול ומיפוי ארגוני המגזר השלישי הפועלים בתחום. המגזר השלישי והמתנדבים יכולים להעצים ולהשלים את עבודת השטח, וחשוב לעבוד יחד כדי להגיע לכל מי שנזקק. יחד עם זאת, מתנדבים אינם פתרון "חינמני" להשקעה רשותית. דעו למנף את שיתופי הפעולה ולהימנע מניצול.

מבנה הרשות, משאבים ותשתיות

1. **צרו קריטריונים לתמיכות בארגוני החברה האזרחית העובדים בתוך הקהילות ומקדמים ערכי שוויון וצדק חברתי.** בכל מקום בארץ עובדים עמותות וארגונים שמטרתם לחזק את הקהילה וליצור מנהיגות שכונתית. תנועות נוער, תנועות בוגרים, קהילות משימתיות וארגונים נוספים יכולים להוות בסיס לחוסן הקהילתי והרשותי בשגרה ובמצבי חירום, ונכון לתגמל אותם וליצור קריטריון תמיכות למענם.
2. **קדמו מענים אזוריים ככל שניתן** - לא פעם, לרשות אין די משאבים או תקנים ליצירת מענה כזה או אחר. במקרים אלה חשוב ליצור שיתופי פעולה עם רשויות שכנות, ואולי להצליח ליצור יחד פרויקט משותף.
3. **הימנעו מהפרדות בתוכניות ובמענים וחשבו באופן יצירתי ומקיף** - לרוב הגישה היא להפריד מענה רווחתי ממענה חברתי. אלא שבמציאות, הדברים מחוברים. אפשר לדוגמה לשזור יחד חלק ממסגרות הרווחה ומסגרות מהחינוך הבלתי פורמלי, או ליצור שילוב בין מסגרות בריאות ורווחה היכן שהדבר מתאים והגיוני. מועדונית המשלבת בין מסגרת חינוך בלתי פורמלי ורווחה תספק גם חוגים ופעילות העשרה, ותיתן מענה הוליסטי לצרכי הילדים וההורים כאחד.
4. **הקפידו על מענה הולם לעובדים ולמועסקים ברשות** - זכויות עובדים הן חלק אימננטי מרווחה. קדמו העסקה ישירה, קואופרטיבים ומענקים ייעודיים לאוכלוסיות רלוונטיות המועסקות תחת הרשות, וקדמו עסקים וגופים הפועלים ברשות ונותנים מענים מקיפים לעובדיהם. שינוי פני התעסוקה בעיר הוא הצד השני של המטבע בשינוי הרווחה כולה.

ציבור התושבים והקהילה

1. **קדמו מיתוג חיובי של מחלקת השירותים החברתיים בעיר** - המושג "רווחה" מייצר לעיתים אנטגוניזם, חשש להיתמך ולהיחשב "חלש". נסו למתג את שם המחלקה באופן מזמין לציבור. מעבר לכך, חשוב ליזום הפצה של אירועים ומענים חיוביים שהמחלקה מקדמת בעיר

בצינורות התקשורת של העירייה ובעיתונות המקומית.

2. עבדו על יצירת רשת שכונתית אזרחית להתנהלות בשגרה ובחירום -

בכל שכונה ישנם מנהיגות ומנהיגים שכונתיים, כאלו המכירים את כולם ואוהבים לעזור ולתמוך בקהילה. גבשו אותם לקבוצה, צרו להם הכשרה משמעותית, וכתוצר, דאגו לפתוח קבוצות וואטסאפ שכונתיות שיכולות ליצור רשת של ערבות הדדית.

3. ייצרו מענים יחודיים לקהילות המתקשות לקבל מענה בכלים

ה"רגילים" - אנשים שאינם דוברים עברית, מבוגרים המתקשים בשימוש באינטרנט, אוכלוסיות שאינן מסוגלות להגיע פיזית למרכזי הרווחה והקהילה ועוד. פעלו ליצירת מקסימום הנגשה לקהילות השונות בעיר.

4. פעלו לקידום מערך מתנדבים ברשות - מערך מתנדבים מהקהילה, לפי

שכונות או אוכלוסיות, מייצר מעורבות ואחריות של התושבים כלפי עצמם. חשוב גם לדאוג להוקיר ולהודות למתנדבים בשגרה ובחירום, ולשים לב לכך שאיננו מצפים מהמתנדבים להחליף את תפקידה של הרשות.

5. דאגו להיות "בגובה העיניים" - האוכלוסייה הפונה לרשויות הרווחה

נמצאת ממילא במצב פגיע ומוחלש. מבקשי הסיוע, בין שבאופן מתמשך ובין שזמנית, זקוקים לעזרה בגובה העיניים. צרו הכשרות לעובדים ולמתנדבים בתחום ודאגו לייצר מערכת הרואה את האדם, ולא רק את הביורוקרטיה.

6. קדמו מלגה עירונית לעידוד רכישת השכלה גבוהה עבור צעירים

ממשפחות שידם אינה משגת, ובפרט לדור ראשון להשכלה גבוהה.

7. הנגישו את שוק התעסוקה לקהילות המודרות - ירידי תעסוקה, ליווי

תעסוקתי קהילתי ועוד, על בסיס מיפוי גיאוגרפי או לפי אוכלוסיות (צעירים, אוכלוסיות עולים, אנשים עם מוגבלויות ועוד). רתמו את הקהילה העסקית לקידום תעסוקה עבור אוכלוסיות אלו ופעלו בשיתוף המחלקות הרלוונטיות בעירייה.

מושגים¹²

גורם מפעיל - תאגיד או עוסק מורשה שהרשות המקומית או משרד הרווחה התקשרו עמו בחוזה, לאחר שזכה במכרז להספקת שירותי רווחה, כשהוא מתחייב על היקף השירותים, איכותם, המתקנים והתשומות שיעמיד לצורך ביצוע התחייבויותיו.

ועדת תיאום - ועדה משותפת למשרד הרווחה והביטחון החברתי ולמרכז השלטון המקומי, הדנה בנושאים המשותפים להפעלה השוטפת של שירותי הרווחה ברשויות המקומיות, תוך ניסיון להביא לאיזון בין צרכי השטח לבין המדיניות הממשלתית בטיפול באוכלוסיות הנזקקות.

זכאות - מונח המתייחס למבחן ההכנסה ולגובה ההשתתפות העצמית של מקבל השירות, בהתאם להכנסה שלו או של משפחתו. הזכאות נקבעת על ידי עובד מינהל וזכאות, הקובע את סכומי ההשתתפות של המשפחה. יש להפריד בין זכאות למסגרות, שבה עובד הזכאות קובע דרגה ואין אפשרות לשנותה (אלא בפנייה לוועדת חריגים), לבין זכאות לסיוע חומרי, שבה עובד הזכאות מגדיר רף מינימלי של השתתפות מקבל השירות והוא מועבר למנהל/מדריך צוות לאישור תקציבי.

טופס השמה - התחייבות כספית של משרד הרווחה והביטחון החברתי למסגרת למתן תשלום עבור מקבל השירות.

מדד פריפריאלי - נקבע על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. המדד מאפיין ומדרג רשויות מקומיות בישראל לפי מיקומן הגיאוגרפי ביחס לריכוזי האוכלוסייה.

מע"ש (מפעל עבודה שיקומי) - מסגרת תעסוקתית המיועדת לאנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית, אשר הולמת את יכולתם ומותאמת לגילם ולמצבם התפקודי, ומטרתה היא קידום ופיתוח מיומנויות תעסוקתיות.

12 מתוך: מילון המונחים המשרדי של משרד הרווחה והשירותים החברתיים - <https://www.gov.il/he/departments/guides/molsoa-office-dictionary>

שוויון מגדרי במרחב העירוני¹³

נכתב בשיתוף מיזם '5050'

נשים הן 51% מהאוכלוסייה, אך במקומות רבים הן בתת ייצוג ותת תקצוב. חשוב לזכור: שוויון מגדרי איננו עניין לנשים בלבד, אלא לכל מי שמבקש לקדם חברה שוויונית, מכילה, הוגנת ובעלת חוסן. הדבר חייב להיות חלק אינטגרלי בסדר יומו של כל נבחר ציבור - משקפי חובה בקידום מדיניות שוויונית, בדרך לצמצום הפערים בחברה.

אי שוויון מגדרי הדורש התייחסות ותיקון נוכח בכל תחום חיים בעיר - החל בגיל הרך, דרך החינוך הבלתי פורמלי, עבור בשיפוץ המדרכות ובבניית מתנ"ס קהילתי או פארק חדש, וכלה בנוכחות באירועים עירוניים. לא אחת אנו עדים למקרי קיצוץ של הדרת נשים, כגון סגירת רחובות ואירועים ופערים באפשרויות ההנאה והשימוש במרחב הציבורי. במקרים רבים, המשמעות היא שגברים נהנים ממשאבים עירוניים יותר מנשים. התופעה הזאת איננה ייחודית לישראל: מחקר של האו"ם מעלה כי החל מגיל 8, ילדות חשות בצורה משמעותית חוסר ביטחון אישי ומגיעות פחות לפארקים ולגינות. כתוצאה מכך, 80% מהמרחבים הציבוריים בערים מאופיינים בדומיננטיות

13 פרק זה נכתב, בין היתר, בהתבסס על "עיר שווה": התוכנית לקידום שוויון מגדרי של עיריית תל אביב-יפו.

של בנים.¹⁴ לצד זאת, על רקע פערים בהנכחה ובייצוג נשים במרחב הציבורי (למשל בשמות רחובות, בשילוט ובהתאמת תכנים), נפגעים תחושת השייכות, ערך השוויון והחיבור של תושבות למקום שבו הן חיות. כל זה מצטרף לשיחה המצומצמת בסוגיות הללו במסגרות החינוכיות, ולחברה הממגדרת מגיל קטן על פי המנטרה "הוא חזק והיא רגישה".

המבנה העירוני מגלם הזדמנות ופוטנציאל לתיקון ולעיצוב מרחב חיים אחר באופן מידי ובלתי אמצעי, שאינו דורש שינוי חקיקה. דרך שיח עם תושבים ודיוק צרכים ומענים, ניתן לייצר שינוי מהותי באופן נרחב. הצורך הנדרש הוא להכניס משקפיים מגדריים בכל נושא ונושא, להרחיב את האופציות לבנות ולבנים, לנשים ולגברים, ולהצליח לקיים מרחב חיים הוגן ושוויוני.

השוויון לא יושג מעצמו - נדרשים מעשים אקטיביים לקידומו. החדשות הטובות הן שבערים עם מודעות לנושא, הבוחרות לשים דגש על קידום השוויון המגדרי, השינויים ניכרים מהר ובקלות.

צעדים לקידום שוויון

מיפוי המצב הקיים והקמת תשתית לשינוי

- 1. מיפוי הצרכים בכל נושא בעיר** - להתאמה מגדרית המקדמת שוויון, יש לערוך מיפוי מעמיק בכל נושא שנרצה לשנות בעיר. ניתן לעשות כן בתוך העירייה או דרך סקר תושבים בשכונות מסוימות או בפילוח גיל מסוים.
- 2. ניתוח מגדרי של התקציב** - שוויון הוא לא בהכרח "חצי חצי", אלא התאמת צרכים למשאבים הציבוריים. כיצד מחולקים המשאבים בין נשים לבין גברים, ובאיזו מידה הולמת החלוקה את הצרכים וסדרי העדיפויות?

UN-Habitat & Global Utmaning. (2021). HER CITY - A Guide for Cities to 14 Sustainable and Inclusive Urban Planning and Design Together with Girls

3. **בנייה והטמעה של "תוכנית עירונית לשוויון מגדרי" בתחומי הליבה.** עיריית תל אביב בנתה תוכנית מעמיקה וחדשנית לקידום הנושא בכל תחום בחיים (ההמלצות שבפרק זה נכתבו בחלקן בהשראתה).
4. **קידום ייצוג שוויוני בכל השולחנות שבהם מתקבלות ההחלטות בעירייה** (מועצה, אגפים וכדומה).
5. **הקמה והפעלה של תיק מוניציפלי וכן ועדה רשותית לקידום השוויון המגדרי בעיר.**

מבנה הרשות, משאבים ותשתיות

1. **הכשרות מקצועיות סביב קידום השוויון המגדרי בכל הדרגים בעירייה** - ממנהלות ומנהלי אגפים ומחלקות בדרג המקצועי, דרך סייעות ועובדות סוציאליות ועד עובדים זוטרים.
2. **עדכון הקריטריונים לקבלת תמיכה עירונית** בנושאים השונים בראייה מגדרית.
3. **עידוד ותמרוץ גופים לא עירוניים בעיר לקדם תנאים לשוויון מגדרי** - תאי שירותים בעסקים, מרכזים מסחריים, תחבורה ציבורית.
4. **הגברת תחושת הביטחון האישי במרחב הציבורי העירוני** - תוספת תאורה ברחובות ובמרחבים חשוכים, יצירת מסלולי ספורט מוארים וברורים, שילוט עירוני, ניתוח תוכניות חדשות ב"עיניים מגדריות".

ציבור התושבים והקהילה

1. **הכנסה והטמעה של תוכניות העוסקות בשוויון מגדרי ובמיניות מיטיבה לתוך מערכות החינוך העירוניות**, הן לתלמידות ולתלמידים והן לסגל ההוראה. ישנם כמה וכמה גופים חינוכיים המומחים בנושאי תוכן אלו.

2. **קידום ותמרוץ הקמה של קבוצות נשים אזרחיות בעיר** - בליווי העירייה או באופן עצמאי. יש להקצות לקבוצות מקום במרחבים העירוניים וליצור פורום מוביל המצוי בשיח עם יועצת לקידום מעמד האישה בעיר.
3. **קריאת רחובות חדשים על שמות נשים** - דרך טובה לעשות כן היא לקדם שיתוף ציבור, שבמסגרתו יכולים התושבים להציע שמות או להצביע ולבחור בין אפשרויות.
4. **מתן תמריצים לאגודות הספורט בעיר לקדם פעילויות לילדות ולנערות** - באמצעות ניקוד משלים במבחני התמיכה העירוניים.
5. **קידום, הקמה ותמיכה בספורט נשים בעיר** - ליגות נשים, כגון מיזם "מאמאנט" הכולל ליגות כדורשת, הן מרחב ייעודי לנשים לעסוק בספורט באופן בטוח התואם את לוח הזמנים והצרכים.
6. **ייצוג שווה לנשים וגברים במופעים ובאירועים עירוניים** - למשל, במופעי תיאטרון ובתערוכות במוזיאונים.
7. **חגיגות יום האישה העירוני** - בשיתוף ציבור הנשים, הנערות והילדות בעיר ותוך הקפדה יתרה על התוכן.
8. **הנגשת השכלה גבוהה לנשים** - קיימים חסמים רבים לנשים המבקשות לצאת לשוק העבודה ולהתקדם בו. קורסים ותארים בסבסוד העירייה ובשיתוף מוסד אקדמי באזור יכולים לאפשר לנשים להתפתח מקצועית ולהתקדם בקריירה.

כלי עבודה ושאלות

1. **זכרו: אין תחום אחד שדרכו ניתן וכדאי לקדם שוויון מגדרי.** כנבחרו ציבור, תוכלו להטמיע קידום שוויון מגדרי בכל תחום שיש לכם אחריות עליו - תשתיות, תחבורה, חינוך, תרבות, ספורט ועוד.

2. **תוכנית "עיר שווה" של עיריית תל אביב, שאותה אפשר למצוא באתר העירייה**, היא תוכנית שמומלץ ללמוד ממנה ולשאוב ממנה רעיונות לעשייה עירונית בתחום.

<https://www.tel-aviv.gov.il/About/Pages/GenderEquality.aspx?IccID=216>

3. **אתר יוזמת "קווים אדומים" כולל מידע מקיף על תופעת האלימות בין בני זוג ומאגר של כלל גופי הסיוע, המענים והשירותים (הציבוריים והחברתיים) הניתנים כיום בישראל בתחום** - לבני הזוג, לסביבתם ולאנשי מקצוע. המאגר נבנה בשיתוף הוועדה הבין משרדית לטיפול באלימות במשפחה והארגונים השותפים ביוזמה ובסיוע היחידה למעורבות חברתית באוניברסיטת תל אביב. מוזמנות ומוזמנים להיכנס ולהפיץ: www.redlines.org.il

מושגים

משקפיים מגדריים - מושג המתאר אימוץ של מודעות שוויונית. ככל שנאמץ את הראייה המגדרית, כך נחדד את הרגישות המגדרית שלנו ונשים לב ליותר ויותר היבטים במציאות חיינו המושפעים מיחסי הכוח המגדריים הדורשים שינוי. המשקפיים המגדריים הם כלי עוצמתי ויעיל המאפשר לנו לפעול ולקדם חברה שוויונית וצודקת יותר (מתוך אתר "שתיל").

תקרת זכוכית - דימוי לתיאור מחסום בלתי נראה אך בלתי עביר, העוצר מיעוטים, ללא קשר לכישורים או הישגים, מלטפס לשלבים העליונים של הסולם החברתי. המושג "תקרת זכוכית" משמש כמטפורה בפי חוקרות ופעילות פמיניסטיות בהתייחסן לחסמי קריירה ומדרגות שכר של נשים.

הקהילה הגאה

נכתב בשיתוף האגודה למען הלהט"ב

דאגה לזכויותיהם של בני ובנות קהילת הלהט"ב ולמיגור האפליה כלפיהם היא חלק חשוב במאבק על זכויות האדם והפרט ולמען שוויון בחברה. על נבחרי הציבור לדאוג לצרכים הייחודיים של בנות ובני הקהילה בעיר במגוון תחומים - חינוך, רווחה, קהילה, ביטחון ועוד - ולמנוע יחס מפלה במערכת הבריאות.

רשות מקומית מיטיבה לאוכלוסייה הגאה היא רשות המבינה את מלוא כובד האחריות שיש לה לכל פרט וקבוצת שייכות שחיים בתוכה. בשנים האחרונות ניתן לראות את הערך הרב שיש לרשויות המקומיות בעיצוב חיי התושבים, שבנושאים מסוימים אף עולה על ערכו של השלטון המרכזי.

צרכי הקהילה הגאה נוגעים לתחומים רבים וחוצים סמכויות של משרדים ואגפי עירייה. חברות וחברי הקהילה נוכחים בכל המגזרים וקבוצות האוכלוסייה, וצרכיהם משתנים בין גילים ותתי קהילות: המענים הנדרשים לזוג אבות אינם דומים לאלו של תלמידת תיכון טרנסגינדרית בארון. בנוסף, כל עיר היא שונה, והקהילות השונות החיות בה מנהלות מערכת יחסים אחרת זו עם זו. את המענים יש להתאים בראש ובראשונה לבני ובנות הקהילה הגאה, אך תוך התייחסות למרקם העירוני הייחודי.

על נבחרי הציבור לפעול במספר מישורים כדי להבטיח שוויון מלא ומרחב בטוח לבנות ובני הקהילה הגאה. האלימות כלפי הקהילה נמצאת במגמת

עלייה, ועל נבחרי הרשות מוטלות החובה והאחריות לפעול לשיפור המצב דרך מערכי חינוך והסברה, קבלה והכלה של השונה והאחר.

בפרק זה פירטנו את התחומים הרלוונטיים העיקריים. אנו מזמינים אתכם לפנות לארגוני הקהילה השונים ולהרחיב, לקרוא וללמוד עוד על העשייה המוניציפלית בתחום הלהט"ב דרך "מפת הדרכים לרשות המוניציפלית" של האגודה למען הלהט"ב.

צעדים לקידום שוויון

מיפוי המצב הקיים והקמת תשתית לשינוי

- 1. ייסוד ובקשו את תיק / משרד הקהילה הגאה ברשות - מעבר לייצוג השווה, חשוב לוודא כי הרשות מסוגלת לעסוק בנושא המשמעותי הזה גם ברמה המקצועית. רצוי לייעד אדם בעל זיקה לקהילה לאיוש התפקיד ולייצר מחלקה המקיפה את צרכי הקהילה, באופן שמחבר בין אגפי העירייה השונים.**
- 2. חתמו על "מצע הגאווה" של האגודה למען הלהט"ב - כסיעה, כרשימה המתמודדת בבחירות ובכלל, חתימה על המצע כוללת התחייבות לשמירה על זכויות הקהילה, מתן שירותים, תקצוב ועוד.**
- 3. צרו תהליך של מיפוי צרכים וקבוצות מיקוד - מיפוי שכזה יאפשר להבין מהם צרכי הקהילה הגאה ותתי הקהילות ברשות. בעזרתו, ניתן לייצר מענים נכונים ומדויקים יותר. זאת לאור הגיוון והצרכים הייחודיים של כל תת קהילה. לא רק ההגדרות הזהותיות השונות - גם מאפייני הרשות המשתנים משפיעים על הצרכים: קירבה או ריחוק מעיר גדולה, מועצה מקומית או אזורית, יישוב שמרן או ליברלי ועוד. ניתן ליצור קשר עם מחלקת הגאווה המקומית של האגודה למען הלהט"ב לביורר על תהליך מיפוי צרכים מקצועי בשיתוף מכון המחקר למגדר ולהט"ב. לחלופין, ניתן להיעזר בגופים אחרים המספקים את השירות. אם קיים מיפוי, חשוב לרעננו ולהתאימו לשינויים המתרחשים תדיר.**

מבנה הרשות, משאבים ותשתיות

1. **דאגו לייצוג גאה במועצה** - צירוף להט"ב במקום ריאלי ברשימות המתמודדות למועצות, הכרזה על חבר מועצה שאינו להט"ב שיעסוק בתחום, לצד יצירת תיק הקהילה הגאה ברשות. חשוב לוודא כי לחברות וחברי הקהילה הגאה יש ייצוג פורמלי במועצת הרשות. רצוי לייעד מבעוד מועד אדם בעל זיקה לקהילה הגאה לתיק, ולהבהיר זאת לפני הבחירות לראש הסיעה הרלוונטית או לראש העיר המסתמן.
2. **פעלו לגיוס רכז/ת להט"ב** - כשם שבמחלקות הנוער קיים תקן העוסק בגיוס לצה"ל, במחלקות צעירים - רכז המקדם סטודנטים, ובמחלקות משאבי קהילה - רכז לגיל השלישי, ראוי לגייס רכז להט"ב אשר תפקידו יוקדש לפעולה, קידום ועשייה עבור הקהילה הגאה ברשות. ניתן ליצור קשר עם המשרד לשוויון חברתי לבחינת האפשרות להצטרף לתוכנית הקול הקורא לרשויות מקומיות.
3. **הכשרות לעובדי הרשות והשיטור המקומי** - כיום מוצעות סדנאות רבות בנושא לשיטור העירוני ולעובדי העירייה, למשל: הכשרות של ארגון חוש"ן. ניתן לבדוק במאגר ההכשרות והסדנאות של ארגוני הקהילה במסמך "מפת הדרכים". חשוב גם לספק הכשרות לצוותי החינוך הבלתי פורמלי, לצוות השירות הפסיכולוגי החינוכי (שפ"ח), להורים לילדים מקהילת הלהט"ב ועוד.
4. **קידום והטמעה של תכני לימוד במערכת החינוך לתלמידים, הורים וצוותי חינוך** - על פי מחקרים עדכניים, 30-50% מהמתבגרים על הקשת הטרונסית מדווחים על התנהגויות אובדניות. מנגד, מחקרי אורך בעולם, שעקבו אחר מתבגרים על הקשת הטרונסית אשר זכו לתמיכה משפחתית וסביבתית, מצאו כי הסיכון לאובדנות במקרים אלו צנח אל פחות מ-5%. במיוחד בגיל הנעורים הרגיש והפגיע, יש חשיבות גדולה למתן מקום ומענה עבור ילדות וילדים בתהליכי יציאה מהארון ולפיתוח סובלנות כלפי האחר. יש להנחות ולפתח, יחד עם מינהל החינוך, תוכנית עבודה ברורה לתכני לימוד הנוגעים לסובלנות בכלל וכלפי להט"ב בפרט. תוכנית זו תכלול סדנאות והרצאות לתלמידים,

להורים ולצוותי החינוך ותקובע בגאנט השנתי של בתי הספר. ניתן להיעזר בארגוני החינוך וההסברה של הקהילה: חוש"ן למגוון קהלי יעד, שב"ל לציבור הדתי, תהל"ה להורים ואיגי לתלמידות ולתלמידים.

5. מינוי עו"ס ייעודי ללהט"ב - חוויית היציאה מהארון, המצטרפת לתחושת חריגות ושונות, מעלה מצוקות רגשיות. אלו מתעצמות ומחריפות כשכלפנייה לשיתוף או עזרה מותנית בחשיפה עצמית מורכבת וקשה. המצוקות מתבטאות באופן חד יותר בקרב מתבגרים החווים קונפליקטים סביב זהותם המינית או המגדרית. בשנים האחרונות פועלים בקרב הרשויות המקומיות עובדות ועובדים סוציאליים במטרה לסייע וללוות פרטים מאוכלוסיית הלהט"ב, בשיתוף עם ארגוני קהילה ועמותות שונות. תחומי הפעולה כוללים מתן טיפול ישיר לאוכלוסייה זו ועבודה מערכתית שוטפת.

6. הכשרות לצוותי הרפואה בקופות החולים ומינוי נאמן להט"ב - מערכת הבריאות היא אחד השירותים הבסיסיים ביותר שישנם במדינה מתוקנת. למרבה הצער, לצד עלייה מסוימת בעיסוק של קופות החולים ברפואת להט"ב, חלה גם עלייה בהיקף התלונות על להט"בופוביה במערכת הבריאות.¹⁵ כשהאקלים בקופות החולים אינו בטוח עבור קהילת הלהט"ב, רבים מבני הקהילה נמנעים מלגשת לטיפול רפואי ובכך מודרים למעשה ממערכת הבריאות. גם איגוד הבריאות העולמי (WHO) הכריז על קהילת הלהט"ב כקהילה מודרת הסובלת מאי שוויון בבריאות. על נבחרי הציבור לפעול כדי להנגיש את שירותי הבריאות לקהילה, דרך חיזוק מרפאות ושירותים קיימים. אקלים בטוח יותר עבור הקהילה הגאה בקופות החולים עובר דרך ההבטחה שיש מי שמעוניין להקשיב לפניות ולתלונות ושאלו מופנמות ומועברות לגורמים הרלוונטיים, במטרה לתקן את היחס המפלה כלפי קהילת הלהט"ב במערכת הבריאות.

15 על פי דו"ח הלהט"בופוביה של מרכז הדיווח על שם ניר כץ ז"ל - <https://www.lgbt.org.il/nir-katz-center>

ציבור התושבים והקהילה

1. **הקימו ועדה גאה וישובית**, ברוח האמרה הידועה: "שום דבר עלינו בלעדינו" (Nothing about us without us). מתוך אמונה והבנה כי מקור הידע המרכזי והאיכותי ביותר הוא חוויית החיים של האדם עצמו, יש חשיבות עליונה בשיח ישיר ובלתי אמצעי עם בנות ובני הקהילה ברשות. השיח מאפשר היוועצות, חשיבה משותפת, שיתוף ציבור וידוע על מהלכים המתקיימים ברשות. ועדה גאה גם מאפשרת שיתוף בתחושת האחריות והמשמעות ומאפשרת לתושבים להרגיש "נראים".
2. **הנגישו מענים רשותיים לקהילה**. יש להקים באתר האינטרנט של הרשות, במקום נגיש וקל להתמצאות, דף מרוכז של מענים ושירותים ייחודיים לקהילת הלהט"ב. ניתן אף להדפיס עלוני מידע מרוכזים ולפזרם בעירייה, במוסדות החינוך, במשרדי יועצים, בבתי עסק ובמרכזים קהילתיים. מידע שחשוב להנגיש יכלול נושאים הקשורים בייעוץ, טיפול פסיכולוגי, שירותי בריאות מותאמים, מפגשים ואירועים של הקהילה.
3. **פעלו לביסוס מדיניות של אפס סובלנות ללהט"ב בפוביה**. יש להנגיש מידע לתושבים, כיצד להתלונן ולדווח על תקיפות לשיטור העירוני ולמרכז הדיווח של האגודה למען הלהט"ב. כמו כן, יש לגנות בפומבי ובכל תוקף ולגלות אפס סובלנות למקרים כאלו. אם הם חוזרים ונשנים במקום מסוים, ניתן להציב מצלמות באזור ולהגביר את נוכחות השיטור העירוני. קידום איש קשר בשיטור העירוני האחראי על ענייני הלהט"ב ודאי יטיב וישפר את הטיפול במקרים הללו.
4. **הקימו מרחב גאה לשימוש הקהילה, לקבוצות מגילים שונים**. ניתן לפנות לרכז הלהט"ב האזורי מטעם האגודה להרחבה בנושא. באשר לנוער, יש לבדוק אם קיימת קבוצת איגי ברשות. אם כן, ניתן ליצור קשר עם מפעיליה ולבדוק אם יש צורך בסיוע נוסף או בפתיחת קבוצה נוספת. אם אין קבוצה פעילה, ניתן לפנות לאיגי ולייצר יחד שיתוף פעולה בנושא.

5. פעלו לקידום הכשרות לנותני השירותים בתחום הרווחה והייעוץ. מערכי עו"ס, שפ"ח, שפ"י וייעוץ בבתי הספר הם הקו הראשון ולעיתים היחיד לחברות וחברי הקהילה. האוזן הקשבת, המרחב הבטוח והחיסיון מאפשרים לפרט ולמשפחתו להתייעץ, לשתף ולקבל מענה ואף מזור למצוקה. יש חשיבות עליונה להכשרת אותם גורמים כך שיוכלו לפעול באופן המיטיב ביותר. הסבר על לשון פנייה, מושגי יסוד בתחום הקהילה הגאה, חוקים וקווים מנחים לגבי חובת הדיווח או אי הדיווח - כל אלו קריטיים למענה נכון.

כלי עבודה ושאלות

שאלות שחשוב לשאול:

1. האם התושבים מהקהילה הגאה חשים ביטחון ביישוב?
2. האם כלל המענים הרשתיים שוויוניים? האם יכול להיות, למשל, שקיימת הדרה כלפי זוגות ידועים בציבור בהשוואה לזוגות שנישאו ברבנות?
3. האם לרשות המקומית יש תמונת עתיד לקהילה הגאה בטווח של חמש שנים קדימה?
4. האם קיימת ברשות תוכנית עבודה שנתית עבור הקהילה הגאה המקומית? חשוב שזו תכלול גאנט אירועים והנגשה של השירותים הרשתיים לקהילה.
5. מהם הארגונים שאיתם הרשות משתפת פעולה לטובת קידום הקהילה הגאה?
6. האם היו אירועי שנאה כלפי בני הקהילה ברשות בשנים האחרונות? כיצד טופלו? אילו משאבים משקיעה הרשות כדי שלא יישנו?
7. אילו משאבים משקיעה הרשות המקומית בהעשרה ובהכשרה של נותני השירות בנושא הקהילה?
8. האם יש עו"ס עם הכשרה ייעודית לקהילה?
9. האם הטפסים הרשתיים מונגשים? (לדוגמה, מעבר מהסעיף - מין: זכר / נקבה, לסעיף - מגדר: גבר / אישה / אחר. מעבר מ-"שם האם, שם האב" ל-"שם הורה 1, שם הורה 2")

קישורים רלוונטיים:

- <https://www.lgbt.org.il/roadmap> - מפת הדרכים לזכויות להט"ב
- דו"ח מצב הלהט"ב בפוביה בישראל - <https://www.lgbt.org.il/lgbt-phobia>
- "מצע הגאווה" של האגודה למען הלהט"ב - <https://www.lgbt.org.il/platform>
- חוש"ן - ארגון החינוך וההסברה של קהילת הלהט"ב - <https://www.hoshen.org>
- מחלקת "גאווה מקומית" של האגודה למען הלהט"ב. סיוע וייעוץ בדוא"ל: liri@lgbt.org.il

מושגים¹⁶

להט"ב - ראשי התיבות של לסביות, הומואים, טרנסגינדרים וביסקסואלים. מונח מטרייה המאגד תחתיו נטיות מיניות וזהויות מיניות ומגדריות.

נטייה מינית - מתייחסת להיבט המשיכה הרגשית, הארוטית והמינית של בני אדם כלפי אנשים אחרים. לדוגמה, הומוסקסואל הוא אדם הנמשך לגברים, לסבית היא אישה הנמשכת לנשים, ביסקסואליות היא המשיכה לשני המגדרים, ואילו הטרוסקסואליות היא המשיכה למגדר השני ("סטרייט").

מין ביולוגי - כלל המאפיינים הביולוגיים, כגון איבר מין, גונדות וכרומוזומי מין, המציבים אדם על פני הרצף שבין זכר לנקבה.

זהות מגדרית - מתייחסת למשמעות הכוללת של היות גבר או אישה, ונטילה של תפקידים המאפיינים מגדר זה או אחר.

16 מתוך: קווים מנחים למתן תחושת מוגנות ומענה מיטיב לילדים ובני נוער להט"בים ולמשפחות הקשת במערכת החינוך. שירות פסיכולוגי ייעוצי, משרד החינוך, ספטמבר 2022. <https://meyda.education.gov.il/files/Prh/lahatav.pdf>

טרנס* - מי שהזדהותו המגדרית אינה תואמת את המין שנקבע לו בלידתו. אנשים טרנסגינדרים כוללים קשת רחבה של אפשרויות זהות. חלקם מזדהים במובהק כגברים או כנשים; אחרים מזדהים בצורה א-בינארית; על פני הרצף המגדרי, או מחוץ לו; כבעלי הזדהות נזילה הנעה בין גבר לאשה; ואף ללא הזדהות מגדרית.

דת ועיר

יחסי דת ועיר הם אחת הסוגיות המשפיעות ביותר על החברה הישראלית, במפגש שבין ה"יהודית" ל"דמוקרטית". השפעת היהדות על המרחב הציבורי מתכנסת לרוב לביטויים של רגולציה, הקצאות קרקע, פתיחת עסקים ועוד. על מנת לקדם שוויון, יש לתת את הדעת גם לאופיו של המרחב הציבורי ולמי הוא מותאם.

הוויכוח המתמשך סביב הגדרתה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית ניזון גם מהעמימות השוררת סביב שני המושגים: הבסיס לגליטימיות של השלטון הדמוקרטי - שהוא הריבונות העצמית, ולא סמכות דתית - לצד הצביון היהודי של מדינת ישראל.

בישראל, הן השלטון המרכזי והן השלטון המקומי משפיעים על היכולת ליישב מתחים ולייצר מדיניות בתחום זה של דת ועיר. הסמכות היא בידי הרשות המקומית, אך משרד הפנים הוא הרגולטור, המאשר, ועשוי להיות מי שבסמכותו לתקף החלטה מקומית כזו או אחרת בתחום.

רשות מקומית הפועלת בגישה המקדמת שוויון לא תתייחס רק לשאלת הסמכות, כי אם לשאלת האחריות. התערבות עירונית רשותית לטובת שוויון וצדק חלוקתי תאפשר מיתון של התערבות הדת בחיי האזרח, ותוכל לוודא כי חופש הפולחן והחופש מפולחן דתי נשמרים באופן מיטיב עבור כלל התושבים. זאת לצד חלוקה צודקת של משאבי הרשות והקמת מנגנונים שיוודאו כי מעורבותה של הדת במדינה אינה מהווה מנוע לאי

שוויון, אלא הפוך מכך.

בחוקים הקובעים את מקומה של הדת בחיי האזרחים מצויים עמימות וסדקים רבים. על הרשות המקומית להיכנס לפעולה באותם סדקים. עליה לבצע את ההתאמות הנדרשות כדי להבטיח חופש פולחן ולמנוע ניתוב יתר של משאבים לעבר מוסדות הדת על חשבון האזרחים.

זכרו כי אופייה היהודי של מדינת ישראל לא עומד בסתירה לערכיה הדמוקרטיים, וכי פתיחות, כבוד והכרה במגוון הזרמים הם המפתח לחיים משותפים של הקבוצות במדינה.

סוגיות של דת ועיר נחלקות לשלושה תחומים מרכזיים:

- 1. מרחב ציבורי מקומי ועסקים** - כיצד מעוצב המרחב, מה מתקיים בו, ומה לא מתקיים? האם הרשות אוכפת או משתמשת באי אכיפה ככלי?
- 2. תקציבים, הקצאות ותמיכות** - הכוללים לא אחת גם תקנים ותפקידים. חלוקת התקציב, השימוש במשאבי העיר והקצאות הקרקע, לצד תמיכות בפעילות, משקפים את עמדת הרשות המקומית. יש חשיבות רבה למאפייני התקצוב המופנה לשימוש הציבור - הזרם הדתי, השתתפות נשים, השירותים עצמם ועוד.
- 3. שירותי דת מקומיים** - רב ראשי עירוני ומועצה דתית. אין חובה לקיים את שני המוסדות הללו ברשות המקומית - ביכולתה לספק את השירותים הדתיים לציבור היהודי באופן עצמאי. האחריות לתקצוב המוסדות היא רשותית. רב עירוני הוא בעל הסמכות הדתית, ואילו המועצה הדתית מסדירה את ענייני הציבור היהודי ללא סמכות דתית אלא כגוף ביצועי.

צעדים לקידום שוויון

מיפוי המצב הקיים והקמת תשתית לשינוי

- 1. בדקו מהו סטטוס בעלי התפקידים הדתיים ברשות** - האם קיים רב ראשי? האם קיימת מועצה דתית? מהם הנושאים שתחת סמכותם, ומה

- לא? מהו התקציב הכולל של כל אחד מהגופים הללו ומאיפה הוא מגיע?
2. **הנגישו מידע ביחס למיצוי אפשרויות הפעילות בשבת** - שירותים, עסקים, תחבורה ציבורית, מקומות בילוי ומסחר.
 3. **עודדו גיוון במערכות הדת בעיר. עצבו חוקי עזר על מנת לספק שירותים אזרחיים** - בנוגע ללידה, כשרות חברתית, קבורה אזרחית, רישום נישואים, מעמד אישי, הנחות בארנונה וכדומה.
 4. **פעלו לעידוד פלורליזם ושוויון במשאבים הציבוריים** - לא עבור זרם דתי אחד, ולא עבור סוג אחד של אירועים/הקצאות.
 5. **מפו את הקהילות הדתיות בעיר, יהודיות ולא יהודיות. ודאו כי קיימת תשתית עבור שירותי הדת שלהן בכל התחומים.** עודדו שימוש במשאבים רשותיים לטובת מוסדות ואירועים דתיים לכלל האוכלוסיות.
 6. **הכירו את פעילותה של המחלקה לתרבות תורנית,** אם קיימת כזו ברשות - היא האמונה על מתן שירותי הדת תחת העירייה. בדקו מי מוביל אותה ומהם התקצוב והתמיכות שהיא מעניקה. צרו קשר חיובי עם אנשי המקצוע.

מבנה הרשות, משאבים ותשתיות

1. **אם קיימת מועצה הדתית, פעלו לעידוד שוויון עבור כלל האוכלוסיות והזרמים הקיימים בעיר.** עודדו נשים להשתלב כחברות במועצה.
2. **פעלו לביסוס והענקה של "תעודת נישואים אזרחית" והטבות רשותיות.** ביכולתכם לדאוג להשוואת מעמדם של מי שנישאו שלא בסמכות הרבנות למעמדו החוקי של מי שכן, דרך מתן הקלות במיסוי וכיוצא בזאת ברמה המקומית.
3. **קדמו אירועים עירוניים לציבור החילוני בשבתות וחגים לצד התחשבות בכלל האוכלוסיות בעיר.** המרחב הציבורי הוא של כולם ולמען כולם.

אשרו היתרי פתיחת עסקים, מערך היסעים (קווי "תחבורה ציבורית" בשבת) ותנועה באזורים המרכזיים. קדמו אירועים למשפחות וילדים בחגים ובשבתות ועודדו שמירת מסורת באופן פלורליסטי ומכיל.

4. עודדו וקדמו הנפקת תעודות "כשרות מקומיות", או מטעם גופים המהווים אלטרנטיבה לרבנות הראשית (דוגמת צהר), לרבות גופים המאפשרים פתיחת עסקים בשבת.

5. ודאו שיש מספיק מקוואות ביחס לאוכלוסייה המשתמשת בהם. אם מוקמים מקוואות נוספים, מקמו אותם באופן שוויוני ביחס לאוכלוסיות הרלוונטיות בעיר. בדקו היכן ממוקמים המקוואות, מה מצב התחזוקה שלהם ומהן שעות הפתיחה. אין צורך בהקמת מקווה בשכונה חילונית לחלוטין, ואין צורך בכמות יתרה של מקוואות בעיר.

6. ודאו כי שירותי הדת לקבורה בבית הקברות העירוני מקלים על האזרחים להיפרד מיקיריהם באופן המתאים להם, וכי התהליך קל וברור. ודאו כי קיימת חלופת קבורה אזרחית (כנדרש בחוק). דאגו לאזרחים ואזרחיות העיר בשעתם הקשה. הדפיסו עלונים רלוונטיים ודאגו להעביר את המידע על מה נהוג, מה חובה ומהן העלויות המושתות על האבלים.

ציבור התושבים והקהילה

1. דאגו למשאבים לכלל הקהילות הדתיות בעיר - לרבות פרוסום המועדים והקריטריונים להגשת תמיכות לקהילות שונות בעלות זרמי אמונה שונים, קיום אירועים לכלל האוכלוסיות לפי צרכיהן, הקצאת מבנים ועוד. זכרו: כולם זכאים לאותה רמה של שירותי דת, אירועים ותמיכות.

2. דאגו שהקהילה הגאה בעיר זוכה למעמד שווה ולייצוג, גם אם הדבר מתנגש לעיתים בהשקפותיהם של בני הקהילות הדתיות האדוקות יותר. מצעד גאווה אינו בגדר חובה, וניתן לקיים אירועי גאווה מכבדים גם ללא מצעד. אם מתקיים מצעד, דאגו שהתוואי הוא מרכזי ואינו פוגע בסטטוס קוו הרשותי, אך גם אינו מדיר את הקהילה הצועדת.

3. **התעקשו על השתתפות נשים באירועים בתמיכה עירונית.** אירועים ללא ייצוג נשים אינם שוויוניים, ומניעים דתיים אינם יכולים להוות סיבה להדרת נשים. פעלו לאיסור אירועים בהפרדה בתמיכה עירונית ועודדו שילוב נשים בכמה שיותר רבדים.
4. **התעקשו על משאבים שוויוניים לכלל זרמי החינוך בעיר - משאבים שהעיר מספקת יכולים להתבטא במבנים, תחזוקה והכשרות למיניהן.**
5. **כדאי ליצור שילוב ומפגש בין קהילות על ידי שולחנות עגולים, פורום מגשר או מועצת אזרחים מעורבים הפועלת למענה בנושא מסוים.** הסכמות בין דתיים וחילוניים ובין תושבים בני דתות שונות בעיר הן מפתח ליצירת מרקם חיים מעמיק, שוויוני וכזה שיוכל להתמודד בבוא העת עם אתגרים. עירוב אזרחים בעיצוב ההחלטות ברשות הוא נכון ורצוי בכל תחום, ובמתח שבין הדת והעיר הוא חשוב פי כמה.
6. **היפגשו עם כמה שיותר אוכלוסיות. כחברי מועצה, הכירו את התושבים והצרכים השונים של הקהילות השונות.** קדמו מפגשים של נציגי הציבור השונים עם הקהלים השונים.
7. **הימנעו מיצירת אנטגוניזם, שיח מתנגש ושנאה בין אוכלוסיות. אין כל ערך בגזענות, שנאה והדרה.** יש חשיבות אדירה לשילוב ומציאת פתרונות לחיים משותפים ברשות המקומית.
8. **בדקו מהן ההסכמות הקיימות כיום, וחקרו והתייעצו ביחס לכל שינוי שתמצאו להוביל.** הסטטוס קוו אינו קדוש, אך יש בו כדי לעצב את מרחב הפעולה בעיר.

כלי עבודה ושאלות

- מדד החופש העירוני של "ישראל חופשית" - באתר של ישראל חופשית
- מחקרים בנושאי תפקידי דת ברשויות מקומיות ניתן למצוא באתר הכנסת ובמכון הישראלי לדמוקרטיה.

מושגים

מועצה דתית - גוף מקומי עצמאי, נפרד מהרשות המקומית, המספק שירותים בנושאי כשרות, שחיטה, מקוואות, נישואים, קבורה, רבנות, עירובים, תמיכות ותרבות תורנית. אין חובה חוקית להקים מועצה דתית בתחומי רשות מקומית. סמכותן של הרשויות המקומיות לספק את רוב שירותי הדת לא הוסדרה בחוק במפורש, והרשויות מספקות שירותים אלו בהסתמך על סמכותן הכללית להעניק שירותים לטובת הציבור. התקצוב למועצה הדתית מגיע מהמשרד לשירותי דת. רשות המפעילה בעצמה שירותי דת אינה מקבלת למעשה את התקצוב הממשלתי אך גם לא כפופה לפיקוחו הצמוד, דבר המאפשר התאמה גדולה יותר לצרכי התושבים והאופי הלוקאלי הייחודי.

רב ראשי יישובי - רבני הערים בישראל אחראים, יחד עם ראשי המועצות הדתיות, על שירותי הדת ביישוב ועל כל הטיפול בענייני הלכה, בין היתר: רישום נישואים לזוגות הנישאים בתחום שיפוטם ומתן תעודות כשרות לעסקים הפועלים בתחום שיפוטם. בכל עיר שבה מכהנים שני רבנים ראשיים, בדרך כלל מתקיימת ביניהם חלוקת עבודה - האחד אחראי על תחום הכשרות והשני על הנישואים. בחלק מהערים מכהן רב עיר אשכנזי בצד רב עיר ספרדי, אם כי הנטייה כיום היא למנות לעיר רק רב ראשי אחד לכול. בהתאם לחוק הרבנות הראשית לישראל, הסמכות למתן כשרות לכהן כרב עיר נתונה בידי מועצת הרבנות הראשית לישראל. בחירת רב עיר מוסדרת בתקנות שירותי הדת היהודיים (בחירות רבני עיר).

סטטוס קוו - נגזר מהביטוי הדיפלומטי הלטיני *status quo ante bellum*, שפירושו: המצב שהיה לפני המלחמה. כיום מציין המונח את המצב כפי שהוא. בביטוי "שמירה על הסטטוס קוו" משתמשים לתיאור התנגדות לשינויים קיצוניים במצב החברתי או המדיני. דוגמאות ניתן למצוא במאבקים החברתיים המתמשכים בישראל בין חילוניים לדתיים. מאז הקמת המדינה ועד לכנסת ה-18 מופיע הסטטוס קוו בכל ההסכמים הפוליטיים בין המפלגות הדתיות למפלגות השלטון. הסטטוס קוו מבטא את מהותה של הפוליטיקה ההסדרית, שלב ליבה הוא הימנעות שיטתית מהכרעה ברורה בנושאים השנויים במחלוקת. הסטטוס קוו כולל ארבעה

נושאים מרכזיים:

- שבת - במכתב ששלח ביוני 1947 דוד בן-גוריון לאגודת ישראל ונודע לימים כמכתב הסטטוס קוו בו הוסדרו לראשונה יחסי דת ומדינה בישראל, נכתב בנוגע לשבת כי "ברור שיום המנוחה החוקי במדינה היהודית יהיה יום השבת", ובני דתות אחרות יוכלו לשבות בחג השבועי שלהם. ברמה הביצועית, נחקק חוק שעות עבודה ומנוחה שהסדיר את השבת כיום המנוחה השבועי ליהודים.
- כשרות - "יש לאחוז בכל האמצעים הדרושים למען הבטיח, שבכל מטבח ממלכתי המכוון ליהודים יהיה אוכל כשר". נקבע כי כל המטבחים במשרדי הממשלה, צה"ל ושאר הארגונים הממלכתיים יהיו כשרים.
- דיני אישות - "ייעשה כל מה שאפשר למען ספק בנדון זה את הצורך העמוק של שלומי הדת, למנוע חלילה חלוקת בית ישראל לשניים". ניתן מונופול לבתי הדין הרבניים בענייני קביעת המעמד האישי בין יהודים. לא הוקמו מסגרות לאלו שבתי הדין לא יכלו לטפל בהם ("פסולי חיתון").
- חינוך - "תובטח אוטונומיה מלאה של כל זרם בחינוך", והמדינה תקבע את "המינימום של לימודי חובה" במקצועות כגון עברית, היסטוריה ומדעים. נשמרה האוטונומיה של החינוך העצמאי גם לאחר ביטול שיטת הזרמים בחינוך ב-1953 והנהגת החינוך הממלכתי והחינוך הממלכתי-דתי. הדרישה למינימום לימודים כלליים בחינוך החרדי לא נאכפה.

חוקים חדשים שנחקקו בנושאים דתיים ואשר שינו את יחסי הכוחות נחשבו כ"הפרה של הסטטוס קוו" בידי הצד הנפגע.

חוק שעות עבודה ומנוחה - על פי סעיף 7 לחוק: א. לפחות 36 שעות רצופות לשבוע הן המנוחה השבועית של העובד. ב. המנוחה השבועית תכלול: (1) לגבי יהודי - את יום השבת; (2) לגבי מי שאינו יהודי - את יום השבת או את יום הראשון או את היום השישי בשבוע, הכול לפי המקובל עליו כיום המנוחה השבועית שלו.

העיר והפלנטה: היערכות לשינויי אקלים

נכתב בשיתוף ארגון 'חיים וסביבה'

ההיערכות למה שרבים מגדירים כמשבר החמור בהיסטוריה האנושית היא קריטית ליכולת העירונית להסתגל למצב החדש, לספק לתושבים כלים להתמודדות עמו ולצמצם נזקים עתידיים.

התחממות כדור הארץ והאחריות של פעילות האדם לגביה הן קונצנזוס מדעי. שלושת העשורים האחרונים היו החמים בהיסטוריה, עם תדירות גוברת והולכת של גלי חום קיצוניים, בצורות ממושכות, סופות, הצפות ואירועי קיצון. מניתוח המגמות האקלימיות בכלים מחקריים עולה כי המזרח התיכון מושפע במיוחד ממשבר האקלים. משבר השלכותיו משפיעות - ועוד ישפיעו רבות - על כלל האוכלוסייה, אך בעיקר על אוכלוסיות פגיעות ומוחלשות.

האתגר האקלימי הוא מערכתי. זוהי אינטראקציה של גורמים חברתיים וכלכליים ושל מגמות אזוריות וגלובליות: שינויים גיאופוליטיים, סכסוכים, צמיחה או הידרדרות כלכלית, שינויים דמוגרפיים, הגירה, תהליכי עיור ופרבור ועוד. אירועי קיצון ביישובים שבהם רוב האוכלוסייה היא בוגרת, או שרוב הנכסים בהם ממוקמים באזורים עם פוטנציאל לסיכון, עלולים לערער את המאזן העירוני.

הרשויות המקומיות ממלאות תפקיד מרכזי בתוכניות הסתגלות מקיפות לשינויי אקלים ובחזית ההיערכות למשבר נמצאות כיום הערים הגדולות בעולם. הן אלו שסוללות את הדרך לממשלות בכל הקשור לדרכי ההתמודדות ומחזיקות במפתח לשינוי.

כדי לחולל שינוי אמיתי באורח החיים, נדרש מהלך של שינוי דפוסי הניהול ברשות המקומית ובניית סדר יום, בשיתוף התושבים וכלל בעלי העניין. שינוי זה יכול להבטיח פעולה תקינה וחלוקה צודקת של השירותים העירוניים, הן לדור הנוכחי והן עבור הדורות הבאים. הנושאים העומדים על סדר היום נוגעים לשימור אנרגיה, צמצום נפחי הפסולת העירונית, קידום ועידוד כלכלה מקומית ומעגלית, הטמעה של תכניות חינוך סביבתי, אימוץ מדיניות של צדק סביבתי וחברתי ועוד.

צעדים לקידום שוויון

מיפוי המצב הקיים והקמת תשתית לשינוי

1. **מפו את הנעשה ביחידה הסביבתית המקומית.** בדקו מהי האג'נדה ומהו הידע שראש הרשות מגיע איתו לנושא. חשוב לשאול ולחקור: האם יש נושאים דחופים יותר או פחות בעיניו/ה? האם התחייב/ה לצעד מסוים בקמפיין הבחירות?
2. **צרו שותפויות רלוונטיות בתוך המועצה** - גייסו ורתמו את ועדת איכות הסביבה, חברי מועצה נוספים והשותף המרכזי למהלך - היחידה הסביבתית.
3. **כתבו תכנית עירונית להיערכות לשינויי אקלים (אם טרם נוסחה)** - מטרתה לבסס סט ערכים מכוננים לרשות ביחס לנושא. אין צורך להמציא את הגלגל: נכתבו כבר מספר תכנית עירוניות בנושא, למשל בערים תל אביב, כפר סבא, מועצת חוף הכרמל ועוד. ניתן לבחון את התוכניות הללו ולערך התאמות לכל רשות.

4. **גשו לקולות הקוראים של המשרד להגנת הסביבה** לכתובת תכניות היערכות לרשויות מקומיות. הגוף ברשות המגיש מועמדות בנושא הוא היחידה הסביבתית המקומית. זוהי דרך מצוינת לגייס תקציבים נוספים להכנת תכנית היערכות.

5. **גייסו שותפים נוספים והקימו ועדה בין אגפית ברשות** - חשוב לרתום לעשייה בנושא מנהלי אגפים שלא דווקא מכוונים, מודעים או מכירים אותו לעומק, ולחשוף אותם לאפשרויות השונות ולחשיבות הנושא.

מבנה הרשות, משאבים ותשתיות

את העשייה המשמעותית בנושא אפשר לחלק לשני צירים מרכזיים:

1. **פעולות חוסן אקלימי / הסתגלות (אדפטציה)** - אלו נועדו לשפר את החוסן והעמידות של הרשות ושל תושביה בפני תופעות שינויי האקלים החזויות. פעולות אדפטציה יכללו לדוגמה:

- שיפור ההצללה כתגובה עליית הטמפרטורות והתארכות העונה החמה
- ניהול נגר עירוני והיערכות לשיטפונות החורף
- התאמה של פיתוח הרצועה החופית
- הקמת מערכי חירום ותמיכה בתושבים

2. **פעולות הפחתה (אפחות, מיטיגציה)** - מטרתן לנסות למתן את קצב שינויי האקלים, למשל על ידי הפחתת פליטות גזי חממה בייצור אנרגיה, תחבורה, פסולת ועוד. המגזרים השונים במרחב הרשות - התעשייתי, המסחרי, העסקי והפרטי - הם לא אחת יצרני פליטות "כבדים", וכך גם הרשות עצמה. לרשות יכולת לנהל את משאביה הנמצאים ברשות הציבור באופן מקיים, תוך התחשבות בדורות הבאים. פעולות מיטיגציה יכללו לדוגמה:

- הפעלת תוכנית להפחתת גזי חממה
- שימת דגש על התייעלות אנרגטית וצמצום בצריכת המשאבים (מים, אנרגיה)

- . שימוש באנרגיה מתחדשת - הצבת פאנלים סולאריים על גגות מבנים ציבוריים ועידוד תושבים להתקנתם על גגות פרטים
- . הטמעת תוכניות עירוניות לצמצום פסולת ולמחזור פסולת
- . קידום מערך התחבורה הציבורית והפחתת השימוש ברכב פרטי

"בנייה ירוקה" היא דוגמה טובה לפעולה מקיימת. זו כוללת תכנון מוקדם, בנייה ותפעול של מבנים במטרה להקים סביבת מגורים בריאה ונוחה יותר תוך התחשבות במשאבי הטבע, וצמצום השפעתם השלילית של המבנים על סביבתם. ישנן רשויות הבוחרות להטמיע את עקרונות הבנייה הירוקה במבני הציבור שברשותן ומציבות לעצמן יעדים לעמידה בתוכניות להתייעלות אנרגטית ולפיתוח בר קיימא. ניתן ורצוי לחייב יזמים בעמידה באוגדן סביבתי לבנייה ירוקה ייחודי לרשות, כתנאי לקבלת היתר בנייה וטופס 4 לאכלוס.

ציבור התושבים והקהילה

נושא ההיערכות לשינויי אקלים נמצא בדרך כלל במקום האחרון בסדר העדיפויות העירוני ונתקל בחוסר מודעות ועניין מצד הציבור. יש להתחיל בלקרוא וללמוד את הדברים, לייצר מציאות בצעדים קטנים, ולאחר מכן לתווך את המידע והשינוי הנדרש לציבור בצורה חכמה ויצירתית.

1. חיזוק הקשרים הקהילתיים - בין התושבים ומול הסביבה העוטפת. יש חשיבות רבה בחיזוק החוסן הקהילתי בעיר, ובמיוחד בקרב אוכלוסיות מוחלשות. למשל, דרך הקמה וטיפול בגינות קהילתיות, שתילת יער מאכל, או הקמת מרכזי יד שנייה ומחסני כלים להשאלה.

2. קידום החינוך הסביבתי בעיר - כתיבה והוצאה לפועל של תכניות מודעות סביבתית ופעילות למען הסביבה בגופי החינוך השונים. לצורך קידום תפיסת עולם וחיי יומיום, המביאים בחשבון את הסביבה והדורות הבאים, יש להכניס את החינוך הסביבתי לכל מעשה חינוכי בבתי הספר ומחוץ להם. חינוך סביבתי מבטיח שהדור הבא יפעל מתוך ידיעה והכרה שאיכות החיים בהווה ובעתיד תלויה בדרך שבה ישכיל

לעשות שימוש במשאבי הסביבה.

3. קידום הסברה ואירועים קהילתיים - יצירת מערך הסברה המעודד את התושבים להיות שותפים בהפיכת העיר לבריאה יותר, טובה ויותר ומוכנה יותר מבחינת היערכות לשינוי אקלים. ניתן לעשות זאת על ידי דברור של הפעולות שהרשות מבצעת, הרצאות בנושא שינויי האקלים וההיערכות להם, הפקת אירועים קהילתיים (למשל באתרי טבע עירוני או בגינות קהילתיות) עם הסבר על חשיבות הטבע בעיר ועוד.

4. הקמה וחיזוק של קבוצות פעילים ופעילות - חיבור התושבים לסביבתם ולקהילתם; יצירת חוסן קהילתי דרך פיתוח מעורבות קהילתית ותחושת לכידות ומעורבות ברמה השכונתית; בניית שותפות בין ארגונים שונים כולל תכנון, הכנה ואף תרגול מוקדם של התנהלות בזמן המשבר; פיתוח מנהיגות מקומית שתעמוד בקשר עם הרשות ותקבל תמיכה ממנה; ופיתוח וקידום אסטרטגיות הממוקדות בהעצמה של אוכלוסיות פגיעות וחלשות.

כלי עבודה ושאלות

1. למידה מרשויות אחרות בישראל וממומחים. כאמור, בארץ ובעולם ישנן רשויות שכבר החלו לנקוט צעדים משמעותיים להיערכות ביחס למשבר האקלים, וניתן ללמוד מניסיוןן.

2. ועדת איכות סביבה היא ועדת חובה ברשות המקומית. מטרתה, לפי פקודת העיריות, היא "ליזום ולתכנן פעילות בתחומים הנוגעים לשמירה על איכות הסביבה ולהבטחת פיתוח ושימוש בני קיימא של הסביבה". ניתן וחשוב להיעזר בוועדה כדי לקדם את הנושא ולרתום את התושבים.

3. זכרו: כל תהליך מתחיל בצעד אחד. ניתן להתחיל בפרויקטים קטנים החוסכים אנרגיה וכסף לעירייה, למשל: החלפה של התאורה העירונית לתאורת לד.

מושגים

שינויי אקלים - כל שינוי באקלים לאורך ציר הזמן, בין שהוא נגרם על ידי השתנות טבעית ובין שכתוצאה מפעילות אנושית.

חוסן קהילתי - היכולת המתמשכת של קהילה לעמוד במצוקה כגון שינויי אקלים, לחץ כלכלי, מגפה, אסונות מעשי ידי אדם או אסונות טבע, ולהתאושש ממנה. חוקרים מתארים את החוסן הקהילתי (Resilience) כגורם מרכזי בהתמודדות עם מצבי חירום ומשברים לאומיים.

התאמה - הסתגלות של מערכות טבעיות או אנושיות לשינויי אקלים נוכחיים או עתידיים ולהשפעותיהם. ההסתגלות ממתנת את הפגיעות ומאפשרת לנצל הזדמנויות מועילות. לרוב היא כוללת צעדים מעשיים להגנה על מדינות וקהילות מפני הפרעות או נזקים הנגרמים על ידי שינויי האקלים.

צמצום, הפחתה, מיטיגציה - פעולות הפחתה נמדדות בירידה בפליטות הפחמן (או שווה ערך לפחמן) בפועל, בהצבת יעדים ובביצוע מהלכים לצמצום פליטות גזי החממה, וזאת בסביבה נתונה ובתקופה מוגדרת. הפליטות מחושבות לקבוצה או לנפש. הסכם פריז, לדוגמה, מכוון להפחתה שתביא לבלימת העלייה בטמפרטורה העולמית הממוצעת, המתקרבת למה שמכונה "נקודת האל חזור" - תוספת של 1.5 מעלות צלזיוס ביחס לתקופה הטרם תעשייתית.

פגיעות - מתייחסת לדרגה שבה המערכת חשופה או אינה מסוגלת להתמודד עם ההשפעות השליליות של שינויי האקלים ואירועי קיצון. הפגיעות מושפעת מאופיו, עוצמתו ושיעורו של השינוי שאליו חשופה המערכת, מרגישותה ומיכולת ההסתגלות שלה.

סיכון, סכנה - סיכון בהקשרי האקלים הוא תוצר של האינטראקציה בין אסונות פיזיים לבין תכונות המערכת החשופה אליהם. סיכון הוא למעשה השילוב שבין ההסתברות לאירוע שלילי והתוצאות הצפויות לו.

אוכלוסיות פגיעות - קבוצות אוכלוסייה שבשל מצבן, גילן או תנאי חייהן, הן פגיעות יותר מכלל האוכלוסייה לשינויי אקלים ולאירועי קיצון. כאלו הם קשישים ומרותקי בית, אנשים עם מוגבלויות, אנשים החיים בעוני ובהדרה חברתית, משפחות חד הוריות, משפחות מרובות ילדים, דרי רחוב, פליטים, אנשים הסובלים מהתמכרויות ונשים במעגל הזנות שחלקן חסרות בית או שוהות ברחוב לאורך רוב היממה.

זעזועים ולחצים / עומסים - סוגי איומים שיכולים לפקוד את העיר בעטיים של שינויי האקלים - זעזועים כגון רעידות אדמה, הצפות ושריפות; לחצים/ עומסים כגון עלייה בחום, מחסור במים, תשתיות לקויות ועוני.

פתרונות מבוססי טבע - פעולות שימור, ניהול ופיתוח של שטחים המנוצלים על ידי האדם, שמטרתן להתמודד עם השפעות שינויי האקלים תוך שמירה על המגוון הביולוגי ועל רווחת האדם. למשל: ניצול משאבי טבע תוך הקפדה על שטחים פתוחים להפחתת נגר ולשיפור החלחול; יירוק שטחים מבונים ליצירת צל והפחתת טמפרטורה; איסוף נגר למטרות גינון; השבת טבע (Renaturing); וחקלאות משמרת סביבה.

תרחישי אקלים - תרחישים המציגים שינויים בטמפרטורה העולמית הממוצעת ביחס לזו ששררה לפני העידן התעשייתי. התרחישים משתנים לפי ריכוז גזי החממה באטמוספירה: RCP2.6 חוזה שעליית הטמפרטורה תישמר מתחת ל-2 מעלות צלזיוס עד שנת 2100 (להתממשות התרחיש, פליטות הפחמן חייבות להתאפס עד סוף המאה); לפי תרחיש הביניים של RCP4.5, הטמפרטורה תעלה בשתיים עד שלוש מעלות עד 2100 (תגיע ל"אל חזור" של 1.5 מעלות כבר באמצע המאה); ואילו בתרחיש הקיצון של RCP8.5, העלייה היא ב-4.5 מעלות בפרק הזמן הזה.

שירותי המערכת האקולוגית - מגוון התועלות שהמערכת האקולוגית, בשילוב תשומות נוספות, מספקת לרווחת האדם. נהוג לחלקן לארבעה סוגי שירותים: שירותי אספקה כגון מזון, מים, מקורות אנרגיה ומשאבים נוספים; שירותי ויסות ובקרה כגון קיבוע פחמן, טיהור והגנה מפני סחף; שירותי תמיכה וקיום חיים דוגמת שימור המגוון הביולוגי ליצירת חמצן ושמירה על פוריות הקרקע; ושירותי תרבות ורוח, השראה ופנאי.

צדק סביבתי: סביבה ומטבע בעידן

נכתב בשיתוף ארגון 'חיים וסביבה'

שטחי טבע בתחומי הרשות, ובמיוחד צמחייה ועצים, הם האמצעי הזול והזמין ביותר להעלאת איכות החיים העירונית, לשיפור בבריאות האוכלוסייה ולהיערכות לשינויי אקלים.

ישראל היא מוקד שמירת טבע מהחשובים בעולם. התברכנו במגוון ביולוגי עשיר וייחודי, עם מורשת טבעית המהווה חלק מהסביבה שבה התעצבה ההיסטוריה שלנו - מורשת של נופים טבעיים ובעלי חיים תנ"כיים, אשר היוו במה ותשתית לאירועים המרתקים שהתרחשו כאן במהלך אלפי שנים.

הטבע הישראלי ניצב בפני שני אתגרים עיקריים:

1. בינוי בקנה מידה חסר תקדים - ישראל היא אחת המדינות הצפופות בעולם. לתהליכי העירור והפיתוח העירוני האינטנסיביים בה יש השפעה ישירה ועקיפה על המגוון הביולוגי ברחבי הארץ ובפרט בערים. כיום יש בארץ 1.5 מיליוני דונמים של שטח בנוי המשמש למגורים. הוסיפו לכך כבישים החוצים מסדרונות אקולוגיים, אזורי תעשייה, מבני ציבור ותשתיות נוספות - והרי לכם "הנוף הבנוי" בישראל, שאינו מותיר די מקום לנוף הפתוח. המצב חמור במיוחד באזורים שבהם מצטופפת רוב האוכלוסייה.

2. שמירה על הייחודיות והמגוון הקיימים בטבע הישראלי - ישראל
נכללת במפת האזורים החשובים ביותר לשימור המגוון הביולוגי, המהווים רק 4.1% מהשטח היבשתי העולמי. ישראל מהווה גם ציר נדידה בעל חשיבות עולמית קריטית, שבו חולפות פעמיים בשנה כ-550 מיליון ציפורים בדרכן מאירופה לאפריקה ובחזרה. המיקום הגיאוגרפי הייחודי, בצומת בין שלוש יבשות, אף מאפשר חיבור בין אזורי צמחייה עולמיים שונים. מפגש זה מתרחש תוך מפל טופוגרפי ואקלימי עם הפרשי גובה ומשקעים על פני מאות קילומטרים בודדים, על גבי תשתית גיאולוגית מגוונת במיוחד. כל אלו מהווים תשתית למגוון ביולוגי עשיר. עובדה זו מעניקה לנו זכות גדולה, אך בצידה חובה עצומה: לשמור על הנכסים הייחודיים בעולם המתערער. חלק ממיני החי והצומח, אם ייעלמו מישראל, ייכחדו מהעולם כולו.

לצד כל אלו, הקיום שלנו תלוי במגוון הביולוגי. זאת, משום שמערכות אקולוגיות המספקות לאדם תועלות ושירותים, הן הבסיס לקיומנו. אנו מקבלים את השירותים הללו בחינם, ולרוב מבחינים בתועלת מהמערכות רק כאשר הן נפגעות.

הטבע העירוני

מחקר שפורסם ב-2019 מצא כי שהות בטבע של לפחות שעתיים בשבוע מביאה לשיפור משמעותי בבריאות הפיזית והנפשית. במחקר על משתמשי פארקים בעיר שפילד בבריטניה, נמצא כי מגוון ביולוגי עשיר ומגוון יותר של צמחים, פרפרים וציפורים העלה את היכולת לעבד חוויות והעצים את החוסן הנפשי של שוהי הפארק. שהות בטבע נמצאה כמפחיתה סימפטומים של דיכאון, מעודדת יצירתיות ומעלה את תחושת הערך העצמי, וזאת כפרטים וכקהילה. הטבע נתפס כמשאב יוקרתי ואיכותי, זול לתחזוקה ובעל מגוון תכנים שניתן לנצל לצרכים ציבוריים וחינוכיים רבים בכל ימות השבוע ולכל שכבות האוכלוסייה. מרחבי טבע עירוניים מהווים בסיס לחיבור אנושי. פעמים רבות אף נוצרים חיבורים מקומיים סביב מאבק או אתגר סביבתי, דבר הקושר את האוכלוסייה המקומית לסביבתה.

שימורם של אתרי הטבע ששרדו במרחבים העירוניים דורש תכנון רגיש למשאבי טבע, כזה המתחשב בשיקולים אקולוגיים. מובן שיתרונות של תכנון כזה אינם אקולוגיים בלבד - קישוריות בין אתרי הטבע מגדילה את ערכם גם למטרות נופש ופנאי. בנוסף, בשנים האחרונות אנו עדים להתפתחותם של פתרונות מבוססי טבע (Nature Based Solutions) ברשויות מקומיות ברחבי העולם לצורך שיפור איכות החיים, הגברת החוסן העירוני והתמודדות עם תופעות הקשורות בשינויי האקלים.

חשוב שחברי המועצה יכירו את הטבע העירוני באזור, את המפגעים הסביבתיים בעיר (זיהום אוויר, הצפות, שריפות, זיהום רעש וזיהום אור) ויקדמו את שימור השטחים הפתוחים, המגוון הביולוגי והעצים. שינוי בדפוסי החשיבה והתכנון באתרי הטבע העירוניים תלוי בעיקר ברשויות מקומיות.

צעדים לקידום שוויון

מיפוי המצב הקיים והקמת תשתית לשינוי

- 1. הקפידו על הרכב הוועדה לאיכות הסביבה** - זו כוללת לפחות ארבעה חברי מועצה ושני נציגי ציבור תושבי המקום, שלפחות אחד מהם אמור להיבחר על ידי ארגוני הסביבה המקומיים. דרך הוועדה ניתן להגביר את המעורבות הציבורית של התושבות והתושבים בנושאי איכות הסביבה.
- 2. מפו וגייסו שותפים רלוונטיים למהלך** - ועדת איכות סביבה, היחידה הסביבתית, אגף שפ"ע (שיפור פני העיר), הנדסה, פיקוח עירוני ועוד.
- 3. דאגו לסקר טבע עירוני** - סקר כזה, המתבצע על ידי אקולוגים ומומחים בשטח השיפוט של הרשות המוניציפלית, נועד לבחון את המצב הקיים של אתרי הטבע העירוני והשטחים הפתוחים שבגבולות הרשות. ניתן להגיש בקשה לקולות קוראים של המשרד להגנת הסביבה לביצוע הסקר, אשר ממצאיו מהווים בסיס שימושי לכל פעילות של שמירת

הטבע העירוני. לרשויות שכבר ערכו סקרי טבע, ישנם סקרים נוספים שניתן לערוך כגון סקר מפגעים וכתובת מסמכי המלצות תכנון סביב טבע עירוני.

מבנה הרשות, משאבים ותשתיות

1. **דאגו לכתוב תוכנית עבודה לקידום הטבע העירוני בעיר** - יש להתייחס לנושא הנחלים והנגר כמשאב טבע עירוני, וכמובן, לשמור על חיות הבר ברחבי הרשות.
2. **קדמו מינוי של אקולוג/ית עירוני/ת** עם תפיסת צדק סביבתי והיכרות עם הנושאים הסביבתיים, כאחראי/ת על נושא שמירת הטבע בעיר בכללותו.
3. **דאגו לכתוב תוכנית עבודה לשמירה על עצים במרחב העירוני ובניית מערכת מידע לגבי עצים ברחבי העיר** - יש לשאוף לעצור כריתה של עצים ותיקים ולשמר עצים קיימים במסגרת של עבודות בנייה, וכמובן, להרבות בנטיעות של מגוון רחב של עצים.
4. **קדמו אימוץ גינון אקולוגי ובר קיימא לכלל השטחים המגוונים בעיר** - אלה, נוסף על חשיבותם הסביבתית, מגלמים גם חיסכון לקופת העירייה. ניתן ליצור קשר עם המשרד להגנת הסביבה (אגף סביבה חקלאית) להכשרה ותמיכה, וכן ללמוד מרשויות מקומיות שהצליחו במהלך דומה.
5. **דאגו ליצירת מערכת שתחייב יזמים וקבלני בנייה לבצע מבעוד מועד, על חשבונם, מיפוי ופינוי של חיות בר בפרויקטי בנייה בשטחים פתוחים** על מנת לשמור על מגוון החיות והצמחים ברשות.

ציבור התושבים והקהילה

1. **קידום שיתוף ציבור בנושאי טבע וסביבה בעיר** - חשוב לעבוד עם הציבור וליידעו בתוכניות לקידום טבע בעיר, על מנת למתן רתיעה משינויים ולחזק את איכות החיים שתיווצר.

2. **התגייסות של הרשות לקמפיין ציבורי עירוני להעלאת המודעות לנושא הטבע העירוני וחשיבות שמירת הטבע בעיר.**
3. **חינוך סביבתי** - קידום תכניות חינוכיות בבתי הספר היסודיים, במתנ"ס ובתנועות הנוער בעיר במטרה להכיר ולהוקיר את הטבע העירוני, לחנך לשמירה על הסביבה ולניקיון העיר וכדומה.
4. **קידום טבע עירוני מגוון ליד הבית** - מפאקים ועד גינות קהילתיות, חיוני ששטחי הטבע העירוני יהיו נגישים לכלל האוכלוסייה, לרבות לאוכלוסיות מוחלשות ובעלות ניידות מוגבלת המתקשות להגיע לאתרים מרוחקים. תכנון וניהול של מערכות הטבע העירוני עם נגישות גבוהה לכול משיגים יעדים של צדק סביבתי ומפחיתים את הצורך של מטיילים בנסיעה אל מחוץ לעיר.
5. **קידום אירועים קהילתיים בסימן שמירה על הסביבה** במרחבי הטבע העירוניים.
6. **קידום האפשרויות המקומיות לניצול מוצרי פסולת כמשאבים** לעשייה ולצרכים מקומיים, לדוגמה: גיזום כמקור לחומר לחיפוי בגינות.
7. **קידום שיתופי פעולה עם ועדות אחרות** - קידום גינות קהילתיות בשיתוף ועדת החינוך; קידום בנייה ירוקה ברשות בשיתוף ועדת התכנון העירוני.

כלי עבודה ושאלות

. שאלות:

1. אילו משאבים ותקציבים הוקצו לנושא ב-20 השנים האחרונות, ובאילו מחלקות טופלו נושאים אלו?
2. האם נערך סקר טבע עירוני ברשות?
3. האם קיימת ברשות או באשכול האזורי מחלקת קיימות/יחידה סביבתית?

- . יצירת קשר עם ארגוני הסביבה המקומיים.
 - . לכל שאלה ניתן לפנות לארגון "חיים וסביבה" - ארגון הגג של ארגוני הסביבה בישראל - למנהלת תחום רשויות מקומיות, בכתובת דוא"ל: local@sviva.net
 - . ניתן גם לפנות לעמותות ארציות העוסקות בנושאים עירוניים:
 - החברה להגנת הטבע
 - יוזמת האנרגיה הטובה
 - יער האקלים (של יוזמת האנרגיה הטובה)
 - ונטעת
 - גינות קהילתיות ישראל
 - הרשת הירוקה
 - רחובות של עצים
 - המועצה הישראלית לבנייה ירוקה
 - צעד ירוק
 - . ללמידה ולהתייחסות לתוכניות שנכתבו בעבר:
 - מדיניות ארצית לטבע עירוני¹⁷
 - שינוי כיוון: טבע ושמירה על המערכות האקולוגיות¹⁸
 - תשתיות כחולות בערים¹⁹
 - חוסן עירוני תוך שימוש בפתרונות מבוססי טבע²⁰
-
- https://www.gov.il/BlobFolder/policy/national_policy_urban_nature/he/biodiversity_p0844a.pdf 17
- <https://drive.google.com/file/d/1WG3B10np7D-NVbd5s9UNDRNN3Elg1foM/view> 18
- [/https://agma.org.il/articles/blue-infrastructures-in-cities](https://agma.org.il/articles/blue-infrastructures-in-cities) 19
- <https://agma.org.il/articles/%d7%99%d7%a6%d7%99%d7%a8%d7%aa-%d7%97%d7%95%d7%a1%d7%9f-%d7%a2%d7%99%d7%a8%d7%95%d7%a0%d7%99-%d7%aa%d7%95%d7%9a-%d7%a9%d7%99%d7%9e%d7%95%d7%a9-%d7%91%d7%a4%d7%a/a%d7%a8%d7%95%d7%a0%d7%95%d7%aa-%d7%9e> 20

מושגים

שצ"פים - שטחים ציבוריים פתוחים לרווחת התושב במרחב העירוני.

סקרי טבע עירוני - מתבצעים על ידי אקולוגים ומומחים בשטח השיפוט של רשויות מוניציפליות, על מנת לבחון את המצב הקיים של אתרי הטבע העירוני והשטחים הפתוחים שבגבולות הרשות. במהלך הסקר מתבצע איתור, אפיון, סיווג ומיפוי של תשתיות הטבע בעיר. המידע מסודר ומונגש למקבלי ההחלטות ולציבור. ממצאי הסקר מהווים בסיס שימושי לתכנון עירוני בר קיימא, התומך בשמירת הטבע והמגוון הביולוגי, למען הקהילה ורווחת הציבור, למען בריאות וחינוך סביבתי. המשרד להגנת הסביבה שותף בביצוע סקרי טבע עירוני ברשויות מוניציפליות בארץ.

מרחב ביוספרי - שיטת ניהול מוניציפלית השמה דגש על התפתחות האדם בסביבתו, תוך שמירה על ערכי הטבע והסביבה. זוהי תוכנית בינלאומית המוכרת ומקודמת על ידי ועדת אדם וביוספרה של אונסק"ו.

שטח פתוח - הגדרה של אזור גיאוגרפי על פי שימושי הקרקע שלו. הגדרה זו מתייחסת לשטח שאינו בנוי ואינו "מופר" (מפורץ על ידי עבודות עפר). מבחינת המעמד החוקי, בקטגוריה זו נכללים שטחי שמורות טבע וגנים לאומיים, יערות, שטחים חקלאיים ושטחי בור. שמירה על שטח פתוח היא ענף של איכות הסביבה. קיימים מספר מודלים של הערכת השטחים הפתוחים לצורך קביעת מדיניות השימור שלהם וסדרי העדיפויות.

יחידות סביבתיות ואיגודי ערים - בישראל קיימים כיום 51 יחידות סביבתיות ואיגודי ערים. אלה מספקים שירותים לכ-85% מתושבי המדינה ופרוסים על פני 90% משטחה. היחידות והאיגודים, הפועלים בשיתוף המשרד להגנת הסביבה וממומנים חלקית על ידו, מוציאים לפועל את מדיניות המשרד ברמה המקומית ומשמשים כגוף מייעץ לרשות המקומית בנושאי איכות הסביבה.

מסדרונות אקולוגיים - רצועה רציפה של שטחים פתוחים המקשרת בין שטחים טבעיים במוקדים שונים, ובהם גם שטחים בעלי מעמד מוגן כמו

צדק סביבתי: סביבה וטבע בעיר | 105

יערות ושמורות טבע. קשר רציף כזה מאפשר תנועה של חיות בר והפצה של צמחי בר. פתרון מסוג "מסדרון אקולוגי" הוא אמצעי במסגרת פיתוח בר קיימא להשבת האיזון הטבעי שהופר על ידי ניתוק של ביוספרות זו מזו.

עיקרי המקורות

חוקים ותקנות:

חוק חינוך ממלכתי, 1953

חוק שעות עבודה ומנוחה, תשי"א-1951

תקנות שירותי הסעד, 1963

ארגונים ומשרדי ממשלה:

האגודה למען הלהט"ב <https://www.lgbt.org.il>

המדריך לנבחר ברשויות המקומיות 2018 של משרד הפנים

המפות של ישראל <https://www.govmap.gov.il>

חוש"ן: ארגון החינוך וההסברה של הקהילה הגאה
<https://www.hoshen.org>

יוזמת "קווים אדומים" <https://www.redlines.org.il>

כל זכות www.kolzchut.org.il

מדד החופש של ישראל חופשית

<https://madad.israelhofsheets.org.il/years/2022>

מרחב - התנועה לעירוניות בישראל <https://miu.org.il>

מרכז הצעירים של תל אביב

<https://mazehnine.wixsite.com/mazehnine/rent>

מרכז השל לקיימות <https://heschel.org.il>

מרכז השלטון האזורי <https://www.mhh.org.il/he>

משרד החינוך <https://edu.gov.il/heb/Pages/hp.aspx>

משרד הרווחה

<https://www.gov.il/he/departments/guides/molssa-office-dictionary>

ק.מ.ה - המרכז לקהילה, מנהיגות והשראה במכללת אורנים

<https://www.oranim.ac.il/sites/heb/society/pages/default.aspx>

שתיל <https://shatil.org.il>

תנועה ישראלית <https://www.israelimovement.co.il>

מאמרים ותכניות:

גולדבלט זאב, (2015), חוברת הדרכה לועד ההורים המוסדי

ד"ר עדנה שמעוני, ד"ר תהילה רפאלי, (2022), צעירים בישראל במעבר לבגרות: רקע, הישגים ואתגרים מעקב אחר ארבעה שנתוני לידה.

המשרד לשוויון חברתי (2021), מידול וסקירת פרקטיקות לקידום מדיניות צעירים ברשויות מקומיות נובמבר

משרד החינוך (2022), קווים מנחים למתן תחושת מוגנות ומענה מיטיב לילדים ובני נוער להט"בים ולמשפחות הקשת במערכת החינוך. שירות פסיכולוגי ייעוצי

עמית מנדלסון, עמיר בלבן, יעל זילברשטיין-ברזידה ויואב פרגו, (2020), מדיניות ארצית לטבע עירוני - המשרד להגנת הסביבה

פרופ' תמר הרמן, ד"ר אור ענבי, ירון קפלן, אינה אורלי ספוז'ניקוב (2022). מדד הדמוקרטיה הישראלית 2022, המכון הישראלי לדמוקרטיה.

שלי מזרחי, (2012), מועצות דתיות, מרכז המחקר והמידע של הכנסת

שלם ליאב, (2019), ניצול הזדמנויות לשיקום וליצירה של מוקדי טבע בעיר תל אביב-יפו

תכנית לשינוי כיוון - טבע ושמירה על המערכות האקולוגיות, החברה להגנת הטבע

תכנית "עיר שווה" של עיריית תל אביב-יפו

תכנית הערכות לשינוי אקלים עריית כפר סבא

תכנית הערכות לשינוי אקלים עריית תל אביב-יפו

Gupta, Sujata, et al. "Policies, instruments and co-operative arrangements." *Climate change* (2007): 745-807.

IPCC, *Climate change 2013 (AR5)* (2013)

Solecki, William. "Urban environmental challenges and climate change action in New York City." *Environment and Urbanization* 24.2 (2012): 557-573. Rhein, M. S. (2013). *Observations: Ocean. The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*

UN-Habitat & Global Urbanization. (2021). *HER CITY - A Guide for Cities to Sustainable and Inclusive Urban Planning and Design Together with Girls.*

